

Holocaust v literární výchově

Diplomová práce

Studijní program: N7401 – Tělesná výchova a sport
Studijní obory: 7503T100 – Učitelství tělesné výchovy pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Petr Čadek**
Vedoucí práce: Mgr. Jarmila Sulovská

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petr Čadek**
Osobní číslo: **P14000604**
Studijní program: **N7401 Tělesná výchova a sport**
Studijní obory: **Učitelství tělesné výchovy pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: **Holocaust v literární výchově**
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Vytvořit pracovní listy s mezipředmětovým zaměřením na holocaust.

Vybrat vhodné ukázky k práci v literární výchově.

Přípravit nástin projektu pro střední školy s tematikou 2. světové války a nebezpečí novodobého fašismu.

Sestavit pro učitele seznam literatury s tematikou holocaustu, který by byl vhodný k využití při výuce literární výchovy.

Studium odborné literatury a vybrané beletrie. Anketa ke zjištění znalostí studentů o holocaustu. Výběr z memoárů a deníků židovských dětí. Komparace děl se stejnou tematikou. Didaktické zpracování vybraných ukázek.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- CARDAL, Roman. *Filosofie holocaustu*. Praha: Občanský institut, 2010. 15 s. ISBN 978-80-86972-56-5.
- DRDA, Adam. *Zvláštní zacházení: rodinný tábor terezínských Židů v Auschwitz II. - Birkenau*. Vyd. 1. Praha: Revolver Revue, 2014. 253 s. Revolver Revue; sv. 82. ISBN 978-80-87037-65-2.
- EMMERT, František. *Holocaust*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006. 64 s. Muzeum v knize. ISBN 80-251-1204-7.
- FINKELSTEIN, Norman. *Průmysl holocaustu: úvahy o zneužívání židovského utrpení*. Praha: Dokořán, 2006. 151 s. ISBN 80-7363-068-0.
- HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2011. 309 s. ISBN 978-80-87481-14-1.
- KEEGAN, John. *Druhá světová válka*. Praha: Beta-Dobrovský, 1996. 607 s. ISBN 80-86029-08-5.
- KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem; Brno: Doplněk: Vakát, 2011. 256 s. Studijní texty; sv. 12. ISBN 978-80-7414-389-2.
- RADVANSKÝ, Artur. *A přece jsem přežil: vyprávění člověka, který si zachoval lásku k lidem*. Praha: Studio Gabreta, 2008. 103 s. ISBN: 978-80-86610-31-3.
- REES, Laurence. *Osvětím: nacisté a "konečné řešení"*. Praha: Knižní klub, 2005. 320 s. ISBN 80-242-1401-6.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jarmila Sulovská

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2015

Termín odevzdání diplomové práce:

30. dubna 2016

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2015

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Anotace

Diplomová práce přináší ucelený obraz týkající se období druhé světové války a holocaustu. V teoretické části jsou stručně shrnuty informace o válečném konfliktu, vývoji pronásledování evropských Židů, nacistické ideologii a koncentračních táborech. Součástí práce je vyhodnocení kvantitativního průzkumu provedeného mezi studenty středních škol v Libereckém kraji.

V diplomové práci je obsaženo šest pracovních listů zaměřených na vybrané knihy z období druhé světové války. Pracovní listy jsou určeny pro studenty středních škol. Zároveň je součástí práce seznam doporučené literatury s tematikou holocaustu, ve kterém jsou uvedeny knihy vhodné k práci v hodinách literární výchovy na středních školách.

Diplomová práce je určena zejména středoškolským pedagogům jako opora při výuce o holocaustu v hodinách českého jazyka.

Klíčová slova

Doporučená literatura, druhá světová válka, holocaust, koncentrační tábor, nacismus, práce s textem, pracovní listy, Terezín, Židé.

Annotation

The diploma thesis brings comprehensive overview concerning the Second World War and holocaust. Theoretical part briefly summarizes information about the war conflict, development of persecution of European Jews, Nazi ideology and concentration camps. The work involves evaluation of quantitative research done between students of high schools in the Liberec Region.

The diploma thesis contains six work sheets, focused on selected books from the World War II era. Work sheets are intended for high school students. The thesis also contains a list of recommended literature concerning holocaust pinpointing the books suited for work in literary education at high school.

The diploma thesis is intended especially as a support for high school teachers, when teaching about holocaust during Czech language lessons.

Key words

Recommended literature, World War II, holocaust, concentration camp, Nazism, working with text, work sheets, Terezin, Jews.

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí mé diplomové práce paní Mgr. Jarmile Sulovské za její odborné rady a náměty, které výrazně přispěly k dokončení této práce. Zároveň děkuji za trpělivost, ochotu a vstřícnost při konzultacích. V neposlední řadě bych rád poděkoval celé své rodině za všestrannou pomoc, podporu a umožnění studia.

Obsah

Seznam obrázků.....	8
Seznam tabulek.....	9
Úvod.....	10
1. Druhá světová válka.....	12
1.1. Příčiny druhé světové války a její počátek	13
1.2. Dědictví druhé světové války	15
2. Holocaust.....	17
2.1. Nacistická ideologie	18
2.2. Vývoj pronásledování Židů	21
2.3. Židovský odboj	28
3. Nacistické tábory.....	29
3.1. Tábory utrpení a smrti	29
3.2. Vývoj nacistických táborů	30
3.3. Podoba nacistických táborů	31
3.4. Denní režim v táboře	33
3.5. Sociální struktury.....	36
3.6. Násilí a tresty	41
3.7. Židovské ghetto Terezín	43
3.8. Vyhlazovací tábor Auschwitz.....	52
4. Průzkum znalostí studentů středních škol o holocaustu	55
5. Pracovní listy	64
5.1. John Boyne - Chlapec v pruhovaném pyžamu	64
5.2. Robert Merle – Smrt je mým řemeslem	72
5.3. Michal Kraus – Deník 1942 – 1945	79
5.4. Anne Franková – Deník.....	86
5.5. Shlomo Venezia – V pekle plynových komor.....	93
5.6. Arnošt Lustig – Démanty noci	99
6. Výukové projekty pro střední školy	106
Závěr.....	108
Seznam použité literatury	109
Zdroje obrázků	112
Seznam příloh	114

Seznam obrázků

Obrázek 1: Nacistický předvolební plakát z roku 1920.....	18
Obrázek 2: Nejvýznamnější nacistické koncentrační tábory a ghetta	31
Obrázek 3: Nacistický systém klasifikací	38
Obrázek 4: Zájem o období druhé světové války	56
Obrázek 5: Znalosti problematiky holocaustu	56
Obrázek 6: Zdroje informací.....	57
Obrázek 7: Chlapec v pruhovaném pyžamu – obálka knihy v českém překladu	64
Obrázek 8: Chlapec v pruhovaném pyžamu – obálka knihy v originálním vydání.....	64
Obrázek 9: Plakát k filmu Chlapec v pruhovaném pyžamu	66
Obrázek 10: Karikatura zobrazující vyhnání židovských žáků a učitelů ze škol	70
Obrázek 11: Smrt je mým řemeslem – obálka knihy v českém překladu.....	72
Obrázek 12: Smrt je mým řemeslem – obálka knihy v originálním vydání	72
Obrázek 13: A. Eichmann.....	77
Obrázek 14: H. Himmler	77
Obrázek 15: R. Heydrich	77
Obrázek 16: J. Goebbels	77
Obrázek 17: Slepá mapa střední Evropy.....	78
Obrázek 18: Obálka knihy Deník 1942 – 1945	79
Obrázek 19: Ukázka autentické kresby Michala Krause	79
Obrázek 20: Ukázka myšlenkové mapy	81
Obrázek 21: Anne Franková: Deník – obálka knihy v českém vydání	86
Obrázek 22: Anne Franková: Deník – obálka knihy v originálním vydání.....	86
Obrázek 23: Komiksové zpracování – rozhovor Anne Frankové s Hanou Goslarovou.....	91
Obrázek 24: Pochod smrti.....	92
Obrázek 25: Osvobození Osvětimi sovětskou armádou	92
Obrázek 26: Anne Franková v koncentračním táboře Bergen – Belsen.....	92
Obrázek 27: Vězni ošetřovaní sovětskou armádou.....	92
Obrázek 28: V pekle plynových komor – obálka knihy v českém překladu	93
Obrázek 29: V pekle plynových komor – obálka knihy v originálním vydání.....	93
Obrázek 30: David Olère: „Jediná cesta ven“	98
Obrázek 31: David Olère: „U pecí“	98
Obrázek 32: David Olère: „V plynové komoře“	98
Obrázek 33: Démanty noci – obálka knihy, vydání z roku 1958	99
Obrázek 34: Démanty noci – obálka knihy, vydání z roku 2002	99

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vybrané střední školy a počet respondentů	55
Tabulka 2: Zájem o období druhé světové války	56
Tabulka 3: Znalosti problematiky holocaustu	56
Tabulka 4: Zdroje informací	57
Tabulka 5: Četnost četby	57
Tabulka 6: Návštěva bývalého nacistického tábora.....	58
Tabulka 7: Připomínání holocaustu	58
Tabulka 8: Zájem studentů o více informací ve školní výuce	59
Tabulka 9: Povědomí o existenci terezínského ghetta.....	60
Tabulka 10: Povědomí o kulturní činnosti vězňů	60
Tabulka 11: Povědomí o vysoké úmrtnosti v ghettu	60
Tabulka 12: Povědomí o prohlášení Terezína národní kulturní památkou.....	60
Tabulka 13: Povědomí o táboře Auschwitz	62
Tabulka 14: Povědomí o plynových komorách	62
Tabulka 15: Znalost pojmu sonderkommando	62
Tabulka 16: Znalost počtu obětí tábora Auschwitz	62

Úvod

Druhá světová válka patří bezesporu mezi nejtragičtější etapy lidské historie. Tento obrovský válečný konflikt, který ovlivnil většinu států světa, se stal dosud největším válečným střetnutím v dějinách lidstva. V průběhu druhé světové války přišlo o život přes 50 milionů lidí a mnohonásobně více jich bylo zraněno. Během nekonečného válčení bylo zcela zničeno nepřeberné množství měst, některá byla doslova srovnána se zemí leteckými útoky. Katastrofálnímu ničení válečné mašinérie neunikla ani největší centra lidské civilizace, která často obsahovala mnoho architektonických klenotů. Lidé žili v neustálém strachu o sebe a své blízké, často trpěli hladem, zimou a opresí. Toto tragické období zasáhlo do osudů milionů lidí na celé planetě a zcela změnilo jejich dosavadní život.

Jednou z nejtemnějších stránek druhé světové války bylo systematické pronásledování a vyvražďování osob, na které nacistická ideologie shlížela jako na příslušníky podřadné rasy. Nacistické Německo vytvořilo rasovou hierarchizaci, na jejímž vrcholu stála čistá árijská rasa, která měla být nadřazena všem ostatním. Zastánci této hierarchizace věřili, že příslušníci nadřazené árijské rasy vynikají fyzickou krásou, myšlením, intelektem a kreativitou. Naopak na úplném konci této nesmyslné hierarchie stály rasy, které byly určeny k zotročení a úplnému vyhlazení. Do této skupiny patřili zejména Židé, Romové a Slované.

Nacisté vytvořili velice promyšlený plán na systematické vyvražďování nepřátel třetí říše, zejména pak na příslušníky židovské komunity. Tento postup, který měl vést k úplnému vyhlazení evropských Židů, nazvali nacisté eufemisticky *konečné řešení židovské otázky*. Protižidovská politika nacistického Německa se začala projevovat diskriminačními zákony, které měly Židům co nejvíce zkomplikovat život a ponížit je. Kvůli těmto opatřením byli Židé propouštěni z práce, děti vylučovány ze škol, platil pro ně přísný zákaz navštěvování veřejných míst či využívání veřejné dopravy. Všechna tato nařízení však byla pouhou předehrou děsivých praktik holocaustu. Další kapitolou byly totiž nucené deportace Židů do ghatt a koncentračních táborů.

Nacisté obnovili klasický model ghetta, tedy vysokými zdmi oddělených městských čtvrtí, kam byli umisťováni příslušníci židovské komunity. Zpočátku byla ghetta určena pouze pro obyvatele příslušného města, později byli do ghatt transportováni i Židé ze zabraných území. Ghetta se však stávala pouze přestupnou stanicí. Souběžně s nimi začaly totiž fungovat koncentrační a vyhlazovací tábory, které se stávaly poslední stanicí na

útrpné cestě ke smrti. Předvolaní Židé byli nuceni odevzdat veškerý majetek a nastoupit do transportu, aniž by měli tušení, kam jedou a co je čeká. Už samotná cesta byla neuvěřitelným utrpením. Lidé byli namačkáni ve vagonech určených pro přepravu dobytka, často cestovali několik dní bez jídla a vody, osobní hygiena byla prakticky nemožná. Jakkoliv však byla cesta hrůzná, nebyla ničím ve srovnání s cílovou stanicí. Drtivá většina lidí, která se do vyhlazovacích táborů dostala, skončila během několika hodin v pekle plynových komor. Lidé, kteří byli selekcí vybráni jako práce schopní, se stali vězni bez jakýchkoliv práv, kteří museli denně snášet fyzické tresty, ponižování a nikdy neuhasínající strach o život. Vyhlazovací tábory proměnily lidské individuality na pouhá čísla, jejichž jedinou nadějí byla víra v brzký konec války.

Je nadmíru důležité, abychom na oběti druhé světové války a holocaustu nikdy nezapomněli a pravidelně si toto temné období připomínali. Měli bychom pamatovat na utrpení milionů lidí, ctít jejich památku a zároveň být bdělí před nebezpečím, které v sobě skrývají antisemitistické myšlenky. Tato výstraha je velice důležitá a aktuální, neboť i v dnešní době se neustále objevují fanatické názory, které podporují extremistické ideje a diskriminaci rasových menšin. Informace o holocaustu by měly být předávány hlavně dětem a mladistvým, neboť právě oni se stávají nositeli myšlenek o rovnoprávnosti všech obyvatel planety, bez ohledu na jejich národnost či rasový původ. Je pochopitelné a nevyhnutelné, že s postupem času se vzpomínky na holocaust postupně vytrácejí, což je spojeno i s postupným odchodem pamětníků. Právě z toho důvodu je velmi důležité, aby vznikala literární a filmová díla, která se touto tematikou zabírají a neustále lidem připomínají, jak hrůzná tato doba byla.

Celý svět si v loňském roce připomínal 70 let od konce války v Evropě. Tato skutečnost byla jedním z důvodů, proč jsem se rozhodl zvolit pro svou diplomovou práci právě tematiku holocaustu. Toto téma jsem si vybral také proto, že jako budoucí pedagog považuji za nadmíru důležité, aby zejména děti a mládež nikdy nezapomněly na toto děsivé období a samy se aktivně přičinily, aby se nic podobného již nikdy neopakovalo. Věřím, že tato práce poskytne pedagogům dostatek informací a materiálu k výuce zaměřené na toto téma.

1. Druhá světová válka

Druhá světová válka zcela změnila život stamilionů lidí na celém světě. Zásadně ovlivnila osudy nejen těch, kteří toto období sami zažili, ale také další generace, které byly poválečným vývojem výrazně ovlivněny. Na téma druhé světové války vyšlo velké množství publikací, které nabízejí přehledné a historicky přesné zaznamenání tohoto největšího válečného konfliktu. Většina autorů se ve svých publikacích shoduje na výjimečnosti této historické éry a válečný konflikt popisuje velmi podobně. „*Druhá světová válka patří k nejničivějším konfliktům v dějinách lidstva.*“¹ Podobně se Čejka ve své publikaci vyjadřuje, že „*druhá světová válka byla nejostřejším a nejvyhraněnějším střetem mezi silami krajní reakce a silami společenského pokroku v dějinách. Byla největší tragédií a neštěstím v tisícileté historii lidstva.*“² Velikost a tragiku druhé světové války vystihuje ve své knize i Keegan: „*Druhá světová válka je největší jednotlivou událostí v lidské historii, vybojovanou na šesti ze sedmi světových kontinentů a na všech oceánech. Padlo jí za oběť padesát milionů lidských bytostí, stovky milionů bylo zmrzačeno na duchu nebo na těle a materiálně zdevastovala většinu důležitých středisek lidské civilizace.*“³ Na otázku výjimečnosti druhé světové války odpovídá Šnejdárek ve své publikaci takto: „*Druhá světová válka se zásadně liší od všech předcházejících válečných konfliktů. Začala jako válka imperialistická, při níž šlo o nové rozdělení světa mezi imperialistickými státy. Skončila však jako válka národně osvobozenecá.*“⁴ Všichni výše uvedení autoři se shodují na tom, že druhá světová válka je jednou z nejdůležitějších a nejpřevratnějších událostí moderních dějin. Do historie se zapsala především svým celosvětovým rozsahem a neuvěřitelným počtem vojenských i civilních obětí.

---

¹ GILBER, M. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Praha: BB art, 2006. ISBN 80-7341-933-5. S. 19.

² ČEJKA, E. *Druhá světová válka (1939 – 1945)*. 1. vyd. Praha: FÚV Československého svazu protifašistických bojovníků, 1983. S. 7.

³ KEEGAN, J. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Praha: Beta, 1996. ISBN 80-86029-08-5. S. 5.

⁴ ŠNEJDÁREK, A. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Brno: Orbis, 1969. S. 10.

1.1. Příčiny druhé světové války a její počátek

Příčiny vzniku druhé světové války je nutno hledat v do té doby největším válečném střetnutí – první světové válce. Mírová konference ve Versailles v roce 1919 měla za následek vytvoření dvou proti sobě stojících bloků. Na jedné straně stála Francie a další země, které se s ní spojily – Polsko, Československo, Jugoslávie, Rumunsko a Belgie. Hlavním představitelem druhé strany byla Velká Británie, která se snažila o co největší podporu poražených států, zejména Německa. Do této druhé skupiny patřily také vítězné státy, které se cítily versailleskou konferencí podvedeny a opomenuty. Výsledkem mírové smlouvy tak byla všeobecná nespokojenost. Poražené státy byly přinuceny vzdát se svého území, platit reparace vítězným státům a čelit celé řadě velmi tvrdých omezení. Většina vítězných států byla nespokojena, neboť se domnívala, že za své vítězství měla dostat více. Tyto základní rozpory mezi vítězi vedly k opětovnému posilování poražených států, které jich dokázaly co nejvíce využívat.

V této situaci zastihla Evropu ohromná hospodářská krize. *„V několika málo měsících se zastavila kola tisíců továren a podniků prakticky v celém kapitalistickém světě a desítky milionů nezaměstnaných vytvořily snad největší armádu bídy, jakou poznaly moderní dějiny.“*⁵ Německo v této době bylo ve velmi obtížné situaci, neboť sankce vůči vítězným státům se staly pro státní ekonomiku zdrcující, průmyslová výroba rapidně klesala a výrazně stoupal počet nezaměstnaných. *„Nejpalčivějším problémem byla nezaměstnanost. Zemi v podstatě ovládli lidé, jež si nemohli najít práci. V říjnu 1932 činil reálný počet osob bez práce 8 754 000. To znamenalo, že zcela či částečně nezaměstnaná byla téměř polovina průmyslového obyvatelstva.“*⁶ Důsledkem vysoké nezaměstnanosti a neustálého snižování průmyslové výroby byla finanční krize. *„Bankovní krize v Německu zasáhla téměř všechny soukromé banky a spořitelny. Ve vzniklé panice strádající a věřitelé začali vybírat masově své vklady. Vláda neviděla jiné cesty než uzavřít všechny banky a banky sanovat.“*⁷ V této pro Německo tak kruté době se znovu ozvali demagogové, kteří tvrdili, že za celým neštěstím stojí mírová smlouva, a že vše zavinili „žido-marxisté“. Jedinou a poslední nadějí Německa se stalo fašistické hnutí, představované německou nacionálně socialistickou stranou, v čele s Adolfem Hitlerem.

⁵ ŠNEJDÁREK, A. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Brno: Orbis, 1969. S. 17.

⁶ KERSHAW, I. *Hitler*. 1. vyd. Praha: ARGO, 2004. ISBN 80-7203-581-9. S. 376.

⁷ MORAVCOVÁ, D. *Výmarská republika problémy demokracie v Německu 1918-1932*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1176-7. S. 172.

Německo věřilo, že příchod nového kancléře je znamením lepších časů. Většina Německa souhlasila s Hitlerovými názory a veřejně je podporovala. „*Většina Němců byla pevně přesvědčena, že Versailleská dohoda je vůči Německu nespravedlivá. V jejich očích byla spíše vnuceným kartágským mírem, jehož cílem bylo jednou provždy zlomit sílu Německa.*“⁸ Sám Hitler ve svých projevech „*mluvil o zločincích z Versailles, o německém utrpení za světové války, o ozbrojených ztrátách, o zločinných podmínkách odzbrojení, o troufalosti nových států - především Polska - jež bylo ustaveno na historické německé půdě, o vyděračském systému reparací, o národní ostudě, o roli vnitřního nepřítele - bolševiků, židobolševiků a jejich liberálních republikánských loutek.*“⁹ Německo se ocitlo v situaci, kdy již nemohlo pouze čekat, až se situace sama zlepší. „*Trvající deprese ponechala volbu mezi dvěma možnostmi: počkat na hospodářské oživení, které slibovalo zlepšení světové situace nebo svěřit moc Hitlerově vládě, která by gordický uzel rozetnula.*“¹⁰

Poté, co se Adolf Hitler dostal k moci, se Německo začalo připravovat na odvetnou válku. „*Hospodářský úpadek, nezměrný chaos, ztráta perspektivy, strach z budoucnosti, pokoření národní hrdosti, vážné sociální otřesy se staly živnou půdou, z níž vyrostlo nacionálně socialistické hnutí, jež se postupně zmocnilo širokých vrstev německého národa.*“¹¹ Německo začalo porušovat ustanovení Versailleské smlouvy, což se projevovalo rozmachem válečného průmyslu, vznikem celé řady vojenských a polovojenských organizací či zavedením všeobecné branné povinnosti. Všechny přípravy k válce probíhaly pod záštitou války proti komunismu, tedy pouze proti SSSR.

V březnu roku 1938 vstoupila Hitlerova vojska do Rakouska a připojila zdejší branné síly ke své armádě. Dalším bodem bylo obsazení Československa, jež bylo naplánováno do dvou etap. První etapa byla provedena za přímého souhlasu západních mocností, které podepsaly v Mnichově smlouvu o odtržení pohraničních území Československa a jejich připojení k německé říši. Ve druhé etapě, která již probíhala bez vědomí západních mnichovských partnerů, vstoupila německá vojska na území Československa a vytvořila tzv. protektorát Čech a Moravy.

---

⁸ HUGHES, M., MANN, CH. *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*. Praha: Columbus, 2002. ISBN 80-7249-123-7. S. 24.

⁹ KEEGAN, J. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Praha: Beta, 1996. ISBN 80-86029-08-5. S. 5.

¹⁰ ARON, R. *Historie XX. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0778-4. S. 206.

¹¹ ČEJKA, E. *Druhá světová válka (1939 – 1945)*. 1. vyd. Praha: FÚV Československého svazu protifašistických bojovníků, 1983. S. 7.

Po obsazení Rakouska a československých pohraničních oblastí již disponovalo nacistické Německo velkou armádou, kde jen pěší síly čítaly přes 39 divizí. Díky této ohromné bojové síle mohlo Německo přistoupit k další části svého plánu, tedy zahájení přímých válečných operací. Německé armády zahájily útok na Polsko dne 1. září 1939. „*Přímému útoku předcházela řada provokací nacistické páté kolony v Polsku.*“¹² Jedna z největších provokací byla provedena den před zahájením nacistického útoku. Ve městě Gliwice přepadla skupina nacistů převlečených do polských uniforem vysílací stanici a krátkou dobu z ní vysílala protiněmecká hesla s výzvou k zahájení války proti Německu. Této své akce následně Německo využilo jako záminky k vyhlášení války Polsku. „*Na rozdíl od minulých válek nebyla uvedena ultimátem; vyhlášení války doručily polskému lidu německé bombardéry v ranních hodinách 1. září 1939.*“¹³

1.2. Dědictví druhé světové války

Druhá světová válka přinesla lidstvu nezměrné utrpení, hlad, bídu a smrt. Celkový počet lidských obětí této hrůzné éry se dá jen těžko přesně určit. Většina historiků uvádí rozpětí mezi 50 – 60 miliony mrtvých, přičemž přibližně jedna třetina připadá na vojáky a dvě třetiny na civilní obyvatelstvo. Největší ztráty utrpěl Sovětský svaz, který tvrdě zaplatil za svá vítězství ve Velké vlastenecké válce. Více než 10 milionů lidí bylo zavražděno v nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborech.¹⁴ „*Byly způsobeny nevyčísitelné hmotné škody a zcela zničeny nenahraditelné kulturní památky. Podle některých údajů dosáhly válečné škody spolu s náklady na vedení války v celém světě astronomické celkové částky 4 trilionů dolarů.*“¹⁵ Německý lid zaplatil válku strašlivou cenou. Více než 4 miliony německých vojáků zemřelo rukou nepřítele a téměř 600 tisíc civilistů nepřežilo letecké nálety.

Druhá světová válka bývá interpretována jako jedna z nejdůležitějších historických událostí, která výrazně ovlivnila celosvětový vývoj a způsob života téměř všech lidí na této planetě. I po 70 letech od konce války má toto období zásadní vliv na každodenní činnosti

---

¹² VACULÍK, J. *Přehled světových dějin v letech 1917-1945*. 1. vyd. Brno: MU, 2002. ISBN 80-210-2772-X. S. 140.

¹³ ŠNEJDÁREK, A. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Brno: Orbis, 1969. S. 31.

¹⁴ TAGG, M., C. *Svět ve válce: historie druhé světové války: 1939 - 1945*. 2. Vyd. Praha: Nakladatelství Vašut, 1998, ISBN 80-7236-072-8. S. 529.

¹⁵ OLŠANSKÁ, V. a kol. *Cesta k osvobození, díl II. druhá světová válka (1939-1945)*. 1. vyd. Praha: Městská knihovna, 1974. S. 120.

většiny světové populace. Mnoho věcí, které denně používáme a považujeme je za naprosto přirozené, má svůj původ ve válečných výzkumech. Nebýt druhé světové války, celá řada technologií by byla objevena mnohem později, možná dokonce vůbec. Vlády válčících mocností vkládaly do výzkumu ohromné sumy financí, díky kterým probíhala celá řada zkoumání, která by v době míru nebylo možno realizovat. Přestože žádný z vynálezů či technologických postupů nemůže ospravedlnit hrůzy a utrpení války, jedná se nepochybně o objevy pro lidstvo nadmíru důležité. Největšího rozkvětu pochopitelně dosáhl válečný průmysl, ve kterém vznikla celá řada nových technologií, které se v rozvinuté míře používají dodnes zejména v automobilové, letecké a lodní dopravě. Velmi důležité pro dnešní cestování a komunikaci jsou také objevy navigačních a radarových systémů. Zásadní výzkumy byly uskutečněny i na poli medicíny. Jednalo se zejména o nalezení nových obvazových materiálů a léků, přičemž jako nejdůležitější můžeme hodnotit počátek masové výroby penicilinu. V rámci konstrukce účinnějších a větších válečných raket byly objeveny postupy, které za několik desetiletí pomohly dostat prvního muže na Měsíc. V neposlední řadě i vynález atomové pumy otevřel cestu k novým možnostem získávání energie z atomu, čehož v dnešní době hojně využíváme v jaderných elektrárnách. Je nezpochybnitelné, že budoucí technologický vývoj druhá světová válka výrazně urychlila a poskytla nám celou řadu nových možností.

Druhá světová válka předala dalším generacím základní dědictví, na které by neměly nikdy zapomenout. Měli bychom si odnést ponaučení, že žádné zisky z války nikdy nemohou převýšit cenu, kterou válčící státy musí zaplatit. Bohužel z pokračující historie můžeme sledovat, že některé státy nabytých zkušeností nevyužily a válečný koncept ze své politické filosofie odstranit nedokázaly. Každá další válka bude ještě horší, než ta předešlá. Proto je povinností budoucích generací, aby se poučily z historie a vyvarovaly se nové války, která by pro tuto planetu mohla být tou poslední. *„Stále přetrvávajícím dědictvím druhé světové války je skutečnost, že i po tolika letech existují na světě lidé, kteří jsou příliš mladí na to, aby mohli mít s válkou přímou zkušenost, a přesto v nich tehdejší události umějí vzbudit zájem a rovněž kolektivní paměť lidstva je dokáže oslovit.“*¹⁶

---

¹⁶ CANWELL, D., SUTHERLAND, J. *Druhá světová válka v kostce*. 1. vyd. Čestlice: Rebo, 2005. ISBN 80-7234-473-0. S. 308.

2. Holocaust

Pojem holocaust pochází z řeckého slova *holokauston* a v doslovném překladu znamená úplné zničení ohněm, naprostou zkázu či zapálenou oběť. Hebrejština používá termín *šoa*, který je nejčastěji překládán jako katastrofa, zkáza či zlo, přičemž je toto pojmenování vztaženo výhradně k období druhé světové války. V jazyce jidiš se setkáme s označením *churban*, neboli zničení. Zapomínat bychom neměli ani na romské označení *porajmos*, které se vztahuje k vyvražďování Romů, a v překladu znamená spolknutí či zničení. Samotní strůjci tohoto strašlivého zločinu používali termín *konečné řešení židovské otázky*. Všechna tato pojmenování označují nejděsivější projev antisemitismu napříč celosvětovými dějinami, který můžeme definovat jako systematické pronásledování a hromadné vyvražďování osob, na které nacistická ideologie shlížela jako na příslušníky podřadné rasy.

Termín holocaust byl poprvé použit v románu *Noc* (1958) od rumunského autora židovského původu Elia Wiesela. Do všeobecného podvědomí se však tento pojem dostal až v 70. letech, kdy jej použila americká televizní společnost jako název seriálu o vyvražďování evropských Židů. Díky masivní globální expanzi anglického jazyka do světa se termín holocaust brzy prosadil i ve většině dalších jazyků, češtinu nevyjímaje. Pojem holocaust se někdy mechanicky používá jako označení jakékoliv moderní genocidy či etnické čistky. Toto označení však není správné, neboť zastírá jedinečnost a výjimečnost dějinného fenoménu druhé světové války, kvůli kterému termíny holocaust a šoa vznikly.¹⁷

Přestože nacistický program postupného očištění Evropy a následně celého světa byl namířen převážně proti Židům, neumírali během druhé světové války jen oni. Smrtící mechanismus holocaustu byl obrácen na všechny občany světa, kteří stáli v cestě zvrácené árijské ideologii. V koncentračních táborech tak umírali vedle Židů, Poláků a Romů také političtí vězni, odpůrci nacistické politiky, homosexuálové, tělesně a duševně postižení či příslušníci nevyhovujících náboženských skupin.

---

¹⁷ *Téma: Holocaust: informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách*. Praha: Tauris, 2000. ISBN 80-211-0364-7. S. 4.

2.1. Nacistická ideologie

Nacionální socialismus, zkráceně nacismus, byla totalitní pravicová ideologie uplatňovaná v Německu v letech 1933 – 1945. V tomto období byla v Německu u moci *Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP)* v čele s Adolfem Hitlerem. Nacisté čerpali z tradice evropského rasismu a moderního antisemitismu, teorií o rasové hygieně a nadřazenosti árijské rasy. Úhlavním nepřítelem v nacistickém myšlenkovém světě se stali Židé, kteří byli považováni za podřadný národ, který pouze parazituje na národech árijských. Nacistická propaganda obviňovala židovské společenství ze snahy ovládnout všechny ostatní národy, demoralizaci mravné a tvořivé árijské společnosti lichvou, alkoholismem, nemravným uměním, prostitucí, či obchodem se ženami. Středem nacistického myšlení se tak stala rasová teorie, podle které byla německá rasa předurčena a oprávněna k vládě nad zbytkem světa. Mnozí vědci, kteří podlehli nacistickým rasovým představám, se tuto nadřazenost snažili doložit celou řadou antropologických testů. Nejčastěji se jednalo o měření lebečního indexu, tedy sklonu lebky, či analýzu složení krve. Ani jednou z těchto metod se však žádné výrazné rozdíly mezi rasami nepodařilo dokázat.¹⁸

Obrázek 1: Nacistický předvolební plakát z roku 1920

¹⁸ HOLOCAUST.CZ. Nacistická ideologie. In: *Holocaust.cz*. [online]. 26. 9. 2011 [cit. 16. 8. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/nacisticka-ideologie/>

Na obrázku č. 1 můžeme vidět německý rasistický volební plakát, jenž se vysmívá myšlence smíšeného manželství árijské ženy s karikaturně vyobrazeným Židem. Nacisté ve své propagandě rasových myšlenek velmi často přistupovali k fyzickému srovnávání Židů a Árijců. Adolf Hitler se ve své knize *Mein Kampf* o setkání s Židem vyjadřuje takto: „*Když jsem se jednou tak potuloval po vnitřním městě, narazil jsem náhle na zjev v dlouhém kaftanu s černými lokny. Moje první myšlenka byla: Je to také Žid? Tak ovšem v Linci Židé nevypadali. Pokradmu a opatrně jsem muže pozoroval, ale čím déle jsem zíral do toho cizího obličej a zkoumal pátravě jeho tahy, změnila se v mém mozku první otázka v jinou: Je to také Němec? (...) Ze slabého světoobčana jsem se stal fanatickým antisemitou.*“¹⁹ V Mnichově byla 8. listopadu 1937 otevřena výstava s názvem *Věčný Žid*, jejímž cílem bylo předvést „typické vnější znaky“ Židů. Výstava trvala do 31. ledna 1938 a celkem přilákala 412 300 návštěvníků, tedy v průměru přes pět tisíc denně. Tato výstava byla jedním z mnoha nástrojů nacistické propagandy, která pomáhala rozdmýchávat prudký nárůst antisemitských myšlenek.²⁰

Nacisté přebírali základní myšlenky darwinismu a přenesli jejich význam ze zvířecí říše na lidská společenství. Po vzoru této teorie tvrdili, že přežít mohou pouze tvorové, kteří se dokáží lépe přizpůsobit. V nacistickém pojetí darwinismu tak probíhal neustálý boj na život a na smrt mezi všemi národy a rasami, který musel nevyhnutelně skončit vítězstvím německé rasy. Němečtí nacionalisté často přirovnávali stát a jeho fungování k lidskému organismu. Tato myšlenka tzv. *organicismu* se v nacistickém smýšlení projevovala nutností stmelení německého národa a zbavení se všech ostatních „parazitů“. Nacisté se stavěli do pozice lékaře, jenž léčí nemocnou společnost od všech rozkladných prvků, jejichž ztělesněním byla židovská rasa a její negativní vliv na společnost. Nacistické smýšlení obsahovalo i určité prvky eschatologie. V konečném boji mělo Německo zvítězit a pod vedením vůdce založit novou neporazitelnou říši, v níž by se v plné míře mohly rozvíjet tvůrčí vlastnosti německé rasy.²¹

---

¹⁹ HITLER, A. *Můj boj: dva svazky v jednom*. Nezkrácené vyd. Praha: Otakar II., c2000. ISBN 80-86355-26-8. S. 47, 52.

²⁰ KERSHAW, I. *Hitler*. 1. vyd. Praha: ARGO, 2004. ISBN 80-7203-581-9. Obr. příloha s. 6.

²¹ HOLOCAUST.CZ. Nacistická ideologie. In: *Holocaust.cz*. [online]. 26. 9. 2011 [cit. 16. 8. 2015]. Dostupné z: <http://www2.holocaust.cz/cz/history/jew/general/general1>

Nacismus čerpal z mnoha dalších myšlenkových směrů a teorií. Jedním ze základních pilířů politické ideologie byla koncepce fašistického státu, ze které si nacismus přivlastnil zejména vůdcovský princip s důrazem na charismatického vůdce, silný důraz na nacionalismus či kult mládí, zdraví a síly. Typické bylo také ostré vymezení proti komunistům, bolševikům a kapitalistům. S narůstající silou se nacistický odpor začal projevovat také odmítáním katolické církve. Od roku 1933, kdy se k moci dostala NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem, byl odstraněn parlamentarismus, pluralita politických stran a ve své podstatě tedy všechny prvky demokracie.²²

Velmi zajímavý byl vztah nacistů k přírodě, ke zvířatům a náboženství. Ve všech těchto oblastech se v nacistické ideologii můžeme setkat s iracionálními myšlenkovými pochody, prvky okultismu a v některých případech až jakési magie. Nacisté se ztotožnili se starou germánskou kulturou, která se vyznačovala silnou mytologií a úzkým vztahem k přírodě. Právě přírodu nacisté vnímali jako říši absolutního řádu, která je v silném kontrastu s chaosem lidské civilizace. Svůj obdiv k přírodě a zvířatům přenesli i do svého politického programu. Svůj střed zájmu našli nacisté v divoké a kruté přírodě, ve které pouze silní a odvážní mohli přežít, zatímco slabé a nemocné čekala jen smrt a zánik.²³

Oblíbeným zvířetem nacistů se stal vlk. Nacisté na vlčích poukazovali na vlastnosti, které sami u svého národu chtěli nejvíce rozvíjet. Jednalo se o věrnost, hierarchickou a sociální strukturu, divokost, odvahu, poslušnost a v neposlední řadě také krutost. O vysokém postavení tohoto zvířete v žebříčku hodnot svědčí i fakt, že Hitlerovo krycí jméno znělo Vlk, někdy se mu též familiárně přezdívalo Malý vlk nebo Strýček vlk. Hitler sám nazýval příslušníky SS jednotek jako smečku vlků a členy Hitlerjugend, které německá armáda zoufale nasazovala ke konci druhé světové války jako vojáky, přezdíval Vlkodlaci.²⁴ Hitler sám sebe označil za „vlka osudem předurčeného k tomu, aby se vrhl na svůdce lidu.“²⁵

---

²² DURDĚK, Z. *Holocaust-zločin proti lidskosti: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra občanské výchovy, 2012. S. 21.

²³ SAX, B. *Zvířata ve Třetí říši: domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-49-7. S. 80 – 85.

²⁴ Tamtéž. S. 86 – 87.

²⁵ Steinhart in SAX, B. *Zvířata ve Třetí říši: domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-49-7. S. 87.

Děsivým paradoxem bylo, že nacistické Německo, které posílalo miliony lidí na smrt do plynových komor, přijalo jedny z nejprísnejších zákonů na ochranu přírody a zvířat. V této době vznikala na území německé říše celá řada přírodních rezervací a počet městských parků se zvedl téměř na dvojnásobek. Velmi přísně bylo stíháno týrání zvířat, striktně regulována byla kastrace, vědecké a lékařské pokusy na zvířatech byly značně omezeny. V zákonech byl největší důraz kladen na to, aby zvířatům nebyla působena fyzická bolest. Je jen těžko uvěřitelné, že kastraci psa musely schválit německé úřady, zatímco v koncentračních táborech probíhaly děsivé lékařské pokusy na lidech naprosto bez omezení. Nacistické zákony na ochranu přírody byly propracovány tak detailně, že se s několika drobnými úpravami udržely ve velké části Německa až do roku 1997.²⁶

Nejnámějším symbolem nacistické strany byla svastika, běžně nazývána také hákový kříž. V sanskrtu má svastika přibližný význam „to, co je dobré“ či „dokonale složené“. Běžně byla svastika interpretována jako stylizovaný symbol slunce a znak přinášející štěstí. Hitler svastiku převzal a adaptoval ji pro potřeby NSDAP. Symbolem speciálních oddílů Schutzstaffel, známějších pod zkratkou SS, se stala umrlčí lebka podložená zkříženými hnáty. Jako svůj znak si Hitlerovy speciální oddíly zvolily starogermánské runové znaky, připomínající písmena S. Na Hitlerův příkaz se v roce 1935 stala státním znakem stylizovaná říšská orlice sedící na věnci, uprostřed něhož se nachází hákový kříž.

2.2. Vývoj pronásledování Židů

Jádro nacionálněsocialistické ideologie tvořily antisemitistické myšlenky. Je důležité si uvědomit, že nacistický světový názor z rasového učení přímo vycházel a veřejně se k němu hlásil. Právě tvrzení o árijské nadřazenosti a předurčenosti vládnout podřadným národům tvořila pevný základ, bez něhož by se celá nacistická ideologie zřítla.²⁷ Již v roce 1919 se Hitler ve svém dopise jistému Adolfu Gemlichovi o „židovské otázce“ vyjadřuje: *„Antisemitismus z ryze citových důvodů najde svůj poslední výraz ve formě pogromů. Rozumový antisemitismus však musí vést k plánovitému a zákonnému potření a odstranění výsad žida, jež má na rozdíl od ostatních cizinců, kteří mezi námi žijí (cizinecké zákonodárství). Jeho posledním cílem musí ale nezvratně být odstranění židů*

---

²⁶ SAX, B. *Zvířata ve Třetí říši: domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-49-7. S. 133 - 136

²⁷ KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2. S. 137.

*jako takových.*²⁸ Již z této citace můžeme pozorovat, že Hitler neplánoval žádné výtržnosti a pogromy, nýbrž chtěl postupovat rozumově, plánovaně a zákonně. V první fázi chtěl postavit Židy pod cizinecké zákonodárství, zbavit je jejich práv a jednat s nimi jako s cizinci. Ve druhé fázi mělo přijít samotné „odstranění“ Židů, jehož význam však v této době nebyl přesněji vysvětlen. Mohlo se jednat o pouhou Hitlerovu myšlenku vystěhování Židů z Německa, nelze však vyloučit, že už v této době přemýšlel o hromadném zabíjení. Hitler však usoudil, že těchto plánů může dosáhnout pouze vláda národní síly, která však v této době neexistovala. Budoucí vůdce tak nejdříve přistoupil k obrození mravních a duchovních sil národa.²⁹

Hitler nebyl pochopitelně jediným viníkem v praktikování protižidovské politiky. Celé vedení Hitlerovy strany i státu bylo zapojeno do pronásledování, perzekuce a postupně i do hromadného vyhlazování Židů. Nejen pro fascinaci osobou diktátora, ale i z vlastního přesvědčení plnili nacističtí pohlaváři Hitlerovu vůli a hlásali nejradikálnější protižidovská opatření. V jejich důsledku byla zakázána umělecká a kulturní díla židovských autorů, rasový fanatismus se usídlil i na akademické půdě německých univerzit, ze kterých nuceně odešlo mnoho profesorů a vynikajících vědců, počínaje Albertem Einsteinem. Propagandistický obraz vytvářel dojem, že Židé jsou nepřítelem už jen tím, že jsou, tedy pouhou existencí. K prastarému hanobení jako údajných lichvářů a podvodníků přibývala tvrzení o hrozbě, kterou Židé představují pro germánskou, případně árijskou rasu. Začala se objevovat tvrzení o „požidovštěném“ Německu, která však neměla žádná opodstatnění, neboť v roce 1933 mělo Německo 65 milionů obyvatel, z čehož bylo půl milionu Židů, jejich podíl tedy tvořil pouze 0.8%.³⁰

Perzukuční opatření a útoky na židovskou komunitu se v nacistickém Německu neustále stupňovaly. V této práci rozdělíme vývoj protižidovské politiky do tří časových období.

---

²⁸ JÄCKEL, E. *Hitlerův světový názor: (projekt jedné vlády)*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999, ISBN 80-7185-254-6. S. 48.

²⁹ Tamtéž. S. 49.

³⁰ KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2. S. 140 – 141.

Období v letech 1933 – 1935

Po Hitlerově nástupu do úřadu říšského kancléře se celým Německem šířil kulturní model vnímání Židů, který byl za celá desetiletí vstípen do postojů a emocí vůči opovrhované menšině. Němci hovořili o nákaze své země židovským zlem, všechny pohromy a ohrožení byly přičítány židovskému společenství. Dlouhá řada protizidovských opatření začala téměř současně s nástupem nacistů k moci. Pouhé dva měsíce po Hitlerově převzetí úřadu došlo k prvnímu otevřenému útoku proti Židům celonárodním bojkotem židovských obchodů. Brzy následovala celá řada zákonných opatření, která měla za úkol systematicky vyloučit Židy z ekonomického, společenského a kulturního života. Jen pár dní po bojkotu vydali nacisté *zákon na obnovu úřednického stavu*, který měl za následek okamžité propuštění tisíců Židů, které nahradila ve výkonu státní služby „árijská rasa“. Cílem tohoto zákona byla očista státu vyloučením židovské přítomnosti z institucí, které byly spojeny se službou národu. Němci z principu odmítali, aby Židé směli německému národu sloužit, neboť sloužit znamenalo zároveň pomáhat.³¹

V této době nepokrytě solidarizovalo s Židy jen velmi málo Němců. Během následujících dvou let se jejich život, sužovaný narůstajícím počtem zákonů a nařízení, stal téměř nesnesitelným. V polovině roku 1933 se rozpoutaly proti Židům verbální i fyzické útoky v takové míře, že začaly být považovány za „normální“ činnost, která není hodna zvýšené pozornosti. Tak se například na příjezdových cestách do mnoha vesnic objevily tabule s nápisy „Zde nejsou Židé vítáni“ či „Židům vstup zakázán“. Oblíbenou zábavou příslušníků SA bylo veřejné týrání a ponižování židovských obyvatel, čemuž okolo jdoucí němečtí občané zpravidla jen se smíchem přihlíželi. Množily se útoky na židovské obchody, synagogy a hřbitovy. Veškerá umělecká činnost židovských spisovatelů byla veřejně ničena. Židům byl postupně zakázán vstup na veřejná místa, omezen přístup k akademickému vzdělání, praxe lékařů a právníků jim byla zapovězena. Veřejné zostouzení a ponižování bylo na denním pořádku. Útoky proti Židům začaly probíhat zcela nekoordinovaně a účastnila se jich drtivá většina německého národa.

Protizidovská zákonná opatření měla zpočátku velmi nesystematickou povahu. Na celém území Německa docházelo k divokým a často velmi krutým útokům na židovskou komunitu. Ozývaly se však i hlasy, které kritizovaly svévolné násilí a minimální

---

³¹ GOLDHAGEN, D., J. *Hitlerovi ochotní katani: obyčejní Němci a holokaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5. S. 93.

zákonnou strukturu. Nacisté potřebovali do celého procesu protižidovské legislativy vnést řád a jasně daná pravidla. Na sjezdu NSDAP v Norimberku byly proto 15. září 1935 přijaty tzv. *norimberské zákony*, které definitivně přinesly úplnou, zákonem danou, segregaci židovského obyvatelstva.³²

Období v letech 1935 – 1938

Norimberské zákony a následná legislativa vnesly pevný řád do nekoordinovaných a nepředvídatelných protižidovských útoků, protože přesně definovaly koho a jakým způsobem vyloučit z německé občanské a společenské sféry. Téměř ihned po svém vydání se staly hlavním prostředkem nacistické genocidy. Hlavní dva zákony se nazývaly *Zákon o říšském občanství* a *Zákon na ochranu německé krve a německé cti*. Vydáním norimberských zákonů došlo ke kodifikaci německého nacistického „náboženství“, neboť vládnoucí režim předložil lidu eliminační program černé na bílém. Tato uzákonění byla obecně přijata s velkým nadšením, jelikož vnášela řád do nejpalcivějších oblastí života německých občanů. Mnozí dokonce požadovali, aby se celý proces ještě urychlil, neboť byli přesvědčeni, že se v Německu s Židy nakládá stále ještě příliš humánně.³³

První z norimberských zákonů, *Zákon o říšském občanství*, stanovil, že občanem Říše může být pouze Němec či člověk s „příbuznou krví“. V důsledku toho nařízení ztráceli němečtí Židé svá občanská a politická práva a stali se pouhými Staatsangehörige (státními příslušníky), zatímco árijští Němci byli označováni jako Reichsbürger (říšští občané). Obě tyto skupiny žily pochopitelně ve zcela rozdílných životních podmínkách a měly diametrálně odlišná práva a povinnosti. Zákon o říšském občanství byl postupně doplněn o třináct tzv. prováděcích nařízení, která postupně zbavovala Židy veškerých občanských práv. První prováděcí nařízení, které vyšlo v platnost již dva měsíce po vydání norimberských zákonů, stanovilo, kdo je před zákonem považován za Žida či míšence.³⁴

Je samozřejmé, že nacisté neměli – a ani nemohli mít – k dispozici žádný spolehlivý prostředek, kterým by byli schopni rozlišit od sebe rasový původ německých občanů. Dle norimberských zákonů byla pro určení židovského původu rozhodující příslušnost prarodičů k židovské náboženské obci. Každý občan, který pocházel alespoň

---

³² GOLDHAGEN, D., J. *Hitlerovi ochotní katani: obyčejní Němci a holokaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5. S. 94.

³³ Tamtéž. S. 101.

³⁴ HOLOCAUST.CZ. Norimberské zákony. In: *Holocaust.cz*. [online]. 26. 9. 2011 [cit. 28. 8. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/norimberske-zakony-1935/>

ze tří židovských prarodičů, byl dle zákona považován za *plného Žida*. Pro další potřeby nacistického programu byly vytvořeny složité kategorie tzv. „míšenců“. Za *míšence prvního stupně* byli považováni občané, kteří měli nejvíce dva židovské prarodiče, k datu vydání norimberských zákonů nebyli členy židovské náboženské obce a zároveň nebyli v manželském svazku se Židem. Tito občané, často také nazývaní *položidé*, měli obdobná práva jako plnoprávní občané Říše, avšak vztahovala se na ně celá řada omezení. Občané, kteří měli pouze jednoho židovského prarodiče, byli nazýváni *míšenci druhého stupně*. Pro tuto skupinu platila také určitá omezení, například ve výběru povolání, obecně však bylo cílem nacistů integrovat tyto osoby do německé společnosti. Za tímto účelem byli *míšenci druhého stupně* nejčastěji odváděni do německé armády, aby zde bojovali pro blaho Říše.³⁵

Druhý z norimberských zákonů, *Zákon na ochranu německé krve a německé cti*, legislativně potvrdil zákaz sňatku mezi Židy a Němci, dokonce zapovídal i jejich mimomanželský styk. Nacisté těmito zákony legitimizovali vlnu antisemitských bouří a nekoordinovaných útoků na židovské občany. Norimberské zákony přinesly do Německa pevně daná pravidla a ukončily období politické nestability, neboť od této chvíle byla rasová diskriminace vedena vládoucí politickou stranou v souladu se zákony.³⁶

Po vydání norimberských zákonů se situace v Německu zklidnila a útoků proti Židům výrazně ubylo. I v tomto období sice Němci pokračovali ve vytlačování Židů z právního, pracovního a společenského života, rozsah fyzického násilí se však podstatně zmenšil. Nicméně v roce 1938 bylo toto relativně klidnější období narušeno novou vlnou antisemitských aktivit. Veřejné nepřátelství Němců dosáhlo takové míry, že se život mimo velká města, kde mohli Židé doufat alespoň v částečnou anonymitu, stal prakticky nemožný. Židé byli nuceni hromadně opustit nejen venkovské oblasti, ale i celé Německo, což byl nacisty velmi vítaný důsledek protizidovské politiky. Přibývajícím násilím během roku 1938 jasně ukázalo, že relativní klid předchozích dvou let byl pouze pomíjivou fází protizidovského teroru.³⁷

Vyvrcholením domácího útlaku, jehož se Němci v tomto období na Židech dopouštěli, byla tzv. *Kristallnacht*, tedy křišťálová noc. Záminkou k rozpoutání násilí byla údajná odplata za zavraždění sekretáře německého velvyslanectví v Paříži. Tento

---

³⁵ HOLOCAUST.CZ. Norimberské zákony. In: *Holocaust.cz*. [online]. 26. 9. 2011 [cit. 28. 8. 2015].

Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/norimberske-zakony-1935/>

³⁶ Tamtéž.

³⁷ GOLDHAGEN, D., J. *Hitlerovi ochotní katani: obyčejní Němci a holokaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5. S. 101 – 102.

neuvážený čin však nebyl skutečným důvodem vypuknutí pogromu. Nacisté jej pouze využili jako záminku pro vyostření protižidovských opatření. „V noci mezi 9. a 10. listopadem byli Němci probuzeni zvuky tříštícího se skla, světlem, zápachem hořících synagog a zoufalým řevem Židů, které jejich krajané bili hlava nehlava. Rozsah násilí a zkázy, obłudnost (z hlediska ještě nevyvinutých tehdejších měřítek) této noci, během níž byly překročeny všechny meze, přibližují statistiky. Pachatelé, především příslušníci SA, povraždili kolem stovky Židů a přibližně 30 000 dalších zavlékli do koncentračních táborů. Podpálili a zdemolovali stovky synagog, téměř všechny, které se jim a jejich krajanům nepodařilo zničit už dříve, a rozbili výkladní skříně asi 7500 židovských obchodů a firem.“³⁸ Právě rozbité skleněné výlohy židovských obchodů byly inspirací pro vznik eufemistického názvu křišťálová noc.

Po křišťálové noci byli Židé veřejně prohlášeni za „lovnou zvěř“. Obyčejní němečtí občané se začali stále více spontánně angažovat v násilnostech, aniž by k tomu byli podněcováni či nuceni. Nevídaná brutalita však sklidila ze všech vrstev německé společnosti výraznou kritiku. Němečtí občané se také zhrozili nad ohromnými ztrátami na majetku. Odhady celkových škod se pohybovaly ve stamilionech říšských marek. Východiskem se stala zvláštní daň ve výši jedné a čtvrt miliardy marek, kterou museli zaplatit Židé. Je velmi pravděpodobné, že alespoň v malé části německých občanů vyvolal pohled na zbídačené židovské sousedy soucit, avšak drtivá většina obyvatel Německa věřila, že Židé pouze sklízí, co si sami zaseli. Německý národ neprojevil žádný výraznější odpor či nesouhlas s antisemitským modelem, přestože se vše dělo jeho jménem, v jeho státě, bezbranným lidem a jeho krajanům. Ohlas křišťálové noci pronikl do všech zemí Evropy, která zareagovala morálním odporem a rozhořčením, avšak nijak nezasáhla. V tomto okamžiku již bylo většině Židů jasné, že se německá vláda nezalekne ani těch nejradikálnějších prostředků. Jedinou šancí se tak stala hromadná emigrace, kterou však většina židovských obyvatel již nestihla a byla deportována do koncentračních táborů.³⁹

---

³⁸ Barkai in GOLDHAGEN, D., J. *Hitlerovi ochotní katani: obyčejní Němci a holokaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5. S. 103 – 104.

³⁹ GOLDHAGEN, D., J. *Hitlerovi ochotní katani: obyčejní Němci a holokaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5. S. 104 – 105.

Období v letech 1939 – 1945

Období mezi lety 1939 – 1945, tedy období války, je spojeno s vyvrcholením protižidovské genocidy. Je velmi pravděpodobné, že pro celou nejvyšší mocenskou sféru nacistického Německa mělo „konečné řešení židovské otázky“ stejnou důležitost jako vedení dobovačné války. Snaha nacistů uplatňovat politiku vyhánění, přesídlování a následného vyhlazování židovských obyvatel se tak dostávala do přímého rozporu s přednostním uskutečňováním válečných cílů. Nacistické vyhlazovací plány byly z velké míry závislé na úspěchu válečných tažení, zejména na území Sovětského svazu. Pokud by se Němcům podařilo Sovětský svaz dobýt, získali by rozsáhlé, téměř neosídlené území severního Ruska, kam hodlali deportovat evropské Židy do obrovských rezervací. Úspěchy na východní frontě se však nedostavily a nacisté museli své plány pozměnit.

Na okupovaném polském území probíhala tzv. ghettoizace, neboli násilné soustředění budoucích obětí do oplocených střežených městských čtvrtí. Z největších ghatt jmenujme uzavřenou židovskou čtvrť ve Varšavě, dále Lodž, Krakov či Lublin. Do těchto městských částí byli židovští obyvatelé zaháněni dlouhými pěšími pochody, často v kruté zimě bez jídla či potřebného vybavení. Přehlnutost ghatt, velmi špatné hygienické a sanitární podmínky a kritický nedostatek potravin a vody měly za následek velmi vysokou úmrtnost. Věznění Židé se pomoci od ostatních polských občanů dočkali jen ojediněle, neboť za jakékoliv pašování léků či potravin do ghatta hrozil nacistický režim trestem smrti. Koncentrace židovských obyvatel ve velkých městech však byla pouze přípravnou fází v dlouhodobém procesu nacistického vyhlazování.

Prvním krokem k vyřešení „židovské otázky“ bylo usmrcování pacientů, kteří byli prohlášeni za nevléčitelně nemocné. V roce 1940 byli zabiti všichni židovští pacienti psychiatrických léčeben v Německu. Po úspěšných pokusech s plynovými vozy se staly vraždy smrtícím plynem hlavním vyhlazovacím nástrojem nacistů. Plynové komory byly postaveny do většiny velkých koncentračních a vyhlazovacích táborů, jako byly Belzec, Sobibor, Treblinka či Osvětim. S výstavbou těchto táborů se nacistická genocida definitivně přehoupla do své druhé, hromadně vyhlazovací fáze.

2.3. Židovský odboj

V této kapitole bychom rádi jen velmi stručně upozornili na snahu skupin či jednotlivců zasáhnout do nacistického programu, vzepřít se zlovůli svých katanů a pokusit se zachránit životy svých rodin, přátel či spoluvězňů. Hned na úvod je důležité upozornit, že všechna organizovaná ozbrojená povstání byla nacisty potlačena. I přes to se jedná o hrdinné příběhy, které stojí za připomenutí.

V lesích východního Polska bojovaly společně se sovětskými jednotkami židovské partyzánské oddíly, které v mnoha případech dokázaly ochránit celé rodiny v této oblasti. První organizovaná revolta se udála ve varšavském ghettu. Zdejší židovští občané se pod dojmem zpráv o hromadném vraždění i jako pomstu za mrtvé rozhodli k odporu se zbraněmi v ruce. Boje mezi povstalci a oddíly SS trvaly celých 27 dní. Všichni vězni, kteří boje přežili, byli odvezeni do Treblinky a tam zavražděni. Obdobná revolta se udála i v ghettu Bialystok, kde se část povstalců dokázala probojovat až k partyzánským oddílům a spojit se s nimi. Podobné akce, i když menšího rozsahu a často s minimem zbraní, se udály také v ghettech v Sosnowci, Tarnówě a Krakově. Zvláštní kapitolu tvoří povstání přímo v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Tyto rebelie měly na svědomí převážně skupiny vězňů, jež musely pohřbívat oběti masových vražd, tzv. sonderkomanda. Povstalcům z koncentračního tábora Treblinka se podařilo 2. srpna 1943 zapálit táborové baráky a ukrást část zbraní ze skladu SS. Toto povstání, na kterém se podílelo několik set vězňů, skončilo pobitím většiny vzbuřenců převážně ukrajinskými strážemi SS. Asi sedmdesáti vězňům se však podařilo utéct a připojit se k místním partyzánským oddílům. Nejznámější vzpoura sonderkomanda se uskutečnila 6. a 7. října 1944 v Auschwitz II – Birkenau. Zdejším vězňům se v nerovném boji podařilo zabít několik příslušníků SS a zničit jedno krematorium. Opomíjet bychom neměli ani projevy duchovního odboje, který měl velký význam pro posílení sebevědomí a vůle k životu. Divadelní představení, literární činnost, orchestry a hudební výstupy, všechny tyto formy umění vyvracely nacistickou propagandu o méněcennosti Židů. Nejznámější kulturní a umělecké projevy pocházejí z židovského ghetta v Terezíně.⁴⁰

---

⁴⁰ KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2. S. 187 – 189.

3. Nacistické tábory

Koncentrační, pracovní a vyhlazovací tábory se staly nejděsivějším symbolem zla a utrpení v konečném řešení židovské otázky. Do těchto táborů byli nuceně deportováni všichni nepřátelé zrudného nacistického režimu, kteří byli nejprve určeni k izolaci ze společnosti, v pozdější fázi potom k úplnému vyhlazení. V první části této kapitoly nastíníme obecnou podobu nacistických táborů, druhá část bude věnována dvěma konkrétním místům, která byla za války prostoupena bolestí, utrpením a smrtí, ale také neuhasínající touhou po životě. Prvním z těchto míst bylo židovské ghetto Terezín, největší koncentrační a transportní tábor na našem území. Při popisu nacistických táborů nelze opomenout největší vyhlazovací tábor v Osvětimi (německy Auschwitz, polsky Oświęcim).⁴¹ Žádný popis životních poměrů v táborech, byť by byl sebestpřesnější, nemůže zcela vyjádřit zoufalství a bolest lidí, kteří osobně tímto peklem prošli. Veškerá fakta, číselné údaje či výpovědi je proto nutné brát nejen jako vědecké dokumenty, ale hlavně jako lidská svědectví a výstrahu pro budoucí generace. Pouze tak splní dokumentární líčení svůj skutečný účel.

3.1. Tábory utrpení a smrti

V této kapitole nastíníme obecnou podobu nacistických táborů. Uvedeme zde stručnou historii vzniku, jejich podobu, strukturu a zaměření. Dále se budeme věnovat dennímu režimu v táboře, sociálním vztahům a životním podmínkám vězňů. V závěru kapitoly popíšeme tresty a fyzické násilí ze strany dozorců. Je důležité si uvědomit, že se jednotlivé tábory od sebe mírně lišily. Životní podmínky byly vždy dány zaměřením tábora, jeho rozsahem, polohou a mnoha dalšími faktory. Charakteristika, která bude v této práci uvedena, však platila pro většinu nacistických táborů bez ohledu na výše zmíněné proměnné. Je pochopitelné, že celá řada informací se kvůli omezenému rozsahu práce do této kapitoly nevejde. Z tohoto důvodu uvádíme odkazy na odbornou i beletristickou literaturu, kde lze vyhledat podrobnější informace.

---

⁴¹ V další části diplomové práce budeme používat převážně německou variantu Auschwitz. Tento název je primárně používán v odborné literatuře a v zachovaných německých dokumentech. Navíc se přímo vztahuje k pojmenování jednotlivých částí tábora.

3.2. Vývoj nacistických táborů

První nacistický koncentrační tábor byl zřízen nedaleko města Dachau bezprostředně po uchopení moci Adolfem Hitlerem v lednu roku 1933. Německo v této době zaplavila mohutná vlna zatýkání, která byla namířena proti všem odpůrcům nově nastupujícího režimu. V následujících letech bylo vystavěno několik dalších táborů, ve kterých byli až do roku 1938 vězňeni převážně Němci. Jednalo se zejména o homosexuály, tuláky, žebráky, vězně odmítající pracovat, pohlavně nemocné, prostitutky či alkoholiky. Tato situace se však výrazně změnila přepadením Polska, zabráním pohraničního území Československu a okupací Francie. V tomto období byly do koncentračních táborů deportovány tisíce příslušníků evropských národů, převážně židovského původu. „Počet vězňů v koncentračních táborech tak stoupl z 25 000 na 60 000.“⁴²

V roce 1941 vydal Himmler rozkaz *Noc a mlha*⁴³, na jehož základě bylo do koncentračních táborů odvedeno velké množství lidí. Počet vězňů navyšovali také němečtí komunisté a sociální demokraté. Po otevření fronty se Sovětským svazem posílali Němci do koncentračních táborů další transporty Židů, převážně z Polska a Čech. Rapidně se také zvyšoval počet ruských zajatců. „Počet vězňů v koncentračních táborech vzrostl na 100 000, většina táborů byla přeplněna a úmrtnost stoupala.“⁴⁴ Omezená kapacita zařízení vedla nacistické vedení k budování nových, větších táborů, mimo jiné také vyhlazovacího tábora Auschwitz, zpočátku plánovaného jako karanténní tábor pro polské vězně.

Druhá polovina války se nesla ve znamení hromadného vyhlazování vězňů, a to především židovského původu. Přestože se Německo potýkalo s kritickým nedostatkem pracovních sil, ve svém likvidačním programu nepolevovalo. Pro nacistické vedení mělo konečné řešení židovské otázky přednost před využitím práceschopných vězňů.

Poslední etapa nacistických táborů je spojena s postupujícími spojeneckými vojsky a definitivní porážkou nacistického Německa. V roce 1944 byl jako první osvobozen koncentrační tábor Majdanek, v lednu 1945 potom největší vyhlazovací tábor Auschwitz. Tisíce vězňů však byly přinuceny opustit tábory ještě před osvobozením a musely podstoupit nekonečné pochody smrti, při nichž velká část z nich zahynula vyčerpáním, mrazem či rukou nacistických strážů, které až do poslední chvíle plnily své zruďné rozkazy.

⁴² Broszat in BUBENÍČKOVÁ, R., MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. S. 18.

⁴³ Srov. KRAUS, O., KULKA, E. *Noc a mlha*. 2. přepracované a doplněné vyd. Praha: NV, 1966.

⁴⁴ BUBENÍČKOVÁ, R., MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. S. 21.

Obrázek 2: Nejvýznamnější nacistické koncentrační tábory a ghetta

3.3. Podoba nacistických táborů

Nacisté vytvořili několik typů táborů, které se od sebe lišily svým zaměřením. Úkolem koncentračních táborů bylo shromáždit nepřátelské a nežádoucí osoby na jednom místě, stranou od zbytku společnosti. Vězni zde trpěli v nelidských podmínkách, odsouzení k trvalé internaci, nebo v horším případě následnému přesunu do jednoho z vyhlazovacích táborů. Pracovní tábory byly určeny pro praceschopné vězně, kteří byli nuceni zastávat velmi tvrdou práci pro válečné potřeby Třetí říše. Pracovní komanda se vyskytovala také v koncentračních táborech, zde však byla práce spíše prostředkem týrání vězňů, nebyla primárně účelem jejich věznění. Největší a nejhorší tábory byly určeny pro hromadné, systematicky řízené vyvražďování nepřátel nacistického režimu. Mezi největší a nejvýznamnější vyhlazovací tábory řadíme Belzec, Chelmno, Majdanek, Sobibor, Treblinku a Auschwitz II – Birkenau.

Většina táborů měla tvar obdélníku o různé velikosti. První koncentrační tábor v Dachau, který měl sloužit jako vzor pro další tábory, měl rozměry 250 x 800 metrů, rozkládal se tedy na ploše asi 15 hektarů. Tento tvar se ukázal jako velmi vhodný pro potřeby nacistického programu a byl aplikován ve většině vznikajících táborů.

Obdélníkový půdorys umožňoval využití systému rastru, což bylo velmi důležité pro maximální využití omezeného prostoru. „Nacisté vytvořili obdélník, v polovině ho rozdělili táborovou cestou, a tu překřížili pravouhle vedlejšími cestami. Tak vznikl rastr malých obdélníků, řada parcel, na kterých stál vždy jeden blok.“⁴⁵ Toto pravouhlé uspořádání přineslo celou řadu výhod: veškerý prostor tábora byl využit do posledního místa, strážní věže měly dokonalý přehled o pohybu v táboře, jednotlivé bloky byly snadno přístupné a přehledně roztríděné. Tábory šly navíc dle potřeby lehce rozšiřovat pouhým prodloužením cest a přistavěním nových baráků. Nacistům se tak podařilo vytvořit prostor, který splňoval hlavní požadavky, které byly na tábory smrti kladeny: uvěznění co možná největšího počtu osob, jejich přehlednou a spolehlivou kontrolu poměrně malým počtem strážů a ubytování nově příchozích bez nutnosti dalších nákladů.

Nacisté museli vytvořit důmyslný systém uzavření tábora, který by vězni nebyli schopni překonat a z tábora utéct. Strážce SS proto kombinovaly celou řadu technických překážek i lidských hlídek, aby udržely tábor neprodyšně uzavřený. S nepatrnými obměnami byla opatření ve všech táborech stejná. Celý obvod tábora byl obehnán dvojitou řadou ostnatých drátů, ve kterých proudilo vysoké napětí. Vězeň, který překročil vymezenou hranici směrem k plotu, byl bez jakéhokoliv varování okamžitě zastřelen.⁴⁶ V prostoru mezi ostnatými dráty se v pravidelných rozestupech nacházely strážní věže se stále nabitými kulomety. Mezi oběma ploty navíc neustále hlídkovaly strážce SS se psy.⁴⁷ Nacisté uzavřením hranic kolem tábora vymezili oblast, ve které měli absolutní moc a žádná omezení v praktikování své zvrácené politiky.

Koncentrační tábor tvořily z velké části dřevěné baráky pro ubytování vězňů. Avšak zejména ve větších táborech se nacházela celá řada dalších budov, důležitých pro chod tábora. Je jen těžko uvěřitelné, že kousek od místa, kde umíraly tisíce lidí hladu, zimou a nemocemi, stála kantýna, nevěstinec, kino či sportovní hřiště. Obytné budovy vedení SS byly umístěny v prostorných vilách s velkými zahradami plných zeleně. Velitelé

---

⁴⁵ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 64.

⁴⁶ Dozorci dostávali za zastřelené vězně na útěku zvláštní odměny. Proto často sami vyprovokovali „pokus o útěk“, například vhozením věžňovy čepice do zakázané zóny. Vězeň, který si pro čepici musel dojít, byl zastřelen při útěku a dozorce byl vyznamenan.

Srov. RICHARDI, H., G. *Schule der Gewalt: Die Anfänge des Konzentrationslagers Dachau 1933-1934: Ein dokumentarischer Bericht*. C. H. Beck: 1983. ISBN: 3406091423.

Srov. KOGON, E. *Der SS-Staat*. Stockholm: Bermann-Fischer, 1947.

⁴⁷ Rudolf Höß se ve svých autobiografických záznamech zmiňuje o neúspěšných pokusech nahradit lidské strážce cvičenými psy či technickými překážkami.

Srov. HÖß, R. *Velitelem v Osvětimi: autobiografické zápisky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1471-3.

nacistických táborů žili v luxusně vybavených bytech, obklopeni předměty, jejichž bývalí majitelé nyní umírali v nelidských podmínkách táborů smrti.

Dominantou každého tábora byla budova, jejíž architektonická střízlivost ničím nepoukazovala na zlo a utrpení, které se v její blízkosti dělo. Děsivě jednoduchá, cihlová či dřevěná stavba s průjezdem a dvěma symetrickými postranními křídly, nad nimiž ve většině případů stál v němčině psaný ironický nápis Arbeit macht frei – Práce osvobozuje. V mnoha táborech patřilo stání u brány mezi hojně využívané tresty. V létě stáli vězni dlouhé hodiny v nesnesitelném vedru, v zimě byli poléváni studenou vodou, která je změnila v ledové sloupy. Zatímco ostatní vězni odcházeli z tábora a zase se vraceli, stáli nešťastníci vedle brány jako nepovedené sochy dokazující triumf absolutní moci a naprostou bezmoc celého společenství vězňů.⁴⁸

3.4. Denní režim v táboře

Jakmile vězni poprvé prošli táborovou branou, jejich život se od základu změnil. Ztratili svou svobodu, důstojnost i kontakt s rodinou a přáteli. Po příjezdu do tábora byli noví vězni podrobena přijímací proceduře, která se skládala z promyšleného sledu ponižování, týrání a násilného přeměňování individualit na řadové vězně. Lidé se museli vysvléct do naha a odevzdat veškeré civilní šaty i soukromé předměty. Poté byli nahnáni k holičům, kde započala fyzická přeměna. Všichni byli nakrátko oholeni, často velmi tupou břitvou, která vlasy spíše trhala a škubala. Po tomto ponižujícím i bolestivém aktu byli lidé odvedeni do sprch. I zde si jejich věznilé neodpustili další fyzické i psychické týrání. Vězni někdy stáli ve sprchách dlouhé hodiny, jindy na ně nacisté střídavě pouštěli vařící a ledovou vodu. Po osprchování fasovali vězni táborové oblečení. Místo civilních šatů dostali všichni pruhovaný stejnokroj, čapku a dřeváky, ve kterých bylo téměř nemožné chodit. Všechno oblečení bylo znečištěné, zavšivené a velikost téměř nikdy neodpovídala potřebám vězňů. Fyzická jedinečnost každého člověka byla smazána, všichni nyní vypadali téměř stejně. Vyvrcholením přijímací procedury byla registrace, při které byl každý vězeň opatřen číslem. Tento akt znamenal odebrání posledního zbytku individuality novým vězňům. Lidé přišli o své jméno, adresu i celou svou minulost. Z lidské společnosti se stala jednolitá bezejmenná masa čísel bez jakékoliv intimity. Celý přijímací rituál, který jasně

---

⁴⁸ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 71 – 76.

ukázal, jakým způsobem bude s vězni dále nakládáno, skončil přidělením vězňů na jednotlivé bloky, kde měli strávit první bezesnou noc v nacistickém táboře.⁴⁹

Denní režim byl až na drobné obměny ve všech táborech stejný. Byl navržen tak, aby plnil hlavní smysl existence nacistických táborů – zahubit co možná nejvíce lidí. Jednotlivé denní fáze na sebe plynule navazovaly, volný čas vězňů téměř neexistoval. Čím méně mezer bylo v časovém plánu, tím menší byla šance vzniku neplánovaných situací.

Den v koncentračním táboře začínal velmi brzo, budilo se píšťalkou mezi čtvrtou a pátou hodinou ranní. Vězni museli ihned vyskočit z postelí, uklidit blok, vydávat snídani a dojít si na latrínu. Celý tento proces museli zvládnout ve velmi krátkém čase, proto bylo všude plno křiku a násilí. Ranní spěch a chaos vzápětí vystřídal dlouhé čekání ve vyrovnaných řadách na kontrolním apelu. Vězni zde byli přepočítáváni, výsledky byly kontrolovány a pečlivě zaznamenávány. Pokud čísla nesouhlasila, následovalo vyšetřování, bití vězňů či demonstrativní popravy. Bylo v zájmu všech vězňů, aby se na apelplac dostavili všichni a co možná nejrychleji. Průběh celého ranního nástupu byl často velmi zdoluhavý, nacisté ho narušovali násilnými výstupy a týráním vězňů, čímž neustále vězňům dokazovali svou nadřazenost a absolutní moc nad jejich životy.⁵⁰

Ihned po ukončení ranního apelu nastal opět spěch a zmatek. Ten však byl pouze zdánlivý. Každý vězeň běžel co nejrychleji k pracovnímu komandu, ke kterému byl přidělen. Pracovat museli téměř všichni vězni. Kdo nemohl pracovat, byl určen k okamžité likvidaci. I pochod do práce poskytoval věznilům mnoho příležitostí k mučení.⁵¹ Vězni se brodili hlubokým bahnem v dřevěných botách, které jim rozdíraly nohy do krve. Káповé neustále hnali dav před sebou k větší rychlosti, k čemuž používali nadávek, kopanců či ran dřevěnou holí. Do práce přicházeli vězni uštvaní a unavení, přestože největší fyzická námaha na ně teprve čekala.

---

⁴⁹ Popis přijímací procedury můžeme nalézt ve většině memoárové literatury vězňů. Jejich líčení jasně dokazuje, jak byl pro ně tento přijímací rituál otřesný a nezapomenutelný.

Srov. HOLLANDER-LAFON, M. *Čtyři kousky chleba: svědectví z Osvětimi*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2013. ISBN 978-80-249-2285-0.

Srov. LEVI, P. *Je-li toto člověk*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1995, 205 s. ISBN 80-85924-03-X.

Srov. ŻYWULSKA, K. *Přežila jsem Osvětim*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1957.

Srov. VENEZIA, S. *V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkomanda*. Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0.

⁵⁰ V některých táborech zavedli nacisté povinnou ranní rozcvičku. Vězni byli buzeni o půl hodiny dříve a museli provádět náročná tělesná cvičení ve velmi vysokém tempu.

Srov. KOGON, E. *Der SS-Staat*. Stockholm: Bermann-Fischer, 1947.

⁵¹ Srov. SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4.

Srov. POZNER, V. *Abstieg in die Hölle - Zeugnisse über Auschwitz*. Vyd. 2. Berlín: Volk und Welt, 1985.

Výsměšné heslo nacistů znělo *práce osvobozuje*. Ve skutečnosti nebyl za odvedenou práci propuštěn z nacistických táborů žádný vězeň. Vězni nedostávali zapláceno, více potravy či jakékoliv výhody. Pracovat však znamenalo žít. Nacisté dřeli vězně až do úplného vyčerpání, neustále je bili a nutili k většímu tempu. Práce měla jediný cíl – zlomit odolnost vězňů, psychicky i fyzicky je zničit. Otročská práce byla hrůznou zvláště kvůli absolutní moci a jedním z hlavních prostředků jejího teroru.⁵²

Po ukončení pracovní směny se vězni vydali na cestu zpět do tábora. Vrátit se museli všichni, čísla musela souhlasit. Na ramenu kamarádů tak byla přinášena mrtvá těla těch, kteří fyzické vypětí již nevydrželi. Po příchodu do tábora se konal večerní apel, který trval i několik hodin. Vězni byli opět přepočítáváni, bití a šikanováni. Někdy se večerní nástup změnil na likvidační apel.⁵³ Každá minuta večerního nástupu byla pro vězně nekonečná. Všichni byli hladoví, žízniví a neskutečně unavení. Rozpuštění večerního nástupu tak pro ně bylo vysvobozením, přestože pouze na krátký čas. Zbytek dne trávili vězni společně na svých blocích. Od 21 hodin panoval noční klid, opuštění ubikací bylo zakázáno pod trestem smrti.

Život v nacistických táborech smrti plynul v monotónním, neustále se opakujícím schématu. Vězni brzy ztratili ponětí o tom, kolik je hodin či jaký je den v týdnu. Každý den se zdál nekonečný a přinášel s sebou nové strasti a nové bolesti.⁵⁴ Lidé trpěli a umírali, aniž by se mohli jakkoliv vzepřít svému osudu. Jedinou nadějí, která vězňům zbyla, byla myšlenka na konec války a osvobození nacistických táborů spojeneckými vojsky. K této myšlence se vězni upnuli a čerpali z ní sílu dále bojovat o svůj život. Semknuli se a společně se snažili přežít v místě, které bylo navrženo k přímému opaku života.

---

⁵² SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 177.

⁵³ Srov. KOGON, E. *Der SS-Staat*. Stockholm: Bermann-Fischer, 1947.

Srov. BETTELHEIM, B., SCHROEDER, H., HORSTRUP, P. *Aufstand gegen die Masse: die Chance des Individuums in der modernen Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1989. ISBN 3-596-42217-5.

Srov. NAUJOKS, H. *Mein Leben im KZ Sachsenhausen 1936 – 1942*. Broschiert, 1989. ISBN: 3320013149.

⁵⁴ Někteří přeživší vězni poukazují ve svých pamětech na monotónní nekonečnost každého dne. Naopak delší časové úseky jim utíkaly až podivně rychle. Psycholog V. E. Frankl se vyjadřuje, že den v koncentračním táboře trval déle než týden.

Srov. FRANKL, V., E. *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*. 2. opr. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-848-8.

3.5. Sociální struktury

Společenství v nacistických táborech lze obecně rozdělit do tří základních skupin: běžní vězni, prominentní vězni a personál dozorců a správy SS. Toto rozdělení je však velmi zjednodušené, neboť všechny tyto skupiny byly silně hierarchizovány a vzájemně se ovlivňovaly. „Mezi personálem a vězni sice probíhala hluboká hranice, ale mezi tím existovalo šedé pásmo delegace moci a kolaborace, protekce a korupce. Mocenské centrum zvýhodnilo menšinu vězňů a učinilo z ní svůj pomocný oddíl. Principem zastupování se oběť proměnila ve spolupachatele, a setřela tím hranici mezi personálem a vězni.“⁵⁵ Z uvedené citace je patrné, že sociální struktura tábora byla mnohem složitější, než obvyklá stratifikace na vězně a dozorce, na dobré a špatné. Společnost koncentračního tábora tvořil velmi složitý systém vzájemných vztahů, práv, povinností či privilegií, a to v každé z výše zmíněných skupin.

Táborové strážní oddíly SS striktně dodržovaly vojenskou strukturu. Postavení každého člena v sociální hierarchii bylo závislé na jeho vojenské hodnosti, ze které vycházela jeho funkce v táboře. Každý člen tak měl jasně vyhrazenou pozici, ze které vyplývala jeho práva i povinnosti. Vojenská struktura byla výsledkem celkové militarizace strážních oddílů. Členové nosili jednotné černé uniformy, byli vybaveni střelnými zbraněmi, pravidelně podstupovali vojenská cvičení. Tento systém s sebou přinášel celou řadu výhod. Byl pro mladé muže atraktivní, neboť nabízel placenou pozici s možností kariérního růstu, přinášel pocit důležitosti a sociální jistoty, a v neposlední řadě umožnil dozorcům nahlížet na sebe jako na skutečné vojáky. Vojenská struktura plnila formální charakter, neméně důležité však byly i vzájemné osobní vztahy a myšlenkové splynutí většiny dozorců.

Přestože byly strážní oddíly jednoznačně hierarchizovány, docházelo k velmi výrazné decentralizaci moci. Řízení tábora totiž nebylo v rukou jedné správy, nýbrž bylo rozděleno do několika různých oddělení, mezi nimiž pravidelně docházelo k mocenským sporům. Nejvyšší postavení měla táborová komandatura, na jejímž vrcholu stál velitel tábora, který byl ovšem ve svých pravomocích silně omezen. Skutečným centrem moci bylo oddělení vnitřního služebního provozu a pracovního nasazení. Tomuto oddělení velel táborový vedoucí, kterému služebně podléhali rapportföhreři, blockföhreři a vedoucí pracovního nasazení. Rapportföhreři prováděli každodenní sčítací apely, vedli seznamy

---

⁵⁵ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 107.

vězňů a určovali počet strážníků. Blockführeri fungovali jako spojení dozorců s vězni, jejich úkolem bylo dohlížet na disciplínu a pořádek ve svém bloku. Vedoucí pracovního nasazení organizoval práci vězňů, přiřazoval je k pracovním komandům a rozhodoval, kde a jak tvrdě bude muset který vězeň pracovat. Vlastní správu a vedení mělo také oddělení pro materiální vybavení tábora či oddělení zdravotnictví. Všechna oddělení si žárlivě střežila své kompetence a nedovolovala ostatním zasahovat do svých záležitostí. Táborová byrokracie byla proto necelistvá a mezi jejími příslušníky vznikaly často rozpory.⁵⁶

Nacističtí dozorcí disponovali vůči uvězněným lidem absolutní mocí. Jejich chování a zacházení s vězni bylo výsledkem spojení formálních a neformálních vlivů na jejich osobnost.⁵⁷ Za formální vlivy můžeme považovat přímé rozkazy nadřízených, táborová pravidla a normy či již zmíněné postavení dané vojenskou hodností. Neformálními faktory jsou potom všechny unikátní vlastnosti a chování každého jednotlivce, které bylo často v přímém rozporu s táborovými pravidly. Tak například jakékoliv týrání vězňů bylo zakázáno. Odložení zbraně či požití alkoholu ve službě bylo dle norem přestupek, za který hrozil tvrdý trest. Obchodování či mluvení s vězni bylo nepřípustné. Přesto se všechny tyto události denně v nacistických táborech prakticovaly a téměř žádný dozorce za ně nebyl potrestán. Každý esesman využíval své nadřazenosti a neomezené síly po svém. Situace, kterou jeden dozorce přešel bez povšimnutí, byla pro jiného důvodem k fyzickému potrestání či dokonce zastřelení proviněného. Právě z tohoto důvodu bylo pro vězně téměř nemožné vymyslet nějakou fungující strategii na přežití.

Vězni v nacistických táborech tvořili nejpočetnější a nejrozmanitější skupinu. S počátkem války se táborové osazenstvo proměnilo v mezinárodní společenství, což vedlo inspekci koncentračních táborů k vytvoření klasifikačního systému, podle nějž byli vězni přiřazováni do určitých skupin. Tento systém nezohledňoval vzdělání, odborné znalosti či dovednosti. Byl založen na tom, čeho si nacisté všímali nejvíce – národnostní a rasové příslušnosti. Vznikla tak rozsáhlá taxonomie barevných trojúhelníků, které vězni museli nosit na svém vězeňském oblečení.

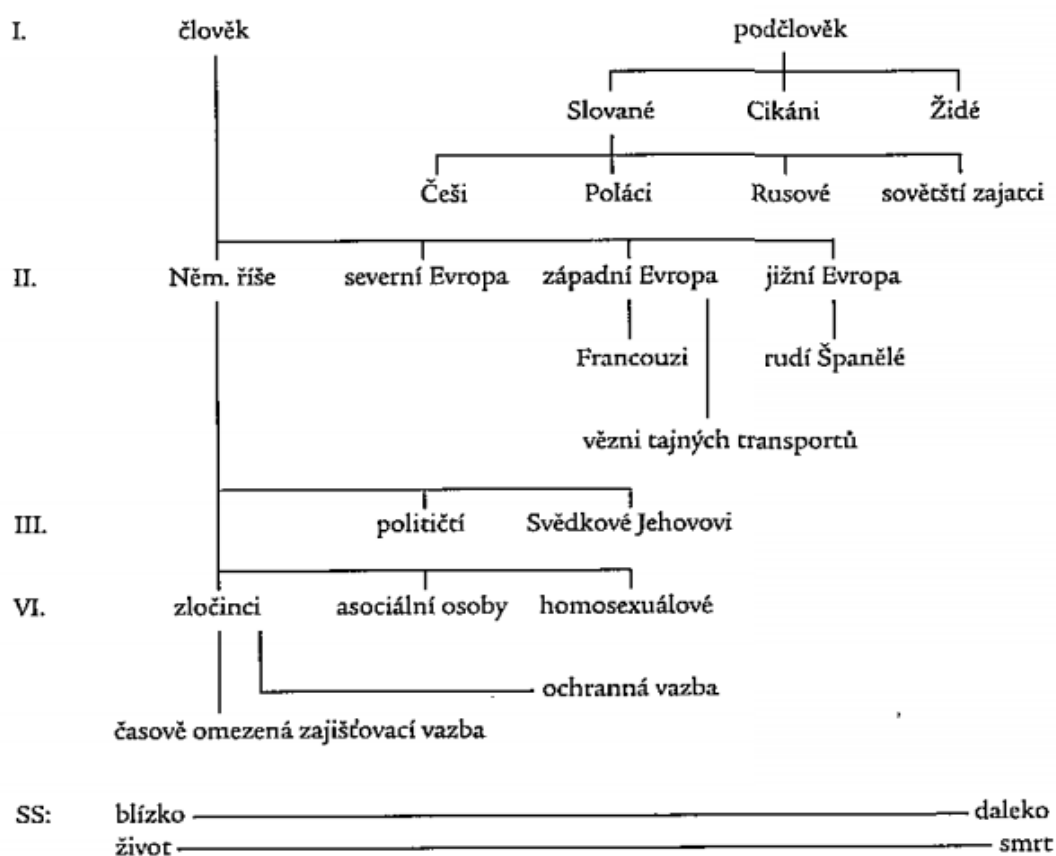
Kriminálníci nosili zelený trojúhelník, Cikáni černý, političtí odpůrci červený. Židé měli šesticípou Davidovu hvězdu, cizinci měli v červeném trojúhelníku začáteční písmeno

---

⁵⁶ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 117.

⁵⁷ Formálními a neformálními faktory se detailně zabývá ve své diplomové práci Tereza Krausová. Srov. KRAUSOVÁ, T. *Stratifikace společnosti v koncentračních táborech*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009.

své národnosti. Tato označení byla důležitá, neboť přímo určovala, jakým způsobem bylo s vězněm zacházeno. Obrázek č. 3 ukazuje úplný systém klasifikací. Židé a Cikáni byli považováni za „podlidí“, kteří stáli mimo civilizovanou společnost. Tito vězni byli v očích nacistů určeni k úplnému vyhlazení, a proto se k nim chovali obzvláště nevybíravým způsobem. Rozdílný pohled měli nacisté také na různé národnosti. Zatímco severní Evropané byli považováni za árijce, Francouzi a Španělé byli vystaveni zesílenému útlaku a pronásledování. Kritéria politické smýšlení či sociální úchyvky byly vytvořeny pouze pro vězně německé národnosti. U nich nerozhodovala rasová příslušnost, ale politický či ideologický názor. Čím blíže byl vězeň ve svém postavení dozorcům, tím větší měl šanci na přežití. Zatímco tisíce židovských vězňů umíralo hlady a vyčerpáním, němečtí kriminálníci vedli poklidný život v přijatelných podmínkách.

Obrázek 3: Nacistický systém klasifikací

Důležitým faktorem v sociálním postavení vězňů byla jejich délka pobytu v táboře. Nově příchozí doufali, že starší vězni budou solidární, pomohou jim a budou jim oporou. To se však stalo málokdy. Starší vězni naopak dávali nováčkům najevo svou rozmrzelost, někdy dokonce přímé nepřátelství. Tento jev si lze vysvětlit celkovým úpadkem morálky v koncentračním táboře, což s sebou přináší i primitivní jednání. Noví vězni tak byli nejzranitelnější, neboť proti nim stálo celé osazenstvo tábora a od nikoho nemohli čekat pomoc.

Sociální struktura vězňů byla, stejně jako struktura dozorců, silně hierarchizována. Rozdíl mezi oběma skupinami však byl v možnosti vylepšení své pozice. Zatímco dozorcí mohli dosahovat vyšších hodností a kariérně stoupat, přesun u vězňů byl prakticky vyloučen. Rasová či národnostní příslušnost tak rozhodovala o velikosti přidělů jídla, přidělování práce či prostoru ke spánku. Často tak rozhodovala o životě a smrti. Určitého postupu a vylepšení své pozice se dostalo pouze privilegovaným vězňům, kteří byli ochotni přebírat drobnou práci svých věznitelů, za což získali dočasnou ochranu.

Protože dozorcí sami nemohli zvládnout složitý vnitřní život v koncentračních táborech, přenesli řadu úkolů na samotné vězně. Byla vytvořena tzv. vězeňská samospráva, ve které vybraní vězni pracovali v písárnách, skladech, kuchyních, nemocnicích atd. Tito vězni se měli podstatně lépe než ostatní, neboť byli pro chod tábora potřební a důležití. Mnoho vězňů, kteří se na takové místo dostali, projevilo mimořádnou odvahu a snažilo se co nejvíce pomáhat svým druhům.

Privilegovaných vězňů byla v koncentračních táborech menšina, avšak z přeživších je právě tato skupina nejobsáhlejší. Každý vězeň se nějak snažil obstarat si výhodnější podmínky. Po několika měsících v táboře byli lidé na pokraji smrti hladem a šanci přežít měl jen ten, kdo si obstaral nějaké jídlo navíc. K tomu však byla potřeba určitá výsada, která by vězně posunula nad ostatní obyvatele tábora. Přeživší Primo Levi se vyjadřuje: *„Kolem nás, vězňů bez funkce, se to hemžilo majiteli funkcí nižšího stupně. Tvořili malebnou faunu: zametači, umývači nádobí, noční hlídky, vyrovnávači ustlaných postelí, kontroloři vší a svrabu, poskoci, tlumočníci, pomocníci pomocníků. Byli to obyčejně stejní ubožáci jako my, pracovali stejně dlouho jako všichni ostatní, ale byli za půl litru polévky navíc ochotní vykonávat tyto a další „terciární“ funkce: neškodné, občas užitečné, často vymyšlené k ničemu. Bývali hrubí a zpušní, ale nebyli chápáni jako nepřátelé.“*⁵⁸

---

⁵⁸ LEVI, P. *Potopení a záchránění*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0406-6. S. 42.

Bohužel se to samé nedá říci o všech privilegovaných vězňích. Zejména o jedincích, kteří byli dosazeni do vedoucích pozic, a kteří proti ostatním vězňům disponovali neomezenou mocí. Káповé bloku či pracovních čet byli zbaveni své funkce pouze v případě, kdy se k ostatním vězňům nechovali dost tvrdě. Káповé tak byli nuceni chovat se k lidem okolo sebe násilnický, povýšeně a způsobovat jim co nejvíce bolesti. Každý káпо si dobře uvědomoval, že pokud by o svou pozici přišel a musel se vrátit jako řadový vězeň, nepřežil by v táboře ani jediný den. Pozice káпа nabízeli nacisté vězňům, o nichž se domnívali, že se stanou dobrovolnými kolaboranty. Nebylo výjimkou, že se o tuto pozici dobrovolně hlásili vězni se sadistickými sklony či psychickými poruchami.

Specifické skupiny vězňů, které se nacházely pouze ve vyhlazovacím táboře, byla tzv. *sonderkomanda*, neboli zvláštní oddíly. Vězni v těchto uskupeních byli sice krátkodobě zvýhodněni pestrou stravou, dobrým oblečením i dostatkem spánku, ovšem za strašnou cenu - úkolem této čety byla obsluha plynových komor a krematorií. Práce v sonderkomandu nechránila vězně od nevyhnutelného osudu. Každá četa setrvala ve své funkci několik měsíců, poté byla nahrazena novými vězni, kteří svou práci zahájili spálením těl svých předchůdců. Zvláštní byl vztah dozorců k členům sonderkomanda. Dá se říci, že v nich do jisté míry viděli spíše své kolegy a pomocníky. Chovali se k nim téměř přátelsky, přestože všichni věděli, že je jen otázka času, než přijde rozkaz k jejich odstranění.⁵⁹

Vězeňská společnost tvořila velmi diferenciovaný systém. Menšinová skupina vězňů tvořila táborovou aristokracii, která disponovala vším, co ostatním vězňům chybělo. Více potravy, lepší místo ke spánku či ochrana dozorců však byla vždy něčím vykoupena. V lepších případech se jednalo o drobné práce či výhodné postavení v táborovém systému klasifikací. Někteří vězni však byli ochotni kolaborovat s nacisty a pro záchranu svého života se dopouštět těch nejhorších činů. Mezi vězni rychle vznikla hierarchická struktura totalitní společnosti, ve které několik málo vyvolených žilo na úkor svých druhů. Byli však i tací, kteří ani v tak hrozném prostředí neztratili svou čest a využívali svých mocenských pozic k pomoci ostatním vězňům.

---

⁵⁹ Miklós Nyiszli, Mengeleho pomocník a ošetřující lékař sonderkomanda, popisuje, jak o jedné z pracovních přestávek přihlížel fotbalovému utkání mezi dozorci SS a členy sonderkomanda. Ostatní dozorcí a členové zvláštního oddílu přihlíželi, povzbuzovali hráče a uzavírali sázky na výsledek. Je jisté, že podobné utkání by se nikdy neodehrálo mezi dozorci a běžnými vězni.
Srov. NYISZLI, M. *Byl jsem Mengeleho asistentem*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1757-4.

3.6. Násilí a tresty

Koncentrační tábor systematicky ničil člověka za použití všech možných zbraní. Vězni byli neustále ponižováni, mučeni hladem, nedostatkem spánku, tvrdou otrockou prací, tábory byly doslova zamořeny infekčními chorobami. Ani to však absolutní moc nepovažovala za dostačující a aktivně vstupovala na scénu se svými násilnickými excesy a krutými tresty. Ve většině případů se však nejednalo o násilnosti provedené v agresi či v afektu. Dozorci SS, až na několik výjimek⁶⁰, se nevyznačovali vášní pro sadistické chování, ani se nevyžívali v možnosti někoho fyzicky týrat, což dokazuje následující citace. „*Nic by nebylo nesprávnějšího než věřit, že SS tvořila smečka sadistů, kteří z vlastní iniciativy, z vášně nebo ctižádosti po ukojení chtíče trýznili a mučili tisíce lidí. Jednotlivci, kteří tak jednali, byli naprosto v menšině.*“⁶¹ Násilí se však stalo jediným prostředkem jak udržet pořádek a disciplínu, jak vězně potrestat či donutit k vyššímu pracovnímu tempu. Kruté zacházení s vězni se v táborech usadilo a brzy platilo jako jediné správné jednání všech dozorců. Fyzické násilí se tak stalo natolik běžným jevem, že ho všichni dozorcí považovali za standardní a praktikovali ho rutinně, tedy bez jakékoliv motivace či chtíče.

Podstatou trestu je určitá reakce na porušení daných norem a pravidel. Proviněný jedinec je určitým způsobem potrestán, což mu má dokázat, že chování v rozporu s danými pravidly nebude tolerováno. V koncentračních táborech však tento model příliš nefungoval. Kromě striktních pravidel existovala celá řada neformálních zvyklostí, které museli vězni dodržovat. Celá řada z nich však byla zejména nováčkům neznámá a upozornění na její platnost přicházelo ve formě křiku a násilí.⁶² Vězni tak často neměli možnost přizpůsobit své chování tak, aby trestu unikli. V jiných případech se ani trestu vyhnout nešlo: vězni, kteří byli po práci špinaví, byli surově bití za provinění proti

---

⁶⁰ Několik bývalých vězňů z vyhlazovacího tábora Auschwitz ve svých pamětech upozorňují na sadistického dozorce Molla. Otto Moll, vězni přezdívaný „Anděl smrti“, neblaze proslul svou vášní v násilí a týrání vězňů. Po válce byl odsouzen k trestu smrti a dne 28. května 1946 oběšen ve věznici v Landsbergu nad Lechem. Srov. VENEZIA, S. *V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkommanda*. Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0.

⁶¹ Kautsky in SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 234.

⁶² Bývalý vězeň C. Jaworski popisuje svůj zážitek z Osvětimi: „Hledal jsem předpisy, které by pro nás v táboře platily, myslel jsem totiž, že jsou někde shrnuty do paragrafů a dány všeobecně na vědomí. Bohužel jsem nic nenašel. Náhle jsem uviděl blokového písaře a obrátil se tedy na něj: „Dovolte, pane, jsou někde předpisy pro vězně v tomto táboře? Chtěl bych se s nimi seznámit, abych se vyhnul nepříjemnostem.“ Ten se na mě podíval jako na blázna, udeřil mě do obličeje a řekl: „Tady máte svoje předpisy, pane ministeriální rado!“ Toto vysvětlení mě stálo dva zuby.“ Srov. Jaworski in SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 358.

táborové hygieně, pokud byl však některý z nich čistý, byl potrestán za vyhýbání se práci. Nastavená pravidla tak často odporovala jedno druhému, což však strážím nevadilo, neboť výsledkem byl fyzický trest, který si dle jejich mínění všichni vězni nepochybně zasloužili.

Mimořádně silný sociální účinek měly kolektivní tresty. Nacisté tímto způsobem trestali obzvláště výrazné porušení táborových pravidel, jako byl pokus o útěk nebo úmyslná sabotáž při vykonávané práci. Tyto tresty vnášely sadistický teror přímo do vnitřku vězeňského společenství, neboť viníci byli později často potrestáni i samotnými vězni, kteří za ně museli nespravedlivě trpět. Práce SS tak byla výrazně ulehčena, neboť vězni se ze strachu začali vzájemně hlídat a kontrolovat.

Určit přesněji, kolik lidí přišlo v nacistických táborech a na pochodech smrti o život, je dnes téměř nemožné. Táborové statistiky obsahují značné mezery, spousta výkazů se navíc vůbec nedochovala. Také odborná literatura se v odhadech velmi liší. Bubeníčková a Malá se ve své publikaci vyjadřují velmi neurčitě: „*Zatímco v období 1933 – 1937 zahynulo nebo zemřelo „přirozenou smrtí“ v koncentračních táborech v Německu asi 40 000 osob, vzrostl počet obětí v letech 1937 – 1939 na 140 000 a ve válečných letech dosáhl milionů.*“⁶³ Ve stejné publikaci je však již přesnější citace od R. Henkyse: „*V koncentračních táborech bylo uvězněno 5 620 000 osob, celkový počet všech vězněných činil 7 200 000. Z tohoto počtu přežilo věznění jen 530 000.*“⁶⁴ Další publikace se k počtu obětí vyjadřuje: „*Všemi koncentračními tábory prošlo podle odhadů na 5 800 000 vězňů. Z nich zahynulo 4 779 000, přežilo 1 075 000.*“⁶⁵ Sofsky píše: „*Je třeba uvést, že kolem dvou třetin vězňů koncentrační tábory nepřežilo. Připočítáme-li k tomu dále přes tři miliony židovských obětí továren na smrt akce Reinhard, v Chełmu a Osvětimi – Březince, kde byli lidé usmrcováni ihned po příjezdu, dostaneme se k celkovému počtu daleko převyšujícímu čtyři miliony osob, které přišly v koncentračních a vyhlazovacích táborech o život.*“⁶⁶ Je patrné, že uváděná čísla jsou v některých případech opravdu značně rozdílná. Přesný počet obětí holocaustu bude pravděpodobně ještě mnohem vyšší. Je však nezpochybnitelné, že i nejnižší číslo, které odborná literatura uvádí, je strašlivě vysoké. Nejen ohromným množstvím obětí, ale i způsobem, jakým byli tito lidé vražděni, se období nacistických táborů nesmazatelně zapsalo do nejsmutnější části světových dějin.

⁶³ BUBENÍČKOVÁ, R., MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. S. 26.

⁶⁴ Henkys in BUBENÍČKOVÁ, R., MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. S. 26.

⁶⁵ *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu a proti fašismu, 1999. S. 6.

⁶⁶ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 55.

3.7. Židovské ghetto Terezín

Dlouhá historie Terezína se začala psát koncem 18. století, kdy císař Josef II. rozhodl o vybudování obranné pevnosti. V průběhu deseti let vznikl rozsáhlý komplex sestávající se ze dvou částí – Hlavní a Malé pevnosti. Vojenská pevnost byla časem zrušena, Terezín však zůstal významným posádkovým městem. Do všeobecného celosvětového podvědomí vstoupil Terezín v období druhé světové války. Malá pevnost byla již v roce 1940 využívána nacisty jako policejní věznice gestapa, samotné město se proměnilo na sklonku roku 1941 ve sběrný a průchozí tábor pro židovské obyvatele nejprve z Čech a Moravy, později i ze zemí ovládaných Třetí říší. Nacisté si Terezín vybrali hned z několika důvodů. Město bylo obklopené mohutnými hradbami, což výrazně ulehčovalo ostrahu, navíc se v něm nacházelo mnoho kasárenských objektů, které umožňovaly ubytování velkého počtu osob. Výhodou byla i přítomnost železniční trati.

Transporty do Terezína

První transport, přezdívaný jako komando výstavby, přijel do Terezína 24. listopadu 1941 z Prahy. Krátce na to bylo do Terezína deportováno přes 7000 českých Židů. V průběhu roku 1942 přicházely do Terezína pravidelné transporty, což mělo za následek prudký nárůst obyvatel. Jen z území protektorátu bylo do terezínského ghetta dopraveno na 74 000 Židů. Další příjížděli ze států s nacistickou správou. Z Německa to bylo přes 43 000 osob, z Rakouska okolo 15 000, z Nizozemska 5 000. S koncem války mířily do Terezína četné transporty ze zrušených koncentračních táborů. Odhadem tak prošlo Terezínským ghettem více než 155 000 vězňů.⁶⁷

Správa tábora

Stejně jako v ostatních táborech, i v terezínském ghettu fungovala vězeňská samospráva. Cílem nacistů bylo vytvořit dojem, že je Terezín plně pod židovskou samosprávou. Za tímto účelem byla ustanovena židovská rada starších, která se starala o vnitřní potřeby a chod tábora. S narůstajícím počtem vězňů přešly v její kompetenci menší záležitosti, hlavní slovo v ghettu však měla nacistická komandatura. Kromě několika desítek členů SS byli v ghettu také protektorátní četníci, určení zejména pro ostrahu ghetta a udržování pořádku. Později vznikla neozbrojená stráž ghetta, která byla organizována ze samotných vězňů.

---

⁶⁷ CHLÁDKOVÁ, L. *Terezínské ghetto*. 1. vyd. Praha: V RÁJI, 2005. ISBN: 80-86758-18-4. S. 9.

Ubytování

Po vystěhování veškerého civilního obyvatelstva počátkem července 1942 se celé město proměnilo v koncentrační tábor. To vězňům přineslo zpočátku určité výhody, neboť nyní směli volně opouštět kasárna, kde byli předtím drženi celý den s výjimkou pracovního nasazení. S odchodem přibližně 3000 původních obyvatel se také výrazně zlepšily ubytovací podmínky. Brzy však začalo přibývat transportů s novými vězni a ubytovacích míst znovu rychle ubývalo. Všechny ubikace byly nesmírně přeplněné, neboť město, které mělo před válkou okolo 7000 obyvatel, jich nyní muselo pojmout více než osmkrát tolik. Nejvyšší počet vězňů byl zaznamenán k datu 18. září 1942, kdy v terezínském ghettu živořilo 58 491 vězňů. Jen pro srovnání, při stejné hustotě zalidnění, jaké panovalo v malém prostoru terezínského ghetta, by Praha měla přibližně 30 milionů obyvatel.⁶⁸

Nedostatek místa a katastrofální hygienické podmínky měly za následek rychlý vzestup střevních infekcí. Obzvláště hrozné podmínky panovaly v půdních prostorách městských domů, kde se v zimě nedalo topit, nebyla zde zavedena voda ani základní hygienické zařízení. Půdy domů byly brzy doslova zamořeny vešmi, štěnicemi a blechami, které se rychle rozšířily po celém táboře. Nemenším problémem se staly krysy. Ke konci války, kdy byl Terezín nejvíce přeplněn, nastávaly často problémy s úklidem mrtvol. Mrtvá těla často ležela na hromadách několik dní, než byla odvezena a pohřbena.

Táborový režim

Život v táboře vězňům od samého počátku ztrpčovala celá řada zákazů a nařízení. Mnohá ustanovení byla postupně upravována či dokonce zrušena, základní pravidla však platila po celou dobu existence tábora. Ihned po příjezdu byli vězni registrováni a jejich zavazadla byla prohlížena a kontrolována. Styk mužů a žen byl od počátku tábora přísně zakázán. Postupně začalo přibývat malicherných rozkazů, které měly vězňům znepříjemnit pobyt v táboře a ukázat jim dominanci jejich věznitelů. V prosinci roku 1941 byl vydán příkaz zdravit každého nositele uniformy. Židé nesměli chodit po chodnících, vlastnit cenné předměty a peníze, hudební nástroje, cigarety, medikamenty, ale třeba i zubní pasty. Nejhůře však vězni nesli zákaz posílání jakékoliv korespondence z tábora, čímž přišli o poslední možnost komunikace se svými blízkými na svobodě.

---

⁶⁸ LAGUS, K., POLÁK, J. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. S. 108.

Vynášení písemných zpráv a dopisů z terezínského ghetta bylo zakázáno pod trestem smrti. Přesto se našlo několik odvážlivců, kteří tento zákaz porušili. Za svou nerozvážnost však zaplatili nejvyšší cenu. Dne 10. ledna 1942 bylo odsouzeno a popraveno pro tupení německé říše devět vězňů.⁶⁹ Účelem popravy bylo vyvolat mezi vězni atmosféru strachu a rezignace. Odsouzení vězni však projevili mimořádnou odvahu a zachovali si čest i v posledních chvílích svého života. Při cestě k šibenici zpívali píseň Voskovce a Wericha „Až nás půjdou milióny“ a těsně před oběšením vykřikl každý z nich svou poslední, prorockou větu: „Tuhle válku nevyhraje!“⁷⁰ V pozdějších letech přenechali nacisté menší přestupky soudu ghetta, který sám rozhodl o potrestání vězně.

Strava

Stejně jako ve všech ostatních koncentračních táborech, i v Terezíně byl akutní nedostatek jídla. S rychle narůstajícím počtem vězňů musely být přiděly potravin radikálně sníženy. Nemalé problémy byly rovněž se zásobováním, které nebylo pro tolik osob připraveno. Některé potraviny byly již přivezeny zkažené a plesnivé, i přesto však byly rozdávány vězňům, což výrazně podporovalo šíření infekčních onemocnění. Vězňům se brzy začala snižovat tělesná váha, byli unavení, apatičtí a snadno podléhali širicím se nemocem. Problémem nebylo jen nedostačující množství potravin, ale hlavně jejich nutriční nevyváženost, jednotvárnost a úplná absence vitamínů. Oběd měl být dle denního rozkazu teplý, to se ovšem poštěstilo jen výjimečně a pouze několika prominentním vězňům. Uvařit a vydat jídlo pro tak velké množství osob zabralo mnoho času a vězni tak stáli dlouhé fronty, ve kterých často trávili i několik hodin.

Všichni vězni nedostávali stejné přiděly jídla. Byly vytvořeny tři, později čtyři vyživovací skupiny označené písmeny S, N, L a K. Skupina S zahrnovala těžce pracující vězně, kteří dostávali největší přiděl potravin. Ve skupině N byli ostatní pracující vězni, kteří disponovali standardními přiděly. Skupinu L tvořili vězni vykonávající lehčí práce, do skupiny K spadali nemocní a staří vězni, kteří nebyli schopni pracovat. Přiděly potravin, které byly samy o sobě velmi malé, byly těmto skupinám ještě výrazně snižovány. Většina vězňů z vyživovacích skupin L a K tak byla odsouzena k pomalé smrti vyhladověním.⁷¹

---

⁶⁹ Tato poprava je detailně zachycena v románu *Na střeše je Mendelssohn* od spisovatele židovského původu Jiřího Weila.

Srov. WEIL, J. *Na střeše je Mendelssohn*. 4. vyd. Praha: Garamond, 2013. ISBN 978-80-7407-157-7.

⁷⁰ LAGUS, K., POLÁK, J. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. S. 86.

⁷¹ Tamtéž. S. 112.

Pracovní nasazení

Pracovat museli všichni vězni, vyjma mladších 14 let, starých a nemocných. Některé pracovní pozice s sebou přinášely určité výhody, které do jisté míry ulehčovaly těžký život v táboře. Převážná část vězňů byla využívána jako levná pracovní síla pro potřeby válkou sužovaného Německa. Jednalo se zejména o válečně důležitou výrobu, jako byla práce v dřevozpracujících dílnách či oprava německých vojenských uniforem. Z Terezína byly také vyváženy nejrůznější řemeslnické výrobky, které byly určeny pro německou armádu i civilní obyvatelstvo. Vybraná pracovní komanda určená k těžké práci musela vybudovat základní hygienická zařízení, kanalizaci a vodovod. Později bylo rozhodnuto o výstavbě železniční vlečky z Bohušovického nádraží přímo do Terezína. Mnoho vězňů pracovalo v zemědělském hospodářství, které bylo v terezínském ghettu velmi rozšířené. Některé pracovní skupiny byly nasazeny i mimo hradby Terezína, jako například v lesích na Křivoklátsku či v dolech na Kladně.

Zdravotní péče a úmrtnost

Zdravotní péče v terezínském ghettu byla zpočátku prováděna velmi sporadicky a tím nejprimitivnějším způsobem. O zdraví svých kamarádů se snažili pečovat vězni, kteří v civilním životě provozovali profesi lékařů a zdravotníků, setkávali se však s kritickým nedostatkem léků a dalšího zdravotnického materiálu. Celou situaci navíc komplikovaly nedostatek vody a velmi špatné hygienické podmínky. Jen díky obětavé a vytrvalé práci těchto vězňů byla zřízena zdravotní střediska, která alespoň částečně umožňovala poskytovat odbornou lékařskou pomoc.⁷²

I přes neuhasínající snahu lékařského personálu se nepodařilo zabránit rychlému šíření nemocí a vysoké úmrtnosti vězňů. „*Například v září 1942 umíralo v průměru 127 lidí denně. Z přehledu o počtu úmrtí vyplývá, že zde zemřelo 23,9% vězňů, což je téměř každý čtvrtý.*“⁷³ Z uvedené citace tedy můžeme vyvodit, že v Terezíně zemřelo „přirozenou smrtí“ přes 33 000 vězňů. Zpočátku byla mrtvá těla pohřbívána do hromadných hrobů v prostoru za hradbami tábora. Po dokončení výstavby krematoria v září 1942 se mrtvá těla začala spalovat a jejich popel se uskláňoval. Později, když nacisté chtěli zničit důkazy o svých činech, byl popel vysypán do blízké řeky Ohře.

---

⁷² CHLÁDKOVÁ, L. *Terezínské ghetto*. 1. vyd. Praha: V RÁJI, 2005. ISBN: 80-86758-18-4. S. 23.

⁷³ *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu a proti fašismu, 1999. S. 59.

Kulturní aktivita v ghettu

Kulturní život v terezínském ghettu se rozvíjel, byť s jistými obtížemi, od samého počátku. Stal se zdrojem optimismu, naděje a pevné víry ve šťastný konec. Dodával vězňům sílu nepodlehout svému osudu, přinášel mezi ně projevy solidarity a důvěry. Určitou kulturní aktivitu vězňů je možné dohledat téměř ve všech nacistických táborech.⁷⁴ Kulturní život v terezínském ghettu však nabyl diametrálně větších rozměrů. První umělecké výstupy se sice konaly jen za svitu svíček v malých ubikacích, brzy se však přesunuly do mnohem větších prostor Sudetských kasáren či loupáren brambor. Zpočátku, když byla kulturní činnost ještě ilegální, se jednalo zejména o společný zpěv a drobné satirické výstupy. Po vydání povolení o umělecké činnosti vězňů se však úroveň kulturního života začala rychle zvyšovat. Mezi terezínskými vězni bylo mnoho umělců, vědců i dalších význačných osobností tehdejší doby, kteří začali pořádat literární večery, divadelní inscenace i naučné přednášky. V Terezíně tak vznikla celá řada hodnotných uměleckých děl, divadelních představení, kabaretních scének a hudebních koncertů.

Literární tvorba se nesla především ve znamení poezie. Přestože některá zachovaná díla nedosahují zvláštní úrovně a jejich verše jsou poněkud kostrbaté, ve všech básních můžeme najít ohromnou touhu po uměleckém vyjádření a zachování pocitů pro budoucí generace. Objevila se i velmi kvalitní tvorba, která běžný průměr značně převyšovala. Z českých básníků můžeme jmenovat Karla Fleischmanna, Viléma Poláka, Zdeňka Jelínka, Karla Švenka, Kamila Hofmanna či Ottu Weisse. Bohužel žádný z nich nacistické věznění nepřežil. V menší míře se v táboře rozvíjela také próza. Karel Poláček sepsal *fragmenty terezínského živočichopisu*, toto dílo se však nezachovalo. Nezachovala se ani tvorba Karla Schönbauma, spolupracovníka Voskovce a Wericha v Osvobozeném divadle, který sepsal sbírku satirických a ironických postřehů s názvem *Střepy*. Největší popularitě mezi vězni se těšily básnické večery, které byly věnovány například básnickému dílu Jana Nerudy, Viktora Dyka, Františka Halase, Jiřího Wolкера či Jaroslava Seiferta. Objevily se i zdařilé překlady Rimbauda, Appolinaira, Verlaina, Baudelaira či Shakespearových sonetů. Vůbec největší oblíbenosti mezi vězni dosáhly recitační večery literární skupiny vedené Gustavem Šoršem.⁷⁵

⁷⁴ Psycholog Viktor Frankl popisuje, jak se i ve vyhlazovacím táboře Auschwitz pořádaly improvizované kabarety, hudební večery či spiritistické seance, kterých se účastnili prominentní vězni a kápoové. Srov. FRANKL, V., E. *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*. 2. opr. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-848-8.

⁷⁵ LAGUS, K., POLÁK, J. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. S. 188 – 191.

Ve velké míře byly recitovány také německé verše. Německá umělecká skupina pod vedením Filipa Mánese pořádala literární večery, kde byl čten Goethův Faust, Rostandův Cyrano z Bergeracu, Vrchlického Bar Kochba či Lessingův Moudrý Nathan. Po důkladném nastudování těchto textů začaly vznikat celé divadelní hry. Hrála se prvotina bratří Čapků Lásky hra osudná, Langerův Velbloud uchem jehly, Čechovovy aktovky nebo třeba Molièrův Chudák manžel. Velký úspěch sklidilo dramatické zpracování Erbenovy Kytice. Jako iniciátory divadelní činnosti můžeme označit Gustava Šorše, Norberta Frýda nebo Zdeňka Jelínka. Zejména Gustav Šorš se v pouhých 24 letech stal jednou z nejvýznamnějších postav terezínského divadla. Založil recitační skupinu, se kterou nastudoval Gogolovu Ženitbu, která je považována za vůbec nejlepší divadelní představení, které se v Terezíně hrálo. Z jeho dalších nastudovaných her můžeme jmenovat Shakespearův Večer tříkrálový, Gribojedovovo Hoře z rozumu či Mahenova Jánošíka. Zpočátku byly hry hrány na improvizovaných jevištích v ubikacích, na půdách či na dvorech. Později se vězňům dokonce dařilo vyrábět jednoduché kostýmy a kulisy, které úroveň divadelních her ještě zvyšovaly.⁷⁶

Obzvláště bohatá byla hudební tvorba.⁷⁷ Do Terezína bylo deportováno mnoho vynikajících hudebníků a skladatelů, kteří se podíleli nejen na reprodukci světových děl, ale také sami komponovali. Mezi nejvýznamnější osobnosti patřili skladatelé Viktor Ullmann, Gideon Klein nebo Hans Krása. Sbormistr Rafael Schächter nastudoval Smetanovu Prodanou nevěstu a Hubičku, později také Mozartovu Figarovu svatbu. Společně s dětským sborem uvedl operu Brundibár, která se záhy těšila velké popularitě u všech vězňů v ghettu. Vrcholem jeho tvorby bylo nastudování a řízení Requiem od Giuseppe Verdiho. Velmi tvůrčí byl také německý sbor, který pod vedením dirigenta Franze Kleina uvedl opery Carmen, Tosca či Rigoletto. Pod vedením Karla Ančerla, Egona Ledecze či Bedřicha Weisse odehrála hudební tělesa celou řadu koncertních představení. Vynikajícími zpěváky byli zejména Karel Berman, Heda Grabová a Marion Podolierová.⁷⁸

---

⁷⁶ LAGUS, K., POLÁK, J. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. S. 191 – 192.

⁷⁷ Podrobně se hudebnímu životu v Terezíně věnuje Milan Kuna ve své knize *Hudba vzdoru a naděje*. Srov. KUNA, M. *Hudba vzdoru a naděje: Terezín 1941-1945: o činnosti a tvorbě hudebníků v koncentračním táboře Terezín*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter, 2000. ISBN 80-86385-02-7.

⁷⁸ CHLÁDKOVÁ, L. *Terezínské ghetto*. 1. vyd. Praha: V RÁJI, 2005. ISBN: 80-86758-18-4. S. 29 – 30.

Výtvarná tvorba byla v terezínském ghettu pozoruhodně rozvinuta, neboť umělcům se v tomto směru dostávalo všeho, co ke své práci potřebovali. Vězni s výtvarným talentem byli ve většině případů zaměstnáni v kreslárnách táborové samosprávy, kde zhotovovali technické nákresy, plány i umělecká díla určená pro komandanturu SS. V kreslárnách byl nejen dostatek papíru a výtvarnických potřeb, ale také čas a klid na tvůrčí práci. Výtvarníci tak neměli výraznější problémy s věrným zachycením každodenního života v ghettu. Nejvýznamnější kresby a obrazy pocházejí od Bedřicha Fritty, Lea Haase, Otto Ungara či Petra Kiena. Tato díla nevynikají pouze svou uměleckou hodnotou, ale také nezkresleným svědectvím o lidském utrpení v koncentračním táboře.⁷⁹

Specifickou kapitolu o kulturní aktivitě vězňů tvoří umělecká tvorba dětí. Dětské kresby v sobě skrývají něco, na co tvorba dospělých zapoměla. Jsou plné vzpomínek, naděje a snění o kráse světa za branou tábora. Často zobrazují zelené louky, modré nebe, zvířata a květiny. Dětské básně však již zpracovávají odlišná témata. Objevují se v nich slova jako bolest, strach a smrt. V poezii nejmladších vězňů se dokonale ukazuje, jak byly děti citlivé, bezbranné a jak rychle v terezínském ghettu dospěly.⁸⁰

Nacistické podvody

Nacisté se od samého počátku snažili zakrýt skutečný účel terezínského ghetta i otřesné životní podmínky, které v něm panovaly. Vynaložili mnoho úsilí, aby vytvořili zdání, že Terezín je spořádané židovské město s vlastní samosprávou. S postupným obratem ve válce a zhoršujícím se postavením Německa začal sílit zájem veřejnosti o osudy židovských obyvatel deportovaných do Terezína. „Dne 18. prosince 1942 vydalo dvanáct spojeneckých vlád, mezi nimi i československá vláda v emigraci, deklaraci pranyřující plánovitou likvidaci evropských Židů a zdůrazňující, že osoby odpovědné za tento oblodný zločin neuniknou potrestání.“⁸¹ Nejsilnější tlak na umožnění návštěvy Terezína přicházel od Mezinárodního výboru červeného kříže, který podporovala zejména dánská a švédská úřední místa. Německé úřady se po dlouhých jednáních rozhodly návštěvu mezinárodní komise povolit, ovšem až po náležité přípravě.

⁷⁹ CHLÁDKOVÁ, L. *Terezínské ghetto*. 1. vyd. Praha: V RÁJI, 2005. ISBN: 80-86758-18-4. S. 30.

⁸⁰ Výběr z dětských kreseb a básní je uveden v knize *Motýla jsem tu neviděl*.

Srov. FRANKOVÁ, A., POVOLNÁ, H. *Motýla jsem tu neviděl: Dětské kresby a básně z Terezína*. 1. vyd. Praha: Reag, 1993. ISBN 80-85608-06-5.

⁸¹ BLODIG, V. Propagandistická funkce Terezína. In: *Holocaust.cz* [online]. 26. 9. 2011

[cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/>

Rozsáhlé zkrášlování terezínského ghetta započalo již v roce 1943, svého vrcholu dosáhlo na jaře roku 1944. Jeho účelem nebylo opravdu zlepšit životní podmínky vězňů, ale zastřít skutečný význam tábora a vyvrátit silící debaty o systematickém vyhlazování. Dřívější označení Ghetto Terezín (německy Ghetto Theresienstadt) bylo nahrazeno názvem Židovské sídliště. Nacisté vystavěli ve městě celou řadu nových budov, včetně kavárny, banky a obchodů. Ulice, dříve označované pouze písmeny, byly nahrazeny jmény jako Radniční, Sadová či Jezerní. Terezínské náměstí bylo opatřeno velkým hudebním pavilonem a lavičkami, aby budilo dojem lázeňského města. Téměř idylicky působilo nové dětské hřiště, škola či jídelna s novým nádobím a ubrusy na stolech.

Návštěva komise se podobala divadelnímu představení s přísnou nacistickou režii. Byla předem navržena přesná trasa, kudy bude komise provedena. Jediný oficiálně představený vězeň bude dr. Eppstein v roli starosty města. Během cesty měla komise vidět zdánlivě všední výjevy z terezínského života, které však pro vězně byly pouze hořkou ironií. Na náměstí byly před falešným obchodem skládány potraviny, které tábor nikdy neviděl. Po hlavní silnici před komisí procházela skupina mladých zpívajících žen, staří vězni seděli v kavárně u šálku teplé kávy a s úsměvem sdělovali komisi předem naučené odpovědi. Vše probíhalo dle předem přesně připraveného diktátu SS. Většina členů komise rozpoznala, že vše co viděli, byla pouhá kulisa. Přesto označili životní podmínky vězňů za přijatelné. Zástupce mezinárodního červeného kříže však ve své zprávě napsal jen těžko uvěřitelnou větu: „*Terezínské ghetto je komunistickou společností řízenou Stalinem vysoké kvality – Eppsteinem.*“⁸²

Transporty na východ

První dva transporty opustily Terezín již v lednu roku 1942. Od března do června téhož roku bylo z Terezína vybaveno dalších 14 hromadných transportů. Dohromady těmito transporty opustilo Terezín 16 001 osob, přežilo jich pouhých 175. Druhá deportační vlna začala 14. července a skončila 26. října 1942. Její bilance je obzvlášť hrozná: 19 transporty odjelo z Terezína 27 890 osob, přežilo pouhých 85. V polovině ledna roku 1943 zasáhla ghetto nová vlna transportů, po které následovala vůbec nejdelší přestávka. Ta byla ukončena deportacemi až v srpnu roku 1943.⁸³

⁸² LAGUS, K., POLÁK, J. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. S. 175 – 180.

⁸³ KRYL, M. *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941-1944*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999. ISBN 80-7239-042-2. S. 55 – 80.

Cílovými stanicemi transportů byly vyhlazovací tábory Majdanek, Sobibor, Treblinka a od října roku 1942 pak výhradně Auschwitz II – Birkenau.⁸⁴ Poslední transport opustil Terezín 28. října 1944. V průběhu tří let bylo z Terezína vybaveno celkem 63 transportů na Východ, ve kterých odjelo téměř 87 000 osob. Přežít válku se podařilo necelým 4 tisícům z nich.⁸⁵

Osvobození a tyfová epidemie

Terezín byl osvobozen v dubnu roku 1945, počátkem května odešli poslední členové ostrahy SS. Ani osvobození však neznamenalo konec utrpení mezi terezínskými zdi. S koncem války přicházely do Terezína tisíce bývalých vězňů z koncentračních táborů, hlavně z Německa a Polska. S nimi byl do tábora zanesen skvrnitý tyfus, který se začal rychle šířit i mezi původními vězni. V celém městě byla vyhlášena karanténa, neboť hrozilo reálné nebezpečí nakažením civilního obyvatelstva. Do boje se zákeřnou nemocí se pustili zdravotníci rudé armády, samotní vězni i dobrovolníci z řad veřejnosti, díky jejichž pomoci se podařilo rozsáhlou epidemii zastavit. Teprve tehdy byla dopsána poslední kapitola terezínského ghetta a na 30 tisíc bývalých vězňů se konečně vydalo na cestu domů.

Muzeum Ghetta, Památník Terezín

Muzeum Ghetta vzniklo v prostorách Terezína na podzim roku 1991. Jeho posláním je uchovávat památku všech obětí rasové politiky nacistického režimu, vychovávat k odporu vůči násilí a zdůrazňovat svobodu každého jedince. V muzeu se nachází mnoho autentických předmětů, kreseb, fotografií a dokumentárních filmů. Pro veřejnost je připravena celá řada stálých i časově omezených expozic, které jsou zaměřeny na každodenní život v ghettu. Kromě muzea lze navštívit rozsáhlý židovský hřbitov, krematorium v bohušovické kotlině či pietní místo na břehu řeky Ohře. Památník Terezín byl založen československou vládou v roce 1947 jako Památník národního utrpení. Roku 1962 byl Terezín prohlášen za národní kulturní památku České republiky.

---

⁸⁴ Osudy českých a moravských Židů deportovaných z terezínského ghetta do nacistického vyhlazovacího tábora Auschwitz II – Birkenau se zabývá ve své knize Adam Drda.

Srov. DRDA, A. *Zvláštní zacházení: rodinný tábor terezínských Židů v Auschwitz II. - Birkenau*. Vyd. 1. Praha: Revolver Revue, 2014. ISBN 978-80-87037-65-2.

⁸⁵ *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu a proti fašismu, 1999. S. 60.

3.8. Vyhlažovací tábor Auschwitz

Drobné městečko Osvětim se nachází v jihozápadním Polsku, necelých padesát kilometrů na západ od Krakova, v bažinaté krajině kolem řek Visly a Soly. Podnebí a ráz okolní krajiny je značně ovlivněn polohou v podhůří Karpat a Tater. Zimy jsou zde studené a dlouhé, okolní krajina je podmáčená a často zastřena bílou mlhou. Po obsazení Polska byla Osvětim připojena k německé oblasti Horního Slezska. V dubnu roku 1940 rozhodla nacistická komise v čele s Heinrichem Himmlerem o vybudování koncentračního tábora v prostorách místních bývalých kasáren. Oblast se komisi jevila jako ideální, neboť byla středem rozsáhlé železniční dopravy, zároveň však byla skrytá před okolním světem. Původní záměr vystavět v Osvětimi koncentrační tábor určený primárně pro polské vězně nacisté brzy přehodnotili. V březnu roku 1941 vydal Himmler rozkaz vystavět rozsáhlý koncentrační tábor, v létě téhož roku byl koncentrační tábor Auschwitz určen jako stěžejní prostředek ke konečnému řešení židovské otázky.⁸⁶

Táborový komplex

Nacistický vyhlažovací komplex v Osvětimi se skládal ze tří samostatných táborů, označených římskými číslicemi a poněkud variantou místního názvu. Původní koncentrační tábor Auschwitz I se nacházel v bývalých kasárenských objektech polské armády a fungoval zejména jako vězení s obzvláště krutým zacházením. Nacházelo se zde také administrativní centrum celého komplexu. V březnu roku 1941 vznikl rozsáhlý vyhlažovací tábor Auschwitz II – Birkenau. Tento obrovský komplex, ve kterém bylo naráz vězněno i více než 100 000 vězňů, se nacházel ve vesničce Březinka, vzdálené několik kilometrů od Osvětimi. V březnu roku 1942 byl v nedalekých Monovicích zřízen pracovní tábor Auschwitz III - Monowitz, ve kterém byli vězni využíváni k otrocké práci při výrobě syntetického kaučuku. K celému systému nacistického tábora Auschwitz patřilo dalších 45 pobočných táborů, ve kterých byli vězni nuceni pracovat převážně pro německé firmy.⁸⁷

---

⁸⁶ BAXTER, I. *Velitel Osvětimi*. Libeznice: Vikend, 2011. ISBN 978-80-7222-791-4. S. 44 – 46.

⁸⁷ BEDNAŘÍK, P., BRÖSSLEROVÁ, R., ŠTĚPKOVÁ, T. Osvětim. In: *Holocaust.cz*. [online]. 26. 7. 2013 [cit. 2. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/osvetim/>

Plynové komory

Na počátku roku 1942 fungoval ve třetí říši pouze jeden vyhlazovací tábor – Chelmno. V témže roce vznikly v polských lesích tři nové specializované tábory smrti, určené zejména pro vyvraždění „neproduktivních“ polských Židů. Byly to tábory Belžec, Sobibór a Treblinka. Rozlohou se jednalo o malé tábory rozprostírající se na ploše pouhých tři sta krát tři sta metrů. Počtem obětí a obzvláště krutým zacházením s vězni se však řadí mezi ta nejděsivější místa holocaustu. V těchto třech táborech bylo dohromady zavražděno přes 1,7 milionu lidí, záznamy z Treblinky hovoří i o 10 000 zavražděných vězňů denně. I přes tato strašlivá čísla nebyli nacisté s rychlostí vyhlazování spokojeni. Kapacita plynových komor se jim zdála nedostatečná, dopravní spojení komplikované. Největší problém byl s pohřbíváním mrtvých těl. Himmler proto hledal nová řešení, kterými by tyto problémy vyřešil.⁸⁸

První pokusy se smrtícím plynem provedli hitlerovci ve vyhlazovacím táboře Auschwitz již v roce 1941. Zplynování asi 600 zajatců proběhlo tehdy v kmenovém táboře. Ještě téhož roku přestavěli nacisté dvě selské usedlosti na improvizované plynové komory. Prudký vzrůst transportů a extrémní přeplněnost tábora si však žádala daleko efektivnější způsob zabíjení a hlavně pohřbívání mrtvých těl. Pod neuhasínajícím tlakem „konečného řešení židovské otázky“ tak začala výstavba nejrozsáhlejší a nejdůmyslnější továrny na smrt v historii lidstva. Mezi lety 1942 – 1943 byly vystavěny v táboře Auschwitz II – Birkenau čtyři ohromné plynové komory, maskované jako hygienické a desinfekční objekty. Každá tato stavba měla rozsáhlou místnost, kde se vězni museli svléknout do naha a ponechat zde všechny osobní předměty. Z této místnosti se vězni přesunuli do samotné plynové komory, která byla vizuálně upravena tak, aby připomínala sprchy. Většina vězňů tak až do poslední chvíle věřila, že jde skutečně pouze o hygienické opatření před přijetím do tábora. Samotné usmrcování probíhalo pomocí plynu cyklon B. Mrtvá těla, zbavena vlasů a zlatých zubů, byla odklízena zvláštním komandem, posílána elektrickým nákladním výtahem k pecím a zde ihned spalována.

---

⁸⁸ REES, L. *Osvětim: nacisté a "konečné řešení"*. Praha: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1401-6. S. 122 – 173.

Lékařské pokusy

Lékaři třetí říše měli pro své experimenty neomezenou zásobu lidského materiálu, kterou hojně využívali pro své zvrácené pokusy. V souladu s nacistickou politikou byli všichni nepřátelé Německa označováni za podlidi, kteří jsou lékařům plně k dispozici. Vězni byli infikováni smrtelnými nemocemi, vystaveni trýznivým pokusům v podtlakových komorách, někteří byli doslova pitváni zaživa. V nacistickém táboře Auschwitz se lékaři specializovali na výzkumy sterilizace, kterou zamýšleli využít k biologickému oslabení nepřátelských národů. Neblaze proslulým se stal nejvyšší lékař hlavního tábora Auschwitz II – Birkenau, doktor Josef Mengele. Cílem jeho výzkumného snažení bylo nalézt prostředek, který by uměle zvyšoval pravděpodobnost vícečetného těhotenství. Středem jeho zájmu se stala dvojčata, která si osobně vybíral při selekci nových transportů. Později svůj zájem rozšířil i na vězně s vrozenými tělesnými defekty.⁸⁹

Počet obětí

Přesný počet obětí je dnes téměř nemožné určit, neboť většina dobových podkladů byla zničena. W. Sofsky ve své studii uvádí, že v létě roku 1944 bylo denně usmrcováno a spáleno až 24 000 osob, celkový počet obětí odhaduje až na tři miliony.⁹⁰ Rudolf Höss, velitel tábora v letech 1940 – 1943, se ve svých zápiscích o počtu obětí vyjadřuje: „*Počet dva a půl milionu považuji za nadsazený. Možnosti likvidace měly i v Osvětimi své hranice.*“⁹¹ Oficiální internetové stránky památníku Auschwitz II – Birkenau uvádí počet obětí mezi 1 – 1.5 milionu, s čímž se ztotožňuje i většina historiků a odborné literatury.⁹²

---

⁸⁹ Lékařské pokusy na lidech ve třetí říši komplexně dokumentuje ve své práci Peter-Ferdinand Koch. Srov. KOCH, P., F. *Pokusy na lidech: smrtelné experimenty německých lékařů*. 1. vyd. Vsetín: Trango, 1997. ISBN 80-86053-20-2.

⁹⁰ Zdroj: SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4. S. 273.

⁹¹ HÖB, R. *Velitelem v Osvětimi: autobiografické zápisky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1471-3.

⁹² AUSCHWITZ-BIRKENAU MEMORIAL AND MUSEUM. The number of victims. In: *auschwitz.org* [online]. 2015 [cit. 24. 1. 2016]. Dostupné z: <http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-and-shoah/the-number-of-victims/>

4. Průzkum znalostí studentů středních škol o holocaustu

Hlavním úkolem průzkumu bylo vyhodnotit rozsah zájmu a vědomostí v problematice holocaustu u studentů středních škol v Liberci. Pro řešení tohoto úkolu jsme využili metodu dotazníkového šetření. Získané materiály jsme následně zpracovali, vyhodnotili a na základě výsledků vytvořili následující studii.

Metodický postup

Jako základní výzkumnou techniku pro sběr materiálů jsme využili řízené dotazníky, které byly rozdány na vybraných středních školách v Liberci. Dotazníky obsahovaly 17 otázek, přičemž 15 otázek bylo uzavřených, 2 otevřených. První strana dotazníku obsahovala zjišťovací otázky zaměřené především na názory a zájem studentů o téma holocaustu a druhé světové války. Otázky na druhé straně dotazníku měly testovací charakter, jejich cílem bylo získat představu o základních vědomostech studentů o dané problematice. Sebraná data jsme analyzovali pomocí základních matematicko-statistických postupů. Veškerý průzkum byl zcela anonymní, rozlišovali jsme pouze pohlaví respondentů.

Charakteristika testovaného souboru

Dotazníky byly rozdány na šesti středních školách v Liberci, a to s ohledem na zastoupení různých typů škol. Celkem bylo získáno 400 vyplněných materiálů. Z celkového počtu respondentů bylo 242 (60,5 %) chlapců a 158 (39,5 %) dívek. Dotazníky byly rozdávány 2. – 4. ročníkům středních škol.

Tabulka 1: Vybrané střední školy a počet respondentů

ŠKOLA	POČET	MUŽI	ŽENY
Střední škola gastronomie a služeb	50	16	34
Střední odborná škola Na Bojišti	90	89	1
Gymnázium a Střední odborná škola pedagogická Jeronýmova	88	28	60
Obchodní akademie Liberec	69	18	51
Střední odborná škola, Liberec, Jablonecká	21	13	8
Střední průmyslová škola strojní a elektrotechnická	82	78	4
CELKEM	400	242	158

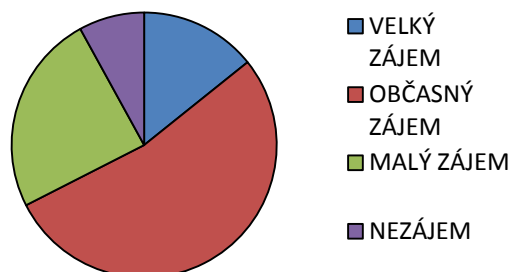

Zájem o holocaust a období druhé světové války

Zájem studentů je nepochybně základním předpokladem pro jejich znalosti a vědomosti v dané problematice. Pozitivním ukazatelem je, že 67,5 % studentů vykazuje velký nebo občasný zájem o období druhé světové války. Bohužel téměř třetina ze všech respondentů má o toto téma malý nebo vůbec žádný zájem. Překvapivé je, že se v této otázce neprojevil téměř žádný rozdíl mezi muži a ženami. Velký či občasný zájem vykazuje 68,2 % mužů a 66,5 % žen. Nejvíce studentů se zájmem o dané období bylo na Střední odborné škole Na Bojišti (100 %), následovalo Gymnázium Jeronýmova (72,7 %). Nejmenší zájem se projevil u studentů Střední odborné školy Jablonecká (52,4 %), což však může být zapříčiněno malým počtem respondentů.

Tabulka 2: Zájem o období druhé světové války

ZÁJEM				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
VELKÝ ZÁJEM	57	14,2	33	24
OBČASNÝ ZÁJEM	213	53,3	132	81
MALÝ ZÁJEM	98	24,5	61	37
NEZÁJEM	32	8	16	16

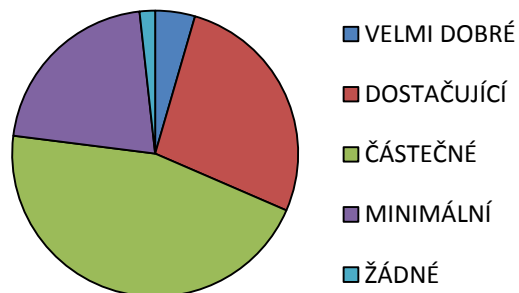
Obrázek 4: Zájem o období druhé světové války

Znalosti v oblasti holocaustu

Téměř polovina ze všech respondentů považuje své znalosti v dané problematice za částečné. Jako problematickou skupinu můžeme označit studenty, kteří své znalosti označují jako minimální či dokonce vůbec žádné. Tato skupina je poměrně velká, tvoří ji 23 % ze všech dotázaných, je to tedy téměř každý čtvrtý student.

Tabulka 3: Znalosti problematiky holocaustu

ZNALOSTI				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
VELMI DOBRÉ	18	4,5	10	8
DOSTAČUJÍCÍ	108	27	63	45
ČÁSTEČNÉ	182	45,5	112	70
MINIMÁLNÍ	85	21,3	52	33
ŽÁDNÉ	7	1,7	5	2

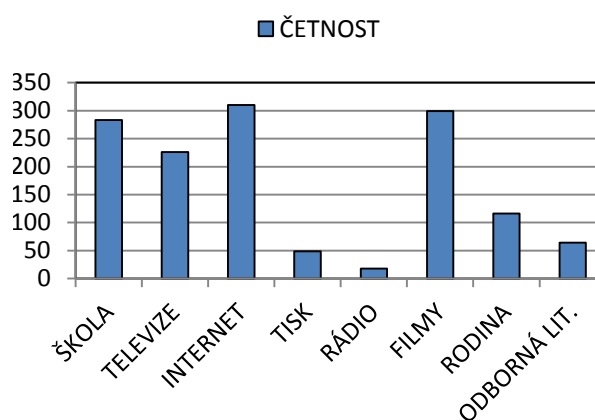
Obrázek 5: Znalosti problematiky holocaustu

Zdroje informací o holocaustu

V této otázce jsme zjišťovali, z jakých zdrojů čerpají studenti své znalosti o druhé světové válce a holocaustu. Jako nejčastější zdroj uváděli studenti internet (77,5 %), tematické filmy (74,8 %) a školu (70,8 %). Je velmi pozitivní, že školní výuka je tak velkým počtem studentů brána jako zdroj důležitých informací. Toto pořadí s drobnými obměnami můžeme pozorovat u všech typů škol. Mimo možností zobrazených v tabulce č. 4 uváděli studenti ještě další zdroje, jako cestování či informace od přátel. Tyto zdroje však vykazovaly velmi nízkou četnost.

Tabulka 4: Zdroje informací

ZDROJE				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ŠKOLA	283	70,8	156	127
TELEVIZE	226	56,5	137	89
INTERNET	310	77,5	191	119
TISK	49	12,3	29	20
RÁDIO	18	4,5	9	9
FILMY	299	74,8	177	122
RODINA	116	29	65	51
ODBORNÁ LIT.	64	16	32	32

Obrázek 6: Zdroje informací

Četba

Cílem této části bylo zjistit, do jaké míry mají studenti středních škol zájem o literaturu týkající se druhé světové války či holocaustu. Výsledky však ukázaly, že většina studentů (79,2 %) dosud nepřečetla žádnou knihu s touto problematikou. Ze všech zkoumaných respondentů přečetlo alespoň jednu knihu s válečnou tematikou pouhých 17,7 % mužů a 25,3 % žen. Nejvyšší četnost četby dle typu školy vykazuje Gymnázium Jeronýmova (38,6 %), následované Obchodní akademií (23,2 %). Naopak nejnižší četnost četby mezi studenty se objevovala na středních odborných školách.

Tabulka 5: Četnost četby

ČETBA				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	83	20,8	43	40
NE	317	79,2	199	118

Návštěva bývalého nacistického tábora

Návštěva bývalých koncentračních či vyhlazovacích táborů je zcela jistě jednou z nejnativnějších možností seznámení se s děsivými praktikami holocaustu. Je proto velmi vhodné, aby školy pořádaly pro své studenty exkurze do těchto míst, neboť prohlídka je nejen velmi přínosná, ale hlavně podněcuje studenty k tomu, aby se nad světovými dějinami hlouběji zamysleli a podrobněji se o ně zajímali. Je velmi pozitivní, že téměř polovina dotázaných respondentů navštívila některý z bývalých nacistických táborů. V odpovědích se neprojevily žádné výraznější rozdíly mezi muži a ženami ani mezi různými typy škol.

Tabulka 6: Návštěva bývalého nacistického tábora

NÁVŠTĚVA KT				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	185	46,3	118	67
NE	215	53,7	124	91

Připomínání holocaustu

V této části dotazníku byli studenti vyzváni, aby sami vyjádřili svůj názor na význam připomínání holocaustu a druhé světové války. Je velmi pozitivní, že drtivá většina studentů považuje veškeré vzpomínkové aktivity a projevy úcty za správné a důležité. Tento fakt ukazuje na to, že i studenti, kteří sami nemají o toto historické období větší zájem, si uvědomují jeho důležitost a přesah do moderních dějin. U této otázky se objevil rozdíl mezi muži a ženami. Zatímco připomínání holocaustu považuje za důležité 76,9 % mužů, u žen je toto číslo ještě mnohem vyšší – 96,8 %. Určitou vyrovnanost můžeme pozorovat při porovnání různých typů škol, kde se výsledky pohybují mezi 70 – téměř 90 %. Nejvyšších čísel dosahovala Obchodní akademie (89,9 %) a Gymnázium Jeronýmova (89,8 %). Zvláštností je, že naopak nejméně studentů považujících připomínání holocaustu za důležité bylo na Střední odborné škole Na Bojišti (70 %), což byla škola s nejvyšším počtem studentů se zájmem o toto období.

Tabulka 7: Připomínání holocaustu

PŘIPOMÍNÁNÍ HOLOCAUSTU				
MOŽNOSTI	POČET	PROCENTA	MUŽI	ŽENY
ANO	329	82,3	186	143
NE	71	17,7	56	15

Zájem o více informací ve školní výuce

Cílem této otázky bylo zjistit, zda studenti považují množství informací o holocaustu ve školní výuce za dostatečné. Rozdílnost výsledků jednotlivých škol si vysvětlujeme různou kvalitou i kvantitou výuky na každé škole, ale také individuálním přístupem učitelů k dané problematice. I přes značnou rozkolísanost výsledků můžeme konstatovat, že na všech testovaných školách by uvítala větší množství informací ve výuce více než polovina studentů. Na středních odborných školách má zájem o více výuky věnované období druhé světové války okolo 60 - 70 % studentů, na gymnáziu Jeronýmova pouze 58 %. Nejvyšší čísla byla naměřena na Střední škole gastronomie a služeb, kde by více výuky na toto téma uvítalo 80 % studentů. Značné rozdíly můžeme pozorovat i mezi pohlavími. Vyšší zájem vykazují překvapivě opět ženy (72,8 %) než muži (59,9 %).

Tabulka 8: Zájem studentů o více informací ve školní výuce

VÍCE INFORMACÍ VE VÝUCE				
MOŽNOSTI	POČET	PROCENTA	MUŽI	ŽENY
ANO	260	65	145	115
NE	140	35	97	43

Rozsah znalostí o terezínském ghettu

Pro zmapování konkrétních vědomostí o terezínském ghettu jsme využili čtyři otázky, které testovaly základní znalosti studentů o tomto místě. První otázka byla zaměřena na vědomost o existenci ghetta v Terezíně. Další dvě otázky se věnovaly kulturní činnosti a vysoké úmrtnosti v ghettu. Cílem poslední otázky bylo zjistit, zda studenti vědí, že je Terezín prohlášen za národní kulturní památku.

Přes 83 % studentů uvádí vědomost o existenci židovského ghetta v Terezíně. Znepokojivé je, že z celkového počtu 400 studentů jich 67 (16,7 %) uvádí neznalost. Téměř každý šestý student tak nemá ponětí o existenci největšího koncentračního tábora na našem území. Vyšší znalosti prokázaly ženy (85,4 %) než muži (81,8 %). Nejvyšší míru znalosti prokázali studenti gymnázia (91 %), obchodní akademie (90 %) a střední průmyslové školy strojní a elektrotechnické (89 %). Nejvíce studentů, kteří uváděli neznalost terezínského ghetta, bylo na Střední odborné škole Jablonecká (66,7 %), což byla zároveň škola s nejmenším zájmem o období holocaustu.

Vědomost o kulturní činnosti vězňů uvádí pouze 35 % dotázaných studentů, přičemž se neprojeví výraznější rozdíly mezi muži a ženami. Překvapivé výsledky přineslo porovnání jednotlivých typů škol. Největší znalost v této otázce prokázala Střední škola gastronomie a služeb (44 %) a Střední odborná škola Na Bojišti (41,1 %). Naopak nejnižší míru znalosti vykazovala Obchodní akademie Liberec (23,2 %). Jedná se tedy téměř o opačné pořadí, než tomu bylo v předchozí otázce.

Vědomost o vysoké úmrtnosti v Terezíně udává 95,5 % dotázaných studentů. Toto číslo je vyšší, než jaké bylo naměřeno u otázky o existenci terezínského ghetta. Domníváme se proto, že drtivá většina studentů má informace o koncentračním táboře na našem území, ovšem ne všichni vědí, kde se tento tábor nacházel a jak se jmenoval. Vědomost o vysokém počtu obětí udává 98,7 % žen a 93,4 % mužů. Většina škol vykazuje obdobnou míru znalostí (95,1 – 98,6 %). Jedinou výjimkou je Střední odborná škola Jablonecká, kde tuto znalost prokázalo pouze 81 % studentů. I tento údaj však může být zapříčiněn nižším počtem respondentů.

Nadpoloviční většina (59 %) dotázaných respondentů ví o tom, že byl Terezín prohlášen za národní kulturní památku. Vyšší míru znalosti prokázaly opět ženy (65,8 %) než muži (54,5 %). Skupina, která na otázku odpověděla záporně, je bohužel velmi početná. Téměř každý druhý student a každá třetí studentka přiznávají neznalost. Výsledky škol byly značně vyrovnané a pohybovaly se v úrovni celého sledovaného souboru. Jedinou výjimku tvořila Střední škola strojní a elektrotechnická, kde na zadanou otázku odpovědělo kladně pouze 50 % dotázaných studentů.

Tabulka 9: Povědomí o existenci terezínského ghetta

VĚDOMOST O EXISTENCI GHETTA				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	333	83,3	198	135
NE	67	16,7	44	23

Tabulka 11: Povědomí o vysoké úmrtnosti v ghettu

VĚDOMOST O VYSOKÉ ÚMRTNOSTI				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	382	95,5	226	156
NE	18	4,5	16	2

Tabulka 10: Povědomí o kulturní činnosti vězňů

VĚDOMOST O KULTURNÍ ČINNOSTI				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	140	35	87	53
NE	260	65	155	105

Tabulka 12: Povědomí o prohlášení Terezína národní kulturní památkou

PROHLÁŠENÍ NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKOU				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	236	59	132	104
NE	164	41	110	54

Rozsah znalostí o vyhlazovacím táboře Auschwitz

Pro vyhodnocení konkrétních vědomostí studentů o vyhlazovacím táboře Auschwitz jsme použili stejnou metodu jako v předešlé kapitole. První ze čtyř otázek zjišťovala, zda studenti vědí, že se největší nacistický vyhlazovací tábor nacházel v polské Osvětimi. Další otázky byly zaměřeny na vědomost o vyvraždování vězňů v plynových komorách a znalost pojmu sonderkommando. Poslední otázka mapovala vědomosti studentů o celkovém počtu obětí největšího nacistického tábora.

Naprostá většina studentů (94,8 %) udává vědomost o existenci vyhlazovacího tábora Auschwitz. Většina škol vykazovala obdobné výsledky, které vždy přesahovaly hranici 90 % kladných odpovědí. Nejvyšší míru znalosti prokázali studenti Gymnázia Jeronýmova, kde kladně odpovědělo všech 88 testovaných respondentů. Z velmi vyrovnaných výsledků se odlišuje pouze Střední odborná škola Jablonecká, kde vědomost o vyhlazovacím táboře udává pouze 76,2 % studentů. V této otázce se neprojevily téměř žádné rozdíly mezi muži a ženami.

Vědomost o usmrcování vězňů v plynových komorách udává 97,8 % studentů. Znovu můžeme pozorovat, že i studenti, kteří nemají o holocaust větší zájem, jsou obeznámeni se základními fakty a praktikami nacistického režimu. Nejnižší míru znalostí můžeme pozorovat opět na Střední odborné škole Jablonecká (81 %). Naopak školy Gymnázium Jeronýmova, Střední odborná škola Na Bojišti a Obchodní akademie Liberec vykazují znalost u všech testovaných studentů.

Znalost pojmu sonderkommando udává pouze 17,8 % testovaných respondentů. S německým výrazem pro zvláštní komando se studenti mohou setkat převážně v odborné literatuře a ve vybraných memoárech bývalých vězňů. Jak jsme si ale výše ukázali, četba této literatury je u studentů minimální. Domníváme se, že z tohoto důvodu je i znalost zmíněného termínu mezi studenty středních škol na velmi nízké úrovni. Je tedy velmi vhodné zařazovat do výuky literatury na středních školách ukázky, ve kterých by se studenti s podobnými termíny mohli setkat a osvojit si je.

V poslední otázce jsme zjišťovali, jakou mají studenti představu o počtu obětí vyhlazovacího tábora Auschwitz. Více než dvě třetiny studentů (69,5 %) ví, že v tomto táboře zahynulo okolo 1,5 milionu lidí. Nejvyšší počet kladných odpovědí vykazuje Gymnázium Jeronýmova (80 %), Střední odborná škola Na Bojišti (77,8 %) a Střední průmyslová škola strojní a elektrotechnická (72 %). Naopak nejméně studentů, kteří

projevili znalost o počtu obětí, bylo na Obchodní akademii (56,5 %) a na Střední odborné škole Jablonecká (42,9 %). Ani v této otázce se neprojevily žádné výrazné rozdíly mezi muži a ženami.

Tabulka 13: Povědomí o táboře Auschwitz

VĚDOMOST O TÁBOŘE AUSCHWITZ				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	379	94,8	229	150
NE	21	5,2	13	8

Tabulka 15: Znalost pojmu sonderkommando

ZNALOST POJMU SONDERKOMMANDO				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	71	17,8	48	23
NE	329	82,2	194	135

Tabulka 14: Povědomí o plynových komorách

VĚDOMOST O PLYNOVÝCH KOMORÁCH				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	391	97,8	237	154
NE	9	2,2	5	4

Tabulka 16: Znalost počtu obětí tábora Auschwitz

ZNALOST POČTU OBĚTÍ TÁBORA AUSCHWITZ				
MOŽNOSTI	POČET	%	MUŽI	ŽENY
ANO	278	69,5	171	107
NE	122	30,5	71	51

Diskuze

Výsledky první části dotazníkového šetření můžeme považovat za značně diferenciované. Dvě třetiny studentů uvádí velký nebo občasný zájem o období druhé světové války. Většina studentů si uvědomuje důležitost konání vzpomínkových akcí na období holocaustu a jeho oběti. Velmi důležité je zjištění, že 65 % testovaných studentů by uvítalo více informací ve školní výuce. Význam tohoto tvrzení je o to důležitější, že školní výuka patří u studentů ke hlavnímu zdroji získaných znalostí v daném tématu. Velmi pozitivní je množství studentů, kteří navštívili některý z bývalých koncentračních či vyhlazovacích táborů. Naopak jako velmi negativní můžeme označit mínění studentů o svých znalostech. Téměř čtvrtina ze všech dotázaných respondentů považuje své znalosti za minimální či dokonce vůbec žádné. Ještě hůře dopadly výsledky četby literatury o druhé světové válce a holocaustu, kde téměř 80 % studentů nepřečetlo žádnou knihu. Je tedy velmi vhodné, aby součástí školní výuky byla práce s literárními ukázkami, které by studenty inspirovaly k četbě a většímu zájmu o období druhé světové války.

Druhá část dotazníku testovala především orientaci studentů v dané problematice. Ukázalo se, že základní vědomosti o terezínském ghettu a vyhlazovacím táboře Auschwitz má většina studentů. Hlubší znalosti však prokázala pouze malá část z testovaného souboru. Tento jev si vysvětlujeme především velmi nízkou intenzitou četby memoárové a odborné literatury, která je hlavním zdrojem rozšiřujících informací. Výsledky jednotlivých typů škol byly do značné míry vyrovnané. Můžeme pozorovat, že nejvyšší míru vědomostí pravidelně uváděli studenti gymnázia, naopak nejvíce studentů přiznávajících neznalost se opakovaně objevovalo na Střední odborné škole Jablonecká. Zajímavé výsledky přineslo porovnání mužů a žen. Ženy ve většině případů uváděly větší zájem a znalosti než muži, přestože obecně se považuje válečná tematika spíše za mužskou záležitost. Tento zažitý stereotyp byl tedy v našem testování vyvrácen.

První otevřená otázka měla za úkol zjistit, co si studenti představují pod pojmem holocaust. Naprostá většina studentů správně vysvětlila daný pojem jako systematické vyvražďování příslušníků určitých národů v období druhé světové války. Druhá otázka mapovala pocity a dojmy z návštěvy bývalých nacistických táborů. Nejčastěji se v odpovědích studentů objevovaly pocity hrůzy, úzkosti, stresu a nepochopení. Velká část studentů považuje návštěvu těchto míst za silný podnět k přemýšlení.

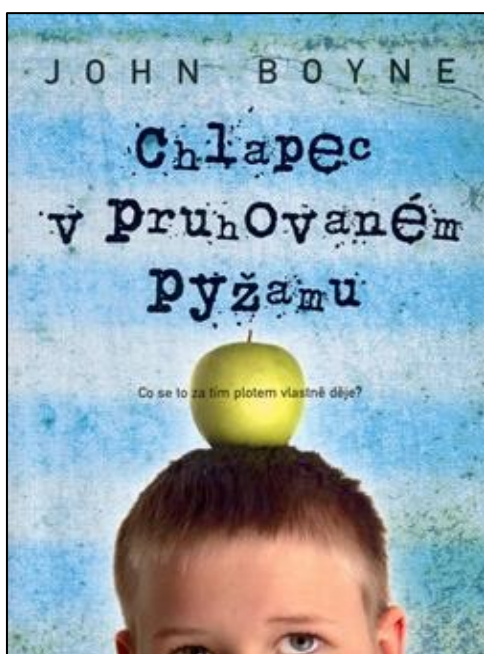

5. Pracovní listy

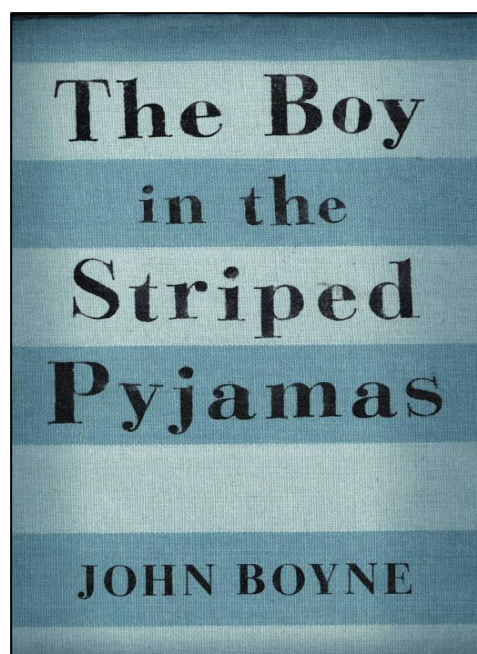
Cílem této kapitoly je vytvořit pracovní listy s mezipředmětovým zaměřením na holocaust pro výuku literární výchovy na středních školách. Pracovní listy by měly sloužit jako podklad učitelům při práci s vybranými knihami s tematikou druhé světové války a holocaustu. Součástí kapitoly je výběr a didaktické zpracování vybraných ukázek.

5.1. John Boyne - Chlapec v pruhovaném pyžamu

Chlapec v pruhovaném pyžamu je příběh nevinného devítiletého chlapce Bruna, který žije spokojený život v nacistickém Německu za druhé světové války. Vše se změní v okamžiku, kdy je Brunův otec jmenován velitelem vyhlazovacího tábora v polské Osvětimi, kam se musí ihned přestěhovat s celou rodinou. Bruno, který je násilně vytržen z bezstarostného dětství, se vyrovnává s novým prostředím a nedostatkem kamarádů. Zatímco jeho sestra se pomalu mění v politicky uvědomělé děvče s přirozenou nenávistí k „podřadné rase“, Bruno zahání svou samotu prozkoumáváním okolí. Při jedné z dobrodružných výprav narazí na plot s ostnatým drátem, za nímž sedí chlapec ve stejném věku jako Bruno. Mezi chlapci vznikne přátelství, které však Bruno tají před zbytkem své rodiny. Celá kniha vrcholí vniknutím Bruna do koncentračního tábora, ve kterém je společně s vězni zahrán do plynové komory, kde umírá společně se svým přítelem, kterého do poslední chvíle pevně drží za ruku.

Obrázek 7: Chlapec v pruhovaném pyžamu – obálka knihy v českém překladu

Obrázek 8: Chlapec v pruhovaném pyžamu – obálka knihy v originálním vydání

METODICKÝ LIST

Zastřešující téma: Druhá světová válka, holocaust.
Téma: Chlapec v pruhovaném pyžamu – románová fiktivní próza.
Vzdělávací cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ se seznámí s autorem Johnem Boynem a jeho tvorbou.
➤ svými slovy popíše část uměleckého textu.
➤ vytvoří charakteristiku hlavních postav.
➤ vysvětlí citát W. Shakespeara.
➤ pracuje s karikaturou.
➤ interpretuje báseň, obhajuje své názory, vhodným způsobem oponuje.
Výchovný cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ odhalí skutečnou hodnotu přátelství.
➤ si uvědomí, jak válka a rasová nesnášenlivost negativně zasahovala do života nevinných dětí.
Motivace: Řízený rozhovor se studenty o filmovém plakátu.
Metody: Brainstorming, vysvětlování, samostatná práce, práce s textem, diskuze, rozhovor, práce s obrazem, kritické myšlení.
Pomůcky: Kniha Chlapec v pruhovaném pyžamu, filmový plakát, vytištěné ukázky, pracovní list, karikatura, namnožená báseň Motýl, film Chlapec v pruhovaném pyžamu.
Mezipředmětové vztahy: Občanská výchova, dějepis, výtvarná výchova.
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova.
Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost.
Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.
Výstupy RVP: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ rozliší umělecký text od neuměleckého, nalezne jevy, které činí text uměleckým.
➤ uplatňuje prohloubené znalosti o struktuře literárního textu, literárních žánrech a literárněvědných termínech.
➤ rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy).
➤ tvořivě využívá informací z odborné literatury, internetu, tisku a z dalších zdrojů.
➤ interpretuje filmové zpracování literárních děl.
Ukázky citovány z: BOYNE, J. <i>Chlapec v pruhovaném pyžamu</i> . 1. vyd. Praha: BB art, 2008. ISBN 978-80-7381-265-2.

Motivace

Filmový plakát zobrazuje ústřední motiv celé knihy. Ostnatý drát symbolicky rozděluje dva naprosto rozdílné světy a jejich obyvatele. Studenti dostanou dostatek času k pečlivému prohlédnutí celého obrazu. Následně vede učitel se studenty řízený rozhovor, který by měl být zaměřen převážně na jejich pocity a názory. Řízený rozhovor je rovněž vhodnou aktivitou k připomenutí znalostí o druhé světové válce, které získali studenti z hodin dějepisu.

Obrázek 9: Plakát k filmu Chlapec v pruhovaném pyžamu

Vybrané otázky pro studenty:

- V jaké době a prostředí se děj knihy odehrává?
- Jaké pocity v tobě obrázek vyvolává?
- Pokus se pojmenovat obrázek jedním slovem.
- Vysvětli symboliku plotu.
- Co může plot metaforicky vyjadřovat?
- Charakterizuj obě hlavní postavy.
- Co je hlavní dominantou obrázku?

Vybrané ukázky

Ukázka 1

Hned pod Brunovým oknem se rozkládala zahrada. Byla dost velká a rostla v ní spousta květin na pěkných, čistě upravených záhonech. Půda byla opravdu pečlivě ošetřovaná, jako by si ten, kdo se o ty květiny staral, myslel, že pěstovat něco tak krásného v takovém místě bylo moc potřebné. Podobné něčemu, jako rozžehnutí drobné svíčky za temné zimní noci v koutku starého rozlehlého hradu uprostřed mlhavé pustiny.

Nějakých osm metrů za zahradou, za záhony a za lavičkou s cedulí se odehrávala strašná změna. Tyčil se tam vysokánský drátěný plot, obepínal dům z obou stran, na bocích zabočoval a potom se táhl dál a dál, až do nekonečna. Ten plot byl neobyčejně vysoký, dokonce vyšší než dům samotný, v pravidelných mezerách byl připevněný k dřevěným piliřům, mohutným a vysokým jako telegrafní sloupy. Nahoře končil ostnatým drátem, hustě stočeným do obrovských jezatých spirál, a když se Gretel zahleděla na ty miliony ostrých zubů, trčících z nich na všechny strany, pocítila najednou nevysvětlitelnou prudkou bolest. Dál za tím plotem pak už nerostlo nic, ani stéblo trávy, nikde nebyl kousíček zeleně, zem byla pokrytá něčím jako pískem, a kam se dalo dohlédnout, nebylo nic než nízké baráky, sem tam velká čtvercová budova a v dálce jeden nebo dva vysoké tovární komíny. „Já tomu vůbec nerozumím,“ hlesla Gretel. „Kdo mohl postavit něco tak odporného?“ „Je to fakt hnus!“ souhlasil Bruno. „Mně se zdá, že ty baráky mají jenom přízemí. Podívej se, jak jsou nízké.“ (S. 30 – 31)

Ukázka 2

Bruno trochu zpomalil, když spatřil tu tečku, ale ta se stejně brzy stala skvrnou, potom kaňkou a nakonec postavičkou, ze které se vyklubal kluk. Přestože mezi nimi stál vysoký plot, stejně si připomněl, že na cizí lidi musí člověk dávat dobrý pozor a doporučuje se přibližovat se k nim velmi opatrně. A tak si jen tak šel, ale netrvalo to dlouho a už si stáli tváří v tvář.

Byl ještě menší než Bruno, seděl na zemi a v obličeji měl ztracený výraz. Na sobě měl také to pruhované pyžamo jako ostatní na jeho straně plotu a na hlavě mu seděla pruhovaná čepice. Neměl ani boty, ani ponožky, takže jeho bosé nohy byly dost špinavé. Na paži měl pásku s šesticípou hvězdou.

Když Bruno přistoupil k tomu chlapci, viděl, že sedí na zemi se zkříženýma nohama a upřeně hledí do prachu a hlíny před sebou. Až za chvíli zvedl hlavu a Bruno konečně spatřil jeho tvář. Měl moc divný obličej. Jeho pleť byla šedivá, ale byl to jiný odstín šedi, než na jaký byl Bruno dosud zvyklý. Velikánské oči vypadaly jako světlehnědé karamely, jejich bělmo bylo neobyčejně bílé, a když je chlapec pozvedl, na Bruna se zadíval pár obrovských, zoufalých očí. Bruno věděl naprosto jistě, že jakživ neviděl hubenějšího a smutnějšího hochu, pročež se rozhodl, že ho osloví. (S. 85 – 86)

PRACOVNÍ LIST – CHLAPEC V PRUHOVANÉM PYŽAMU

Ukázka 1

I.

- Jakého kompozičního postupu primárně využívá autor v první ukázce?
- Proč tento kompoziční postup volí? Jakého účinku tím u čtenáře dosahuje?
- Tento kompoziční postup se v knize často opakuje. Najdi další příklady.

II.

- Pokus se vysvětlit přirovnání v závěru prvního odstavce.

III.

- Jaký pocit vyvolával pohled na koncentrační tábor v obou dětech?
- Je v ukázce patrný rozdíl v uvažování starší Gretel a mladšího Bruna?

IV.

- Bruno v ukázce poukazuje na ošklivé nízké baráky. V čem byli vězni ubytováni?
- K čemu původně sloužily baráky, které vězni obývali?
- Jak vypadalo ubytování v koncentračních táborech?

Ukázka 2

I.

- Mohlo by přátelství chlapců pokračovat, kdyby o něm věděla Brunova rodina?
- Na základě filmového plakátu a přiložené ukázky charakterizuj obě hlavní postavy. Do tabulky vyplň charakteristiku *Bruna* a *Šmuela*. Do sloupce *oba* vyplň vlastnosti, které platí pro obě postavy.

Bruno	oba	Šmuel

- Proč si spolu chlapci rozuměli, i když byli oba tolik rozdílní?

II.

- V ukázce je zmíněna šestcípá hvězda. Znáš její další pojmenování?
- Proč museli Židé na svém oblečení nosit šestcípou hvězdu? Co v ní bylo napsáno?
- Uveď, co tento symbol znamená, odkud pochází, kdo ho používá a proč.
- Jaké další symboly z období druhé světové války znáš?

III.

- Čím pohledem je chlapec za plotem charakterizován?
- Proč je chlapcovo oblečení popisováno jako pyžamo?

Vybrané otázky a úkoly pro studenty

- Urči literární žánr knihy.
- Zařaď dílo do historického kontextu.
- Charakterizuj vypravěče. Na čí pocity a myšlenky se zaměřuje?
- Urči hlavní myšlenku knihy.
- Prohlédni si ilustraci na obálce knihy v českém vydání. Co dle tvého názoru symbolizuje jablko na hlavě malého chlapce? Znáš nějaké další příběhy, kde se objevuje jablko? Co jablko v těchto příbězích symbolizuje?
- Urči pravděpodobný záměr autora.
- Urči, jakým způsobem je čtenáři zprostředkována charakteristika postav.
- V knize se často objevují specifická pojmenování (*Fíra, Šmuel, Oušic*). Urči, které osoby a místa tyto názvy zastupují. Proč autor volí tuto podobu?
- Vysvětli literární pojem retrospektiva. Najdi příklady v knize a uveď, z jakého důvodu může autor retrospektivy v knize využívat.
- Mohl se příběh skutečně odehrát? Své tvrzení odůvodni.
- Vyhledej v knize ukázky, jak se Němci chovali k Židům.
- Vysvětli, proč se Brunova babička přestala vídat s jeho rodiči.
- Urči, kdo se Brunovi nejvíce věnoval.
- Vysvětli, proč Bruno nazývá svou sestru *Beznadějný případ*.
- Vysvětli, proč musel poručík Ketler náhle odjet.
- Bruno čte knihu *Ostrov pokladů*. Zjisti autora knihy a uveď jeho další díla.
- Vysvětli, jak a proč reagoval poručík Ketler, když Bruna viděl s touto knihou.
- Urči, jakou literární formu autor využil v závěru knihy. Čeho tím chtěl dosáhnout? Lze s tímto tvrzením souhlasit?
- Porovnej knihu a filmové zpracování. Uveď, v čem se odlišují.

Vybrané aktivity

Aktivita 1

Přátel si važ, a kdo se osvědčili, ty hákem z oceli si připni k srdci.

Pedagog napíše na tabuli následující citát a společně se studenty řeší následující otázky.

- Kdo je autorem citátu? Co o této osobě víte?
- Znáš nějaké další citáty slavných osobností o přátelství?
- Co by mohlo být symbolem přátelství mezi Brunem a Šmuelem?
- Navrhni a nakresli vlastní symbol přátelství.
- Jaká překážka bránila v přátelství Bruna se Šmuelem?
- Jaké překážky mohou dnes bránit lidem v přátelství?

Aktivita 2

Kniha *Chlapec v pruhovaném pyžamu* je dokladem hrůzných praktik, které nacisté páchali. Průmysl holocaustu byl zaměřen proti všem nepřítelům třetí říše, bez rozdílu vzdělání či věku. Malé děti však byly nejzranitelnější, neboť nechtěly a ani nemohly pochopit neskutečnou krutost, se kterou s nimi nacisté zacházeli. Právě dětské oběti se tak staly jednou z nejsmutnějších stránek tohoto období. Přiložený obrázek zobrazuje vyhnání židovských žáků a učitelů z německých škol, zatímco se árijské děti radují. Popiska ke karikatuře zní: „Ve škole je teď tak krásně, co jsou židi pryč!“

Obrázek 10: Karikatura zobrazující vyhnání židovských žáků a učitelů ze škol

Otázky k diskusi:

- Jak se nazývá tato forma výtvarného umění?
- Uveď hlavní znaky této formy.
- Jakou situaci obrázek vystihuje?
- Jak jsou a obrázku znázornění Němci a jak Židé?
- Pokus se vymyslet krátký popis, který by obrázek vystihl.
- Kdo byl zřejmě autorem kresby?
- Co víš o *Norimberských zákonech*?

Aktivita 3

Po mnoha dětech, které zahynuly v koncentračních táborech, zůstaly jako jediné památky jejich básně a kresby. V dětských dílech se mísí jejich tužby, představy a pocity, ale také vzpomínky na domov a bezstarostné dětství. Je velmi vhodné, aby se studenti s některými ukázkami dětské tvorby setkali a pracovali s nimi. Autorem přiložené básně Motýl je Pavel Friedmann, který byl deportován z Terezína do Osvětimi, kde roku 1944 zahynul. Ve své básni, kterou napsal v pouhých 17 letech, zachytil dětským pohledem tragický osud nejmladších obětí holocaustu.

*Ten poslední ten zcela poslední
tak sytě hořce oslnivě žlutý
snad kdyby slunce slzou zazvonilo o bílý kámen
taková taková žlut'
vznášel se lehce tak do vysoka
šel jistě jistě chtěl políbit svět svůj poslední*

*na sedmý týden tu žiji
ghettoisiert
mí mě tu našli
pampelišky tu na mne volají
i bílá větev v dvoře kaštanu
motýla jsem tu neviděl*

*ten tenkrát byl poslední
motýli tady nežijí
v ghettu.⁹³*

Úkoly k básni:

- Pokus se vymyslet vhodný název básně.
- Uveď, jak na tebe báseň působí. Připadá ti spíše optimistická či pesimistická?
- Všimni si mnoha barev v básni. Jaký účinek má barvitost básně na čtenáře?
- Dohledej, co znamená slovo ghettoisiert. Proč autor použil toto cizí slovo?
- Čeho básník dosahuje opakováním stejných slov za sebou?
- Nakresli obraz inspirovaný básní.
- Přepiš báseň do krátké povídky.

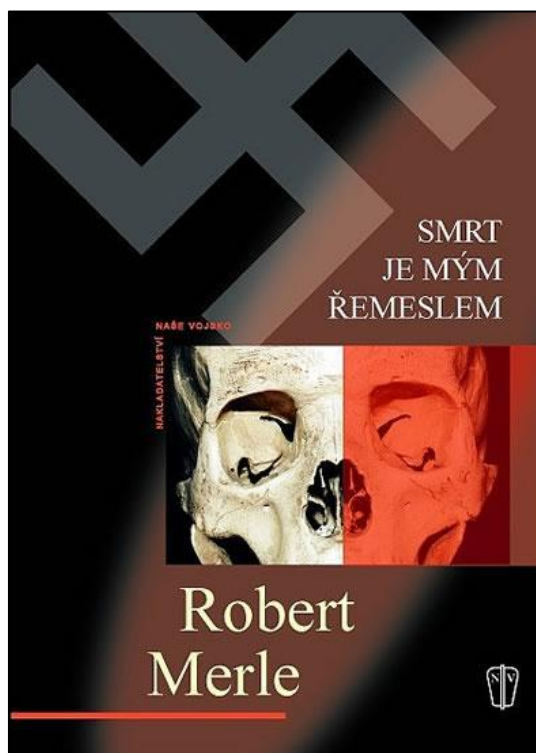
---

⁹³ FRANKOVÁ, A., POVOLNÁ, H. *Motýla jsem tu neviděl: Dětské kresby a básně z Terezína*. 1. vyd. Praha: Reag, 1993. ISBN 80-85608-06-5. S. 7.

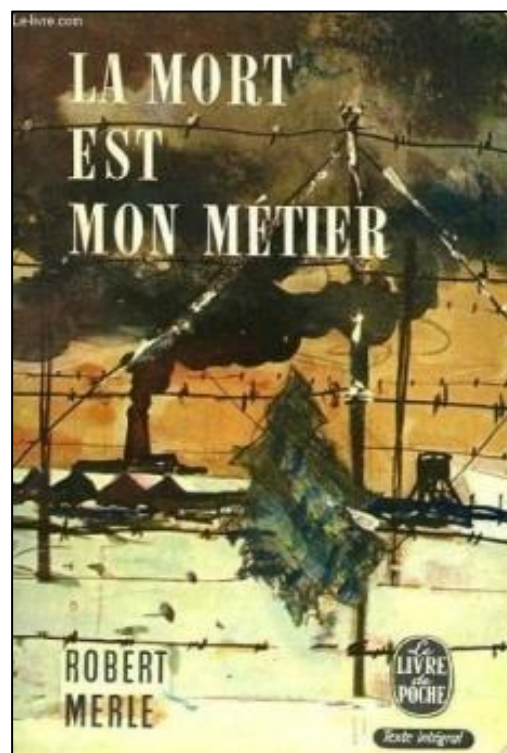

5.2. Robert Merle – Smrt je mým řemeslem

Světově známý román *Smrt je mým řemeslem* je sugestivní zpovědí válečného zločince Rudolfa Langa, jehož předobrazem byl Rudolf Höss, velitel největšího nacistického vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Malý Rudolf vyrůstal v rodině despotického a fanatického katolíka, který vychovával svého syna k naprosté poslušnosti a slepé zbožnosti. Po smrti otce utekl patnáctiletý Rudolf z domova a snažil se přidat k německým vojskům bojujícím v první světové válce. Společně s rotmistrem Güntherem se účastnil bojů v Iráku, Turecku a Palestině. Po návratu domů vstoupil Lang do pravicové strany NSDAP, oženil se a společně se svou ženou vybudoval vlastní hospodářství. Pro své výborné organizační schopnosti a naprostou oddanost Německu byl pověřen úkolem založit a vést nacistický tábor v polské Osvětimi. Krátce po vybudování tábora obdržel nové rozkazy, které mu nařídily proměnit Osvětim v největší nacistický vyhlazovací tábor. Veškerý svůj um a schopnosti soustředil Lang na vymýšlení nových technik k odstranění co možná největšího počtu vězňů. Po válce byl Lang odsouzen během soudních procesů s válečnými zločinci k trestu smrti, který byl vykonán v bývalém vyhlazovacím táboře v Osvětimi. Kniha je románovým přepisem Hössových autobiografických zápisků, čímž ji do značné míry můžeme považovat za literaturu faktu.

Obrázek 11: Smrt je mým řemeslem – obálka knihy v českém překladu

Obrázek 12: Smrt je mým řemeslem – obálka knihy v originálním vydání

METODICKÝ LIST

Zastřešující téma: Druhá světová válka, holocaust.
Téma: Smrt je mým řemeslem – válečný psychologický román.
Vzdělávací cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ se seznámí s autorem Robertem Merlem a jeho tvorbou.
➤ stručně popíše život a činy Rudolfa Hösse.
➤ provede literárně historický rozbor ukázek.
➤ svými slovy popíše norimberské procesy, provede kritiku rozhodnutí soudu.
➤ vypracuje referát o vůdčí osobnosti nacistického Německa.
➤ načrtne do slepé mapy polohu významných nacistických táborů.
Výchovný cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ je veden k vlastnímu názoru, vlastním rozhodnutím a k samostatnosti.
➤ si uvědomí, že by neměl slepě plnit příkazy autorit, které nejsou etické nebo se přičí jeho názorům.
Motivace: Dramatická scénka.
Metody: Práce s textem, diskuze, vysvětlování, přednáška, rozhovor, práce ve skupině, samostatná práce, prezentace.
Pomůcky: Kniha Smrt je mým řemeslem, vytištěné ukázky, pracovní list, zeměpisný či dějepisný atlas, slepá mapa střední Evropy, fotografie válečných zločinců (pro studenty bez popisků).
Mezipředmětové vztahy: Občanská výchova, dějepis, zeměpis.
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova, výchova demokratického občana.
Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost.
Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.
Výstupy RVP: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ efektivně a samostatně využívá různých informačních zdrojů (slovníky, encyklopedie, internet).
➤ rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy) a zhodnotí jejich funkci a účinek na čtenáře.
➤ objasní, proč a jak se lidé odlišují ve svých projevech chování, uvede příklady faktorů, které ovlivňují prožívání, chování a činnost člověka.
➤ používá dostupné kartografické produkty pro řešení geografických problémů.
Ukázky citovány z: MERLE, R. <i>Smrt je mým řemeslem</i> . 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990. ISBN: 80-7023-037-1.

Motivace

Pedagog na začátku hodiny rozdává několik jednoduchých a běžných úkolů některým studentům. Po jejich splnění přidělí jednomu studentovi úkol, který je zjevně neetický a do školního prostředí se nehodí. Pedagog může například někoho vyzvat, aby prohledal jinému studentovi tašku, nahlas přečetl jeho SMS zprávy apod. Vyzvaný student se zřejmě bude splnění takového úkolu bránit, neboť správně chápe, že je to nevychované a v civilizované společnosti nepřijatelné. Pedagog by se měl zajímat, proč student odmítá splnit jeho příkaz. Následuje diskuze o tom, zda neuposlechnutí příkazu bylo správné. Student by měl být pochválen za samostatné myšlení a odmítnutí příkazu, který se zjevně přiči jeho názorům a výchování. Pokud by student byl ochoten takový příkaz vykonat a třída by ho sama nezastavila, musí zasáhnout pedagog, který studentům vysvětlí, že takové příkazy by nikdy plnit neměli. Pedagog také může mít obálku, ve které je vysvětleno, že příkaz byl jen součástí dramatické scénky a k jeho vyplnění nikdy nedojde. Vybraný student tento vzkaz přečte nahlas celé třídě, aby všichni studenti věděli, že se jednalo pouze o motivační aktivitu a pedagog splnění příkazu ve skutečnosti nezamýšlel.

Vybrané ukázky

Ukázka 1

„Kdyby ti dali rozkaz,“ řekla s hrozivým klidem, „zastřelit malého Franze, tak bys to udělal!“

Civěl jsem na ni jako omráčený. „To je přece nesmysl! Takový rozkaz nikdy nedostanu!“

„A pročpak ne?“ řekla s divokým smíchem. „Vždyť ti rozkázali, abys zabíjel malé židovské děti! A proč ne tvoje děti? Proč ne Franze?“

„Protože by mně reichsführer nikdy takový rozkaz nedal! Nikdy! Je to...“

Chtěl jsem říct: nesmysl, ale slova mi nečekaně uvízla v hrdle. S hrůzou jsem si vzpomněl, že reichsführer dal rozkaz zastřelit svého vlastního synovce. Sklopil jsem oči, ale pozdě.

„Moc jistý si tím nejsi,“ odsekla Elsa s hrozivým pohrdáním. „Kde je ta tvoje jistota? A kdyby ti reichsführer řekl, abys Franze zabil, tak bys ho zabil.“

Trochu poodkryla bělostné zuby a zdálo se, jako by se stáhla sama do sebe, oči se jí leskly jako divokému zvířeti. Ta mírná, klidná Elsa... Díval jsem se na ni, zdrcený, sražený k zemi takovou nenávistí.

„Udělal bys to!“ řvala vášnivě, „udělal bys to!“

Co se odehrálo potom, nevím. Mohu odpřisáhnout, že jsem chtěl říct: „Samozřejmě, že ne“, přísahám, že jsem k tomu byl pevně a jasně odhodlán, ale místo toho mi pojednou vyschla slova v hrdle a já odpověděl:

„Samozřejmě.“ (S. 273 – 274)

Ukázka 2

Když dočetli obžalobu, požádal jsem o slovo, postavil se do pozoru a prohlásil:

„Já jediný nesu odpovědnost za všechno, co se stálo v Osvětimi. Moji podrizení jsou nevinní.“

A ještě jsem dodal:

„Rád bych pouze upřesnil některé okolnosti, které jsou kladeny za vinu mně osobně.“

Předsedající stroze odpověděl.

„Budete mluvit za přítomnosti svědků.“

Dlouhé defilé svědků začalo. Byl jsem překvapen tím, že jich Poláci předvolali tolik a že jim stálo za to dopravit je až sem, jistě s velkými náklady, protože byli předvoláni z nejuvdálenějších koutů Evropy. Byli zde naprosto zbyteční, já jsem přece žádné skutečnosti nepopíral. Podle mne to byla jen a jen ztráta peněz a času, a když jsem uvážil jejich jednání, nedovedl jsem si prostě představit, že by se mezi Slovany mohla někdy zrodit vůdcovská rasa.

Někteří z předvolaných svědků vykládali takové nesmysly, že jsem se často zlostil jen taktak udržel. Tak třeba jeden z nich tvrdil, že mě viděl mlátit kápa. Snažil jsem se soudu vysvětlit, že i kdybych byl taková zrůda, jakou ze mne chtěli svědci udělat, nemohl bych se nikdy dopustit něčeho podobného: bylo to v rozporu s mou hodností důstojníka.

Jiný svědek tvrdil, že mě viděl, jak dobívám vězně, kteří byli střeleni. Opět jsem vysvětloval, že je to naprosto vyloučeno. Dobíjení bylo věcí velitele popravčí čtyř SS a ne velitele tábora. Velitel tábora měl právo být přítomen u popravky, ale nesměl střílet. Předpisy to výslovně zakazovaly.

Bylo jasné, že soud nepřikládá mým poznámkám žádnou váhu, ale že se snaží to, co jsem říkal, použít proti mně. Během procesu vykřikl prokurátor: „Zabil jste tři a půl miliónu lidí!“ Požádal jsem o slovo a opravil ho: „Promiňte, zabil jsem jich jenom dva a půl miliónu.“ V sále se okamžitě ozval hluk a prokurátor křičel, že bych se měl stydět za svůj cynismus. Ale já jsem neudělal nic jiného, než že jsem upřesnil nesprávné číslo.

Většina mých dialogů s prokurátorem dopadla stejně. Když přišla řeč na posílání nákladních aut do Dessau pro krabice s jedovatým plynem, zeptal se:

„Proč vám tak záleželo na odesílání nákladních aut do Dessau?“

„Když začínalo zásob plynu ubývat, musel jsem samozřejmě zajistit všechno, co bylo v mých silách, abych zásoby doplnil.“

„Dá se tedy říct,“ pokračoval prokurátor, „že pro vás to bylo stejné jako zásoby chleba nebo mléka?“

Trpělivě jsem odpověděl:

„Proto jsem tam byl.“

„Byl jste tam tedy proto,“ vykřikl prokurátor vítězně, „aby bylo co nejvíc plynu na vyhlazení pokud možno největšího množství lidí.“

„Byl to rozkaz.“ (S. 289 – 290)

PRACOVNÍ LIST – SMRT JE MÝM ŘEMESLEM

Ukázka 1

I.

- Charakterizuj vypravěče.
- Charakterizuj postavy, které se objevují v ukázce.

II.

- Koho označuje slovo *reichsführer*?
- Jaký je český překlad tohoto slova?
- Jak se *reichsführer* jmenoval?

III.

- Charakterizuj text z hlediska formální výstavby.
- Jaký efekt má na čtenáře velké množství přímé řeči?
- Vysvětli pojem *apoziopeze* a najdi příklad v ukázce.
- Vysvětli pojem *řečnická otázka* a najdi příklad v ukázce.

IV.

- Čím si vysvětluješ absolutní oddanost hlavní postavy ke svému nadřízenému?
- Uveď hlavní hodnoty a vlastnosti, které vyznávala nacistická ideologie.
- Která organizace měla zkratku SS? Kdo do této organizace patřil?

Ukázka 2

I.

- Charakterizuj ukázkou z hlediska času a prostoru.
- Ke které historické události se váže tato ukázka? Co o této události víš?
- Dohledej si o této události podrobné informace. Zdají se ti rozsudky spravedlivé?

II.

- Která skutečná postava byla předobrazem hlavní postavy?
- Co o tomto člověku víš?
- Jaký postoj zaujímá hlavní postava ke svým činům?

III.

- Jaký je tvůj názor na obhajobu hlavní postavy?
- Lze s některými argumenty souhlasit?

V.

- Vysvětli slovo *cynismus*. O kom řekneme, že je cynik?

VI.

- Vyhledej v ukázce pohrdání slovanskou rasou.
- Vysvětli pojem *vůdcovská rasa*.
- Které rasy považovali nacisté za podřadné a proč?

VII.

- Najdi v ukázce cizí slova a vysvětli je. Využij slovník spisovné češtiny.

Vybrané otázky a úkoly pro studenty

- Přiřaď knihu k literárnímu druhu a žánru.
- Uveď hlavní znaky tohoto žánru.
- Urči, jakému literárnímu žánru se dílo podobá svou kompozicí.
- Zařaď dílo do kontextu celé tvorby autora.
- Zařaď dílo do historického kontextu.
- Charakterizuj vypravěče.
- Charakterizuj jazykovou stránku díla.
- Vyjádři hlavní myšlenku díla.
- Vysvětli, jak se promítla tvrdá autoritářská výchova do života Rudolfa Langa.
- Co by se stalo, kdyby Rudolf Lang odmítl splnit rozkazy?
- Znáš nějaká jiná díla, která jsou psaná jako zpověď skutečné postavy, s jejímž počínáním se autor díla neztotožňuje?
- Pokus se obecně charakterizovat vztah autora knihy a jejího vypravěče.
- Porovnej knihu s autobiografickými poznámkami Rudolfa Hösse.

Vybrané aktivity

Aktivita 1 – skupinová práce

Nejznámější vůdčí osobností nacistického Německa byl Adolf Hitler. Po jeho boku však stála celá řada fanatických přívrženců, kteří vyznávali stejnou politiku jako jejich vůdce. Tato aktivita je zaměřena na seznámení studentů s hlavními strůjci holocaustu. Studenti jsou rozděleni do několika skupin, dle velikosti třídy. Každé skupině je přidělena jedna vůdčí osobnost nacistického hnutí. Úkolem studentů je s pomocí odborné literatury a relevantních internetových zdrojů připravit o této osobnosti referát, který skupina následně prezentuje třídě.

Obrázek 13: A. Eichmann

Obrázek 14: H. Himmler

Obrázek 15: R. Heydrich

Obrázek 16: J. Goebbels

Aktivita 2

Osvětim nebyla zdaleka jediným nacistickým koncentračním táborem. Ve střední Evropě se nacházela celá řada podobných zařízení. Studenti zakreslí do slepé mapy nejvýznamnější koncentrační tábory a židovská ghetta, která se ve střední Evropě během druhé světové války nacházela. Oporou při této aktivitě je studentům odborná literatura a zeměpisný či dějepisný atlas. Studenti mohou pracovat samostatně i ve skupinách.

Obrázek 17: Slepá mapa střední Evropy

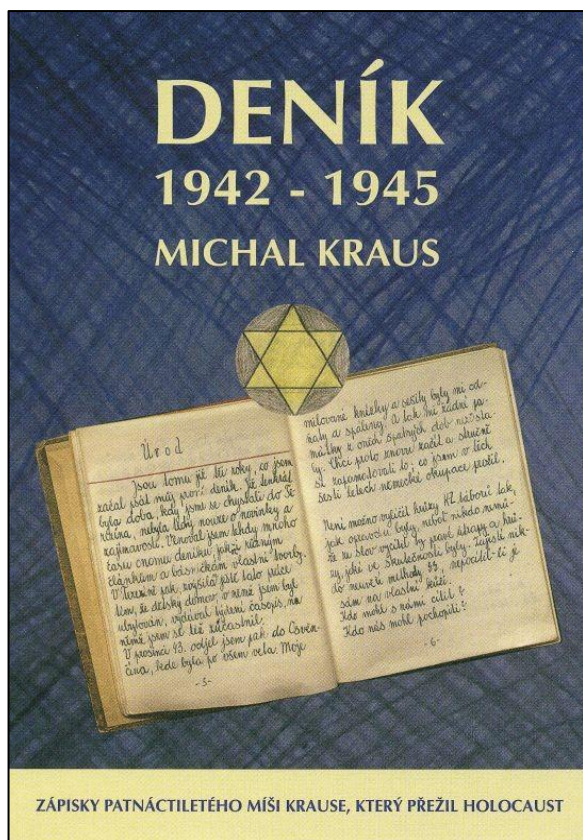
Otázky k diskusi:

- Ve které zemi bylo největší množství nacistických táborů a židovských ghett?
- Jaký je rozdíl mezi ghettem a koncentračním táborem?
- Všimni si, že ve Švýcarsku žádné nacistické tábory nebyly. Proč?
- Jak se jmenovalo největší židovské ghetto na našem území? Co o něm víš?
- Vyjmenuj největší vyhlazovací tábory. Na území kterého státu se nacházely?

5.3. Michal Kraus – Deník 1942 – 1945

Michal Kraus si svůj deník začal psát již doma v Náchodě a ve svých zápiscích pokračoval i po transportu do terezínského ghetta roku 1942. Po příjezdu do vyhlazovacího tábora Auschwitz II – Birkenau mu však byly všechny osobní věci zabaveny a zničeny. Ke psaní se mohl vrátit až po osvobození americkou armádou v roce 1945. Ve svých zápiscích, které neměl nikdy v plánu zveřejnit, pečlivě zaznamenal nejdůležitější události, které zažil v Terezíně, Osvětimi, Mauthausenu i na nekonečném pochodu smrti.

Jedinečnost knihy tkví v dětsky upřímném, velmi subjektivním, pohledu, kterým autor bezprostředně po osvobození zaznamenal všechny své bolestivé vzpomínky. Smrt obou rodičů a mnoha přátel se podepsala na hluboké nenávisti k jeho vězňitelům. Oproti jiným autorům, kteří své memoáry sepsali až v dospělosti a ve stáří, není deník Michala Krause poznamenán filtrací určitých událostí kvůli většímu časovému odstupu. Celé dílo je doplněno o autorovy kresby, které obrazově doplňují toto cenné autentické svědectví.

Obrázek 18: Obálka knihy Deník 1942 – 1945

Obrázek 19: Ukázka autentické kresby Michala Krause

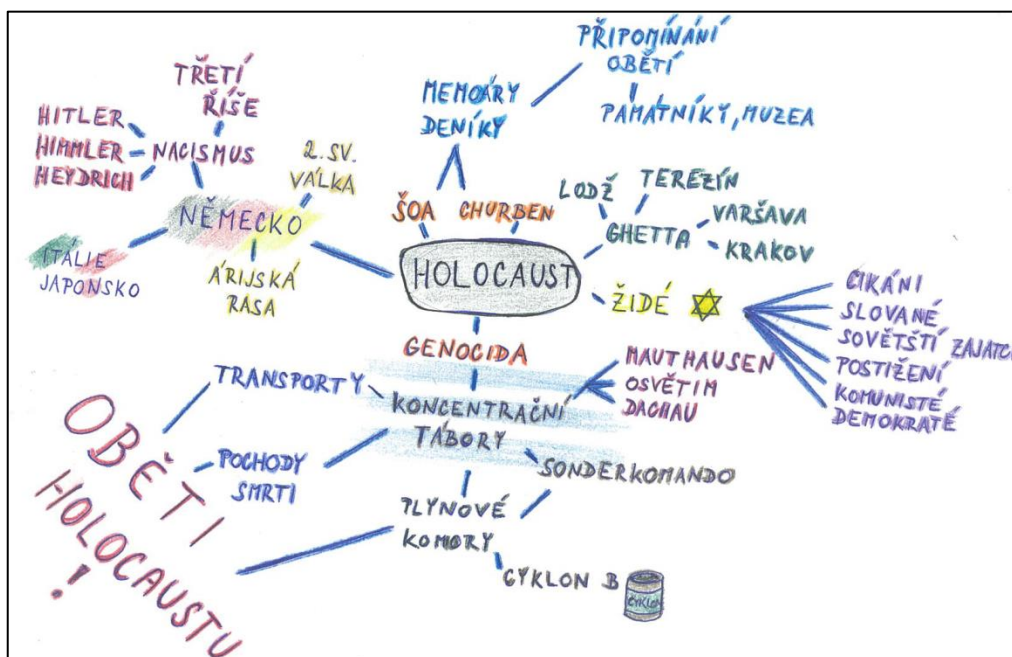

METODICKÝ LIST

Zastřešující téma: Druhá světová válka, holocaust.
Téma: Michal Kraus – Deník 1942 – 1945.
Vzdělávací cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ se seznámí s životem Michala Krause.
➤ pracuje s deníkovou tvorbou Michala Krause.
➤ napíše povzbuzující vzkaz autorovi knihy.
➤ objasní neznámé výrazy v textu pomocí vysvětlivek v knize.
➤ s pomocí zeměpisného atlasu zmapuje trasu pochodu smrti.
➤ interpretuje báseň, obhajuje své názory, vhodným způsobem oponuje.
➤ vytvoří myšlenkovou mapu.
Výchovný cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ si uvědomí přínos deníkového záznamu pro budoucí život člověka.
➤ se zamyslí nad možností pomoci lidem, kteří ji potřebují.
➤ si uvědomí odlišnosti mezi historickou a dnešní situací.
➤ dramaticky znázorní své pocity při četbě básně.
Motivace: Myšlenková mapa, motivační diskuze.
Metody: Práce s textem, brainstorming, diskuze, vysvětlování, rozhovor, práce ve skupině, samostatná práce, prezentace.
Pomůcky: Kniha Deník 1942 – 1945, vytištěné ukázky, pracovní list, PC s přístupem k internetu nebo odborná literatura k tématu, vytištěné básně pro skupinovou práci.
Mezipředmětové vztahy: Občanská výchova, dějepis, zeměpis, výtvarná výchova.
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova, výchova demokratického občana.
Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost.
Klíčové kompetence: Kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.
Výstupy RVP: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ efektivně a samostatně využívá různých informačních zdrojů (slovníky, encyklopedie, internet).
➤ používá dostupné kartografické produkty pro řešení geografických problémů.
➤ získané schopnosti a dovednosti tvořivě využívá v produktivních činnostech.
➤ na konkrétních příkladech popíše specifické prostředky básnického jazyka a objasní jejich funkci v textu.
Ukázky citovány z: KRAUS, M. <i>Deník 1942-1945: zápisky patnáctiletého Míši Krause, který přežil holocaust.</i> Vyd. 1. Kroměříž: Kwartus Media, 2012. ISBN 978-80-904916-2-5.

Motivace

Úvodní motivace je zaměřena na ucelení pojmu holocaust. Na začátku hodiny využije pedagog metodu brainstormingu pro zopakování základních pojmů. Studenti poté dostanou za úkol vytvořit myšlenkovou mapu. Prostřednictvím této aktivity se pedagog dozví, do jaké míry studenti rozumí pojmu holocaust a zda jsou schopni propojovat znalosti a vědomosti, které o tomto tématu získali v jiných předmětech.

Obrázek 20: Ukázka myšlenkové mapy

Vybrané ukázky

Ukázka 1

Lhůta končí, nebezpečí stoupá

Ano – lhůta končila. Šest měsíců uplynulo. „Rapportführer“, znělo táborem. Buldog se hnul do schreibstuby. Krátká porada, rozkazy. Selekce! Mengele – největší lagerartz vybral v nejbližších dnech několik transportů mužů i žen. A stále a stále nové prohlídky. Nikdo nevěděl, co se děje. Situace byla beznadějná. A v pozadí stále stoupal černý dým krematoria. Denně přijížděly transporty, denně byl vzduch prosycen strašným zápachem – zápachem spalovaných lidských těl.

Můj otec byl stále nemocen. Ležel na krankenbau. Chodili jsme k němu denně. Mluvil velmi pesimisticky. Slábl. Bylo mi strašně.

Pracoval jsem tenkrát asi tři neděle u p. Kuneveldra ve wäscherei. Dostával jsem víc polévky a zulage. Byly to strašné dny. Něco hrozného se nad námi stahovalo.

Loučíme se – likvidace BIIb

A v této době – v létě 1944, začátkem července, viděl jsem naposledy své nejmilejší rodiče. Nemohu dobře popsat, jak mi v té době bylo. Celkově: jeden transport za druhým odcházely neznámo kam – Blechhammer, Belsen, Buchenwald, zněly domněnky. Matka odjela asi pátého nebo osmého přes frauenlager do Stutthofu, spolu s Věrou Löwenbachovou, která s ní stále byla pohromadě. Nevěděl jsem tehdy, že se již nikdy, nikdy neuvídíme. Ani rozloučit jsme se nemohli. Snad to bylo lepší. A pak vybrali nás, 89 hochů. Ostatní měli zůstat a ... hrůza pomyslet. To loučení s otcem bylo strašné, vidím ho před sebou, hubeného, nemocného, jak plakal – on, vždy dobrý ke všem lidem – a nyní jsem jej opouštěl, zanechávaje jej smrti. Nemohu na to již myslet, neboť to byl nejhroznější okamžik v mém životě. (S. 31 – 32)

Vysvětlivky pro pedagogy:

rapportführer: dozorce vedoucí nástup; **schreibstube:** písárna; **selekce:** výběr vězňů určených na smrt; **lagerartz:** táborový lékař; **krankenbau:** marodka; **wäscherei:** prádelna; **zulage:** přírkm; **frauenlager:** ženský tábor;

Ukázka 2

Obtížné putování

V lednu – v posledním roce druhé světové války – jsem prodělal tzv. pochod smrti. Ano, byl to pochod smrti, neboť si vyžádal mnoho obětí a jen málo nás pochod vydrželo. Šli jsme tři dny. Před námi přibývalo zastřelených a také za námi měli dva posti, kteří šli vzadu a zabývali se odstřelem vězňů, jež nemohli dál, mnoho práce. Byla to hrozná podívaná na otevřené hlavy umučených. (Esesáci jim totiž přiložili hlaveň úplně k hlavě). Na noc nás vehnali do nějakého statku. Část spala na seně, ostatní v chlévě a většina mrzla venku. Pro nedokonalé oblečení jich mnoho doslova zmrzlo nebo byli zastřeleni pro své omrzlé nohy. Pamatuji se na jednoho nebožáka, kterému unterscharführer nakázal, aby utikal od statku k postům a zezadu jej zastřelil, ale byl mrtev teprve třetí ranou z revolveru. Tak a podobně si naši „ochránci“ krátili chvíli. Pamatuji si jen na to, že vše bylo v okrese Pless. A zase nás hnali dál, do Loslau, kde nás vehnali v nemožně velkém počtu do vagonů. Nebylo ani místa se posadit. A tak bez jídla jsme čtyři dny jeli v otevřených nákladních vagoncích vstříc novému koncentráku. Domnívali jsme se zprvu, že jedeme do Gross-Rosenu, neboť tam odjely transporty před námi. Ale když jsme byli v Bohumíně, odřízli nám trať a museli jsme zpět. Poláci se k nám chovali hnusně. Nedali nám vůbec nic. Nereagovali ani na hromady mrtvol, které lemovaly cesty i v městech a vesnicích. A mé mínění o Polácích se ani dnes nezměnilo. Zato naši – Češi – se chovali pěkně. Na každém nádraží, i přes velké nebezpečí, házeli nám do vagonů kousky chleba, perník a jiné. Železniční zaměstnanci dávali svou desátku. Ano, vracel jsem se do Čech, vlastně jsem jen projížděl, ale naši mě nezklamali. Mnozí z nás cestou zahynuli. Dlouho jsme nevěděli, kam nás vezou, až když jsme jeli rozbitou Vídní, poznali jsme, že nás odvázejí do hrozného MAUTHAUSENU, kde zahynulo již tolik lidí i od nás z Náchoda. (S. 35 – 36)

PRACOVNÍ LIST – DENÍK 1942 - 1945

Ukázka 1

I.

- Na základě čeho vzniklo pojmenování deník?
- Do jakého literárního žánru deník řadíme?
- Uveď základní znaky deníků.
- Znáš nějaké další autory deníků?
- V dnešní době jsou velmi populární deníkové záznamy na internetu. Jak se takové stránky nazývají? Znáš některé konkrétní autory? Jakými tématy se zabírají?

II.

- Charakterizuj autorův vypravěčský styl.
- Lze poznat, že deník psal chlapec? Pokud ano, dle čeho?

III.

- Charakterizuj jazykovou stránku textu.
- S pomocí vysvětlivek v knize přelož výrazy, kterým nerozumíš.
- Proč autor volí tyto výrazy, přestože jim čtenář zřejmě neporozumí?
- Jak nazýváme útvar jazyka, který je charakteristický pro určitou skupinu obyvatelstva? Čím se liší od spisovné češtiny?

IV.

- Ve kterém úseku žil v Osvětimi Michal Kraus? Pro koho byl tento úsek vyčleněn?
- Co znamená, že končila šestiměsíční lhůta?

Ukázka 2

I.

- Co to byly pochody smrti?
- Proč je museli na konci války vězni podstoupit?

II.

- Vyhledej v ukázce místa, kudy vedl pochod smrti, jehož se účastnil Michal Kraus.
- Dohledej celou trasu s pomocí zeměpisného atlasu.
- Jak byla celá cesta z Osvětimi do Mauthausenu dlouhá?
- Jak dlouho celý pochod smrti trval?
- Kolik kilometrů vězni šli pěšky a kolik jeli ve vlaku?

III.

- Čím si vysvětluješ rozdílné chování polského a českého civilního obyvatelstva?
- Mohli dle tvého názoru lidé pomoci vězňům více? Co mohli udělat?
- Znáš z jiných knih či filmů případy, kdy civilní obyvatelstvo pomáhalo vězňům?

IV.

- Kde se nacházel koncentrační tábor Mauthausen?
- Co o tomto místě víš?

Vybrané aktivity

Aktivita 1

Pedagog přečte studentům následující úryvek z Deníku Michala Krause:

Transport

Je pátek, dvacátého devátého listopadu 1942, venku prší, vítr skučí v korunách velkých dubů, hrom burácí a blesky kmitají po ztemnělé obloze. Jsem nemocen a povaluji se na lůžku sžírán nudou. Tu najednou se ozve pronikavý zvuk zvonku. Matka jde otevřít a za chvíli slyším z předsíně zděšené hlasy: „Je to možné?“ „Ano, ano, zcela určitě, druhého jedou Pardubice, čtrnáctého my!“ Vyběhnu rozčilen z pokoje a po kratší debatě se dovídám, že čtrnáctého odjíždíme do Terezína. Matka je rozčilená, ale otec ji chlácholí:

„Vždyť jednou musíme přijít na řadu, buďme rádi, že jsme nejeli mezi prvními!“

Od toho dne je u nás ruch. Balíme a připravujeme vše k odjezdu. Čtrnáctého ráno nastupujeme se zavazadly na náhodském nádraží, asi 250 osob. Po zjištění presence nastupujeme a vlak se pomalu rozjíždí. Desítky Náchodáků se s námi loučí. Kdy vás zase uvidím, myslím si, stíraje slzy z očí. (S. 17)

Studenti dostanou za úkol napsat malému Michalovi povzbuzující dopis, kterým by ho potěšili, ubezpečili a dodali mu odvalu před jeho cestou do neznáma. Následuje dobrovolná prezentace studentských výtvorů a společná diskuze.

Aktivita 2 – skupinová práce

Studenti jsou rozděleni do několika skupin. Pro tuto aktivitu je vhodné, aby v každé skupině bylo minimálně 5 studentů. Každá skupina obdrží vytištěnou jednu báseň. Prvním úkolem každé skupiny je báseň přečíst, pokusit se ji interpretovat a společně o básni diskutovat. Ve druhé části skupinové práce předstoupí každá skupina před třídu a vytvoří živý obraz vztahující se k jejím básni. Jeden člen báseň recituje, živého obrazu se tedy neúčastní. Živé obrazy by měly vystihnout především pocit, který studenti cítili při četbě básně. Závěr je věnován společné diskuzi, ve které studenti sami zhodnotí svůj dramatický výstup a popíší, jak na ně působily obrazy ostatních skupin.

<p>Michal Kraus – Rozmluva s matkou <i>... a neboj se matičko, přijde ten den kdy z drátů těch ostatných vyjdeme ven a svobodni budeme jednou zas, neboj se matičko, přijde ten čas!</i></p> <p><i>A pak budem účtovat – své drahé mstit, pak my budem pány, pak my budem bít a nebudem šetřit – ty psy, co nás bijí teď, ach, nebuď tak smutná, jen vzhůru hled'!</i></p> <p><i>Já vůli mám pevnou v budoucí žití! I ty nevěš hlavu, ty též musíš chtít dočkat se lepšího života a shodit svá otrocká pouta ze sebe na vždy, na vždy již!⁹⁴</i></p>	<p>Eva Picková – Strach <i>Dnes nová hrůza ghetto jímá, nemoc zlá před sebou šíří děs. Smrt v ruce lednou kosu třímá, oběti stíná své - divý běs.</i></p> <p><i>Dnes otcům strachem srdce bije a matky sklání hlavu v dlaň. Teď děti dáví tyfu zmije a z jejich řad si béře daň.</i></p> <p><i>Dnes ač mé srdce ještě tepe, mé družky odcházejí v onen svět a člověk neví, zdali není lépe, než toto vidět - raději zemřít hned.</i></p> <p><i>Né - vždyť chceme Bože žít, my nechceme ztenčít počet našich řad. my chceme svět svůj lepším učiniti, nesmíme zemřít - chceme pracovat.⁹⁵</i></p>
<p>„Teddy“ – v Terezíně <i>Když nováček sem přijede všechno se mu zdá divné. Co, já si mám lehnout na půdu a ty černé brambory teprve jíst nebudu. Tady mám bydlet vždyť je tady špína ta podlaha je samá hlína. A já se sem mám položit vždyť bych se moh zašpinit.</i></p> <p><i>Zde je veliký ruch a tolik, tolik much vždyť mouchy přenášejí nemoce tu mě něco kouše. Snad né štěnice? Hrozný je ten Terezín, Kdy domů pojedem, věru nevím.⁹⁶</i></p>	<p>Franta Bass – Zahrada <i>Zahrádka malá plná růží, voní cestička je úzká, chlapeček prochází se po ní.</i></p> <p><i>Chlapeček malý, hezoučký, jak poupě rozkvétající až poupě rozkvete chlapeček už nebude.⁹⁷</i></p>

⁹⁴ KRAUS, M. *Deník 1942-1945: zápisky patnáctiletého Míši Krause, který přežil holocaust.* Vyd. 1. Kroměříž: Kvartus Media, 2012. ISBN 978-80-904916-2-5. S. 109.

⁹⁵ FRANKOVÁ, A., POVOLNÁ, H. *Motýla jsem tu neviděl: Dětské kresby a básně z Terezína.* 1. vyd. Praha: Reag, 1993. ISBN 80-85608-06-5. S. 37.

⁹⁶ Tamtéž, s. 13.

⁹⁷ Tamtéž, s. 47.

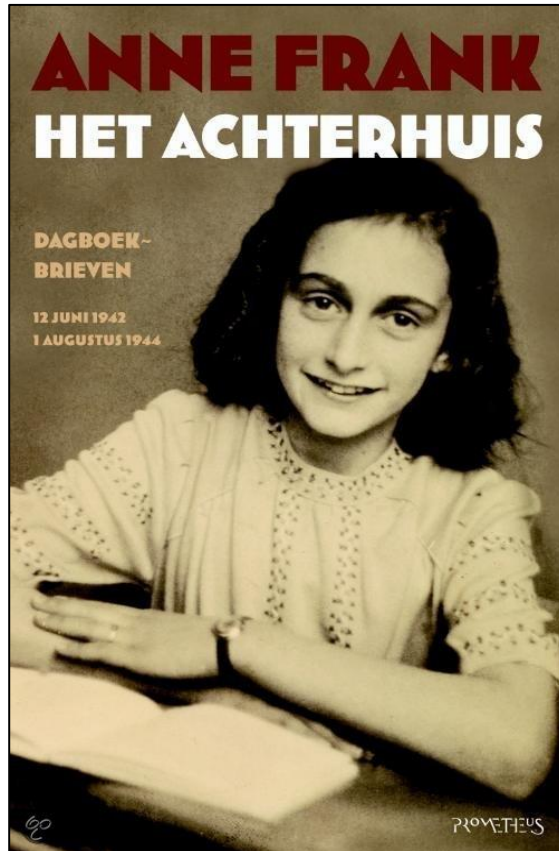
5.4. Anne Franková – Deník

Anne Franková si psala svůj deník od 12. června 1942 do 1. srpna 1944. V těchto letech se Anne se svou rodinou ukrývala před nacisty v opuštěném domku na pozemku otcovy firmy v Amsterdamu. Až do jara roku 1944 měl deník podobu dopisů fiktivní přítelkyni, kterou dospívající Anne ve svém životě nejvíce postrádala. Později se rozhodla, že deník využije jako podklad pro svou knihu, kterou hodlala po válce vydat. V roce 1944 však byl úkryt prozrazen a celá rodina byla deportována do koncentračních táborů. Anne Franková zemřela společně se svou sestrou Margot roku 1945 v koncentračním táboře Bergen-Belsen. Deníkové zápisky se však zachovaly díky Miep Giesové, která je po válce předala Anninu otci. Otto Frank se rozhodl splnit přání své zemřelé dcery a její autobiografické zápisky po válce vydal v knižní podobě.

Anne psala svůj deník mezi třinácti až patnácti lety a pravidelně do něho zaznamenávala všechny významnější události, jež se odehrály během dlouhého skrývání. Deník jí však sloužil především jako prostředek k vyjádření pocitů, plánů a myšlenek, o kterých nechtěla s nikým z rodiny mluvit. Ve svých záznamech Anne zachytila hlubokou averzi ke své matce, obdiv a náklonost k otci i sexuální témata spojená s jejím dospíváním.

Obrázek 21: Anne Franková: Deník – obálka knihy v českém vydání

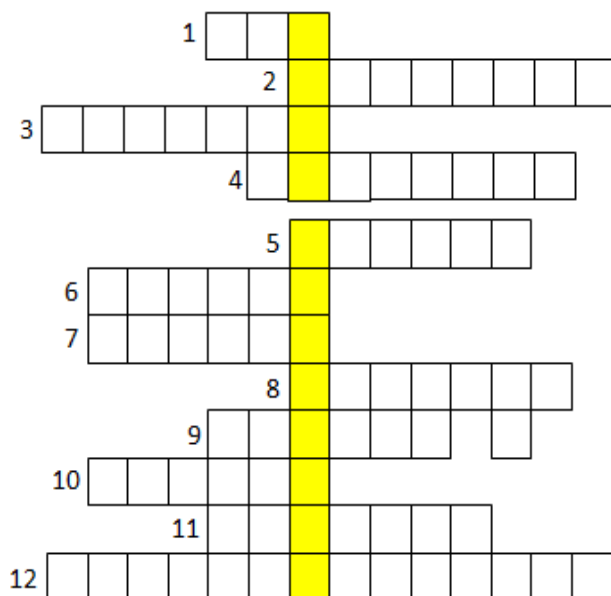
Obrázek 22: Anne Franková: Deník – obálka knihy v originálním vydání

METODICKÝ LIST

Zastřešující téma: Druhá světová válka, holocaust.
Téma: Anne Franková – Deník.
Vzdělávací cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ se seznámí s Anne Frankovou a jejím Deníkem.
➤ si formou křížovky zopakuje základní znalosti v tematice holocaustu.
➤ se na konkrétním příběhu obeznámí s průběhem holocaustu v Nizozemsku.
➤ napíše charakteristiku svého spolužáka a popis prostředí.
➤ napíše dopis autorce knihy.
➤ se seznámí s komiksovým zpracováním Deníku.
➤ se pokusí vhodně doplnit vynechaný text a sestavit ucelený příběh.
Výchovný cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ získá představu o významu lidských práv a důsledcích, které plynou z jejich nedodržování.
➤ uvažuje o úloze lidí, kteří v případě nouze pomáhají ostatním, přestože se tím sami vystavují nebezpečí.
➤ si uvědomí specifika a nebezpečí života v izolaci.
➤ se dokáže vcítit do situace druhých osob.
➤ je veden k respektování práva každého jedince na plnohodnotný život.
Motivace: Křížovka, motivační diskuze.
Metody: Práce s textem, diskuze, vysvětlování, rozhovor, práce ve skupině, samostatná práce, prezentace výsledků, práce s PC.
Pomůcky: Kniha Anne Franková – Deník, vytištěné ukázky, pracovní list, PC s přístupem k internetu, projektor, namnožená křížovka, obrázek rozhovoru Anne s Hanou, obrázky pro skupinovou práci (pro studenty bez popísku).
Mezipředmětové vztahy: Občanská výchova, dějepis, výtvarná výchova, informační a komunikační technologie.
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova, výchova demokratického občana.
Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost.
Klíčové kompetence: Kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.
Výstupy RVP: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ efektivně a samostatně využívá různých informačních zdrojů (slovníky, encyklopedie, internet).
➤ vysvětlí, jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu.
Ukázky citovány z: FRANK, A. <i>Deník</i> . Vyd. v nakl. Triáda 2., upr. Praha: Triáda, 2006. ISBN 80-86138-81-X.

Motivace

1. Hebrejský výraz pro vyvražďování Židů během druhé světové války.
2. Totalitní ideologie uplatňovaná v Německu v letech 1933 – 1945.
3. Bývalé židovské ghetto na našem území.
4. Úmyslné a systematické ničení určité náboženské, etnické, rasové či národnostní skupiny.
5. E. M. Remarque – Na západní ... klid.
6. Německý nacistický politik a vůdce.
7. Symbol, který museli nosit Židé.
8. Stát, který rozpoutal druhou světovou válku.
9. Smrtící plyn využívaný nacisty k vyhlazování.
10. Část města, určená pro minoritní komunitu.
11. Polské město, ve kterém byl největší nacistický vyhlazovací tábor.
12. Zařízení, ve kterém byli hromadně vražděni nepřátelé třetí říše.

Řešení pro pedagogy

1: šoa; 2: nacismus; 3: Terezín; 4: genocida; 5: frontě; 6: Hitler; 7: hvězda; 8: Německo; 9: cyklon B; 10: ghetto; 11: Osvětim; 12: plynová komora; tajenka: Anne Franková

Vybrané ukázky

Ukázka 1

Pondělí 15. června 1942

... Ráda bych teď něco pověděla o naší třídě a o škole a začnu svými spolužáky.
Betty Bloemendaalová vypadá trošku chudobně a myslím, že taky chudá je. Ve škole jí to jde, ale to je tím, že je tak pilná, a to ještě neznamená chytrost. Je to docela tiché děvče.
Jacqueline van Maarsenová platí za mou nejlepší přítelkyni. Ale opravdovou přítelkyni jsem ještě nikdy neměla. O Jacque jsem si nejdřív myslela, že by jí mohla být, ale škaredě jsem se zklamala. D. Q. je strašně nervózní, pořád něco zapomíná a dostává jeden trest za druhým. Je hrozně hodná, hlavně na G. Z. E. S. je tak děsně ukecaná, že už to není hezké. Když se vás na něco ptá, tahá vás vždycky za vlasy nebo za knoflíky. Říkají, že mě E. nemůže vystát, ale to mi nevadí, protože mě se taky nezdá moc sympatická. Henny Metsová je veselá a milá, jenom mluví moc nahlas, a když si hraje na ulici, je strašně dětinská. Velká škoda, že se kamarádí s Beppy, která má na ni špatný vliv, protože je děsná špindíra a sprostáčka. J. R., o té by se daly psát romány. Vytahuje se, pomlouvá, je protivná, hraje si na dospělou, je zákeřná a falešná. Jacque si omotala kolem prstu a to je škoda. Brečí pro každou maličkost a je hrozně nedůtklivá a hlavně na sebe děsně upozorňuje. Slečna J. musí mít vždycky pravdu. Je náramně bohatá a má plnou skříň nádherných šatů, ale vypadá v nich moc staře. Ta holka si namlouvá, že je ohromně krásná, ale pravý opak je pravda. S J. se nemůžeme vystát. (S. 18 – 19)

Sobota, 20. června 1942

... Mám hodné rodiče a šestnáctiletou sestru, mám dohromady nejmíň třicet známých nebo takových, kterým se říká přítelkyně. Mám hromadu ctitelů, kteří dělají, co mi na očích vidí, a snaží se dokonce i ve třídě zachytit střípkem zrcátka můj obraz. Mám příbuzné a dobrý domov. Ne, nechybí mi navenek vůbec nic, až na pravou přítelkyni. Se svými známými se jen bavím a žertuji, mohu s nimi mluvit jenom o všedních věcech a nikdy se s nimi důvěrněji nesblížím... (S. 21)

Středa 1. července 1942

... V pondělí večer byl Hello u nás, aby se seznámil s otcem a s matkou. Přinesla jsem dort a cukroví, čaj a sušenky, všeho bylo dost. Ale Hello ani já jsme neměli chuť sedět jen tak klidně vedle sebe na židlích. Šli jsme na procházku a on mě dovedl domů až deset minut po osmé. Otec se strašně zlobil, co je to za způsoby chodit tak pozdě domů. Musela jsem slíbit, že příště budu doma už deset minut před osmou... (S. 28)

Ukázka 2

Milá Kitty,

kdyby sis mohla přečíst hromádku mých dopisů jeden po druhém, určitě by ti bylo nápadné, v jakých rozdílných náladách byly napsány. Mně samé připadá hrozná, jak jsem tady v zadním domě závislá na svých náladách. Ostatně nejen já, ale my všichni. Když čtu nějakou knížku, která na mne zapůsobí, musím si nejdřív udělat důkladný pořádek sama v sobě, než se zase vydám mezi lidi, jinak by si ti ostatní mysleli, že jsme trochu padlá na hlavu. Ted' právě mám zase období, kdy jsem ubitá, jak si asi ještě všimneš. Nedokážu ti opravdu říct proč, ale myslím, že je to moje zbabělost, na kterou ustavičně narážím. Dnes večer, když tu ještě byla Bep, zazvonil dlouze, hlasitě a pronikavě zvonek. Okamžitě jsem zbledla, rozbolelo mě břicho a srdce se mi rozbušilo, a to všecko ze strachu! Večer v posteli se vidím, jak jsem sama v žaláři, bez otce a matky. Někdy bloudím po ulici, nebo náš zadní dům stojí v plamenech, nebo nás v noci přicházejí sebrat a já se ze zoufalství schovávám pod postel. Vidím všecko tak jasně, jako bych to prožívala na vlastní kůži. A k tomu ještě pocit, že se to všecko může kdykoliv stát! Miep často říká, že nám závidí, protože tu máme klid. To snad může být pravda, ale na náš strach určitě nemyslí. ...

Vidím nás osm v zadním domě, jako bychom byli kouskem modrého nebe, obklopeným černočernými dešťovými mraky. Kulaté ohraničené místečko, na němž stojíme, je ještě bezpečné, ale mraky se stahují stále bliž a kruh, který nás odděluje od bližícího se bezpečí, se stále zužuje. Ted' jsme už tak těsně obklopeni nebezpečím a temnotou, že na sebe v zoufalém hledání narážíme. Díváme se všichni dolů, kde lidé bojují proti sobě navzájem, díváme se nahoru, kde je klid a krása, a jsme odříznuti temnou vrstvou, která nás nepustí ani dolů, ani nahoru, ale stojí před námi jako neproniknutelná zeď, jež nás chce rozdrtit, i když zatím ještě nemůže. Nemohu dělat nic jiného, než volat a úpěnlivě prosit: „Ó kruhu, kruhu, nesvírej se a otevři se pro nás!“

Tvoje Anne (S. 120 – 121)

PRACOVNÍ LIST – ANNE FRANKOVÁ - DENÍK

Ukázka 1

I.

- Na základě ukázky se pokus charakterizovat osobnost Anne Frankové.
- Jak nahlíží Anne na své okolí? Jakých vlastností si u svých spolužáků všímá?
- Napiš krátkou charakteristiku svého spolužáka.

II.

- Povšimni si datace zápisků. Jaká byla v této době politická situace v Nizozemsku a jak ovlivňovala život Anny Frankové a její rodiny?
- Situace pro Židy se neustále zhoršovala. Stručně popiš vývoj perzekučních nařízení vůči židovské komunitě v průběhu druhé světové války.

III.

- Proč se Anne rozhodla psát si deník?
- Jakým událostem se Anne v ukázkách věnuje?
- Liší se podle tebe Anne nějak od ostatních dívek v jejím věku?

Ukázka 2

I.

- Kdo je Kitty?
- Představ si, že jsi adresátem tohoto dopisu. Napiš na něj odpověď.

II.

- Pokus se vystihnout náladu a emoce, které Anne při psaní prožívala.
- Z čeho má Anne takový strach?
- Co by se stalo, pokud by byl společný úkryt prozrazen?
- Pokus se vlastními slovy vysvětlit poslední odstavec ukázky.

III.

- Porovnej první a druhou ukázku: jak dlouho se Anne se svou rodinou skrývala?
- Jak se Anne za tuto dobu změnila? Co bylo důvodem těchto změn?
- Jak se změnila témata, kterým se Anne ve svém deníku věnuje?
- Porovnej jazykovou úroveň obou ukázek.
- Zamysli se, jak na člověka působí život ve strachu a izolaci od okolního světa.

IV.

- Co podle tebe vedlo autorku k zápisu tohoto textu?
- Mohl být deník někomu určen? Pokud ano, komu?

V.

- Máš vlastní zkušenost s psaním deníku?
- Pokud ano, co tě vedlo k jeho psaní?
- Dal bys svůj deník někomu přečíst? Komu?

Vybrané aktivity

Aktivita 1

Pomocí virtuální 3D prohlídky⁹⁸ si pedagog společně se studenty prohlédne stísněný úkryt Anne Frankové. Poté pracují studenti na následujících úkolech:

- Vžij se do situace Anne Frankové a představ si, že se v podobném prostoru musíš dva roky ukrývat společně s dalšími sedmi lidmi. Co by ti nejvíce vadilo a co by ti nejvíce scházelo? Svě odpovědi zdůvodni.
- Vyber si jednu z místností Annina úkrytu a napiš její detailní popis. Po dokončení ho porovnej s popisem v Annině deníku.
- Na co si museli obyvatelé úkrytu dávat pozor, aby předešli prozrazení? Jak to ovlivňovalo jejich každodenní život?

Aktivita 2

Životní příběh Anne Frankové je zpracován také formou komiksového životopisu. Následující obrázek zachycuje situaci, kdy Anne potkala v koncentračním táboře svoji dávnou přítelkyni. Jedna druhou nemohla vidět, byla mezi nimi vysoká zeď, ale slyšely se. Studenti mají za úkol doplnit do bublin text, který by korespondoval s obrázkem a situací.

Obrázek 23: Komiksově zpracování – rozhovor Anne Frankové s Hanou Goslarovou

⁹⁸ Virtuální 3D prohlídka úkrytu Anne Frankové je dostupná na internetových stránkách www.annefrank.org THE SECRET ANNEX OF ANNE FRANK IN 3D. In: *annefrank.org*. [online]. 2010 [cit. 30. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.annefrank.org/en/Subsites/Home/Enter-the-3D-house/#/house/start/>

Aktivita 3 – skupinová práce

Každá skupina dostane jeden obrázek bez popisku z komiksového životopisu Anne Frankové.

Úkoly pro skupinu:

- Analyzujte situaci zobrazenou na obrázku.
- Vymyslete krátký popis, který by vystihoval zobrazenou situaci a hodil se do hranatého rámečku.
- Společně s ostatními skupinami se pokuste vymyslet vlastní příběh inspirovaný obrázkem.

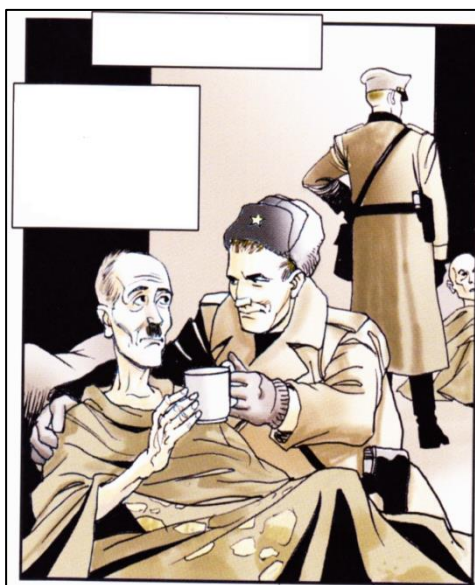
Obrázek 24: Pochod smrti

Obrázek 25: Osvobození Osvětimi sovětskou armádou

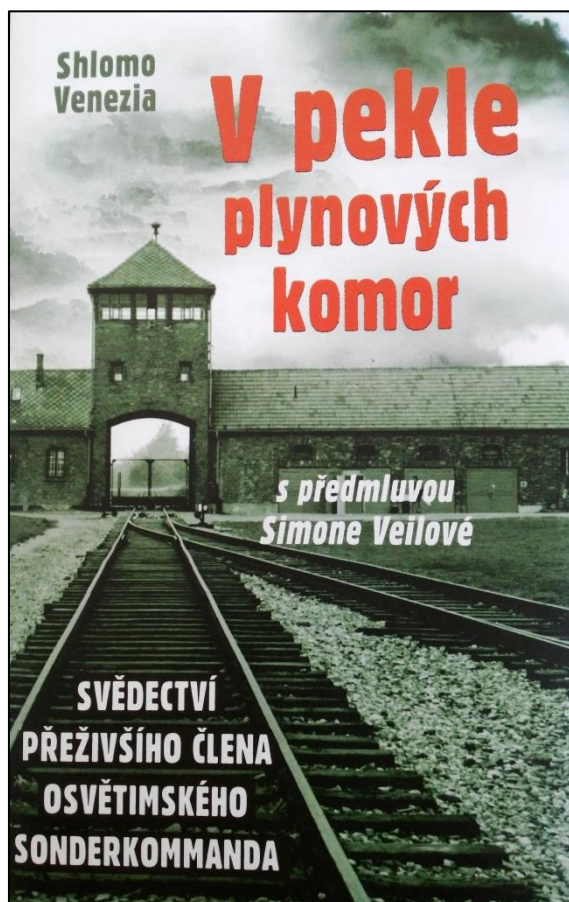
Obrázek 26: Anne Franková v koncentračním táboře Bergen – Belsen

Obrázek 27: Vězni ošetřováni sovětskou armádou

5.5. Shlomo Venezia – V pekle plynových komor

Kniha *V pekle plynových komor* přináší autentické svědectví přeživšího člena židovského sonderkommanda v bývalém vyhlazovacím táboře Osvětim – Březinka. Shlomo Venezia podává ve své knize pravdivou a ucelenou výpověď o smrtící mašinérii, které byl donucen sloužit. Dozvídáme se děsivou pravdu o práci, kterou museli členové sonderkommanda vykonávat: pomáhat nově deportovaným vězňům, kteří byli určeni k okamžité likvidaci, vstoupit do plynové komory a následně mrtvá těla dopravovat ke spalovacím pecím. Síla výpovědi vyplývá především z autentických zážitků autora, který nevynechává ani ty nejděsivější a nejohavnější podrobnosti celého vražedného soukolí. Kniha vznikla jako série rozhovorů mezi ShlOMEM VENEZIEM a Béatrice PRASQUIEROVOU v Římě roku 2006. Autor knihy odhalil šokující podrobnosti vražedného procesu, které znali pouze vězni, kteří pracovali ve zvláštních oddílech. Autorovo svědectví můžeme považovat za historický dokument, jediný svého druhu, který vrhá paprsek světla na nejtemnější stránku našich dějin.

Obrázek 28: V pekle plynových komor – obálka knihy v českém překladu

Obrázek 29: V pekle plynových komor – obálka knihy v originálním vydání

METODICKÝ LIST

Zastřešující téma: Druhá světová válka, holocaust.
Téma: V pekle plynových komor – literatura faktu.
Vzdělávací cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ se seznámí s pamětníkem holocaustu Shlomo Venezia a jeho životním osudem.
➤ pracuje s literaturou faktu.
➤ si objasní, jakým způsobem fungovalo vyhlazování v plynových komorách.
➤ se seznámí s pojmem sonderkommando.
Výchovný cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ samostatně uvažuje hrůzách holocaustu.
➤ je pedagogem veden k multikulturní toleranci.
➤ student se zamyslí, jak děsivou práci museli vykonávat členové zvláštních oddílů ve vyhlazovacích táborech.
➤ student vede diskuzi s pedagogem a ostatními studenty, obhájí své názory a přemýšlí o názorech ostatních.
➤ upevňuje vzájemné vztahy se svými spolužáky prostřednictvím diskuze.
Motivace: Poslech audionahrávky.
Metody: Práce s textem, diskuze, samostatná práce, poslech.
Pomůcky: Kniha v pekle plynových komor, audionahrávka, pracovní list, ilustrace z knihy.
Mezipředmětové vztahy: Dějepis, hudební výchova, výtvarná výchova, občanská výchova, matematika, chemie.
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova, výchova demokratického občana.
Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost.
Klíčové kompetence: Kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.
Výstupy RVP: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ tvořivě využívá informací z odborné literatury, internetu, tisku a z dalších zdrojů, kriticky je třídí a vyhodnocuje.
➤ interpretuje hudbu na základě vědomostí a individuálních hudebních schopností, vytváří vlastní soudy a preference, které dokáže v diskusi obhájit.
Ukázky citovány z: VENEZIA, S. <i>V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkommanda</i> . Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0.

Motivace

Pedagog pustí studentům patrně neznámou melodii, která má výrazný emoční nádech, který je vhodný pro následnou výuku holocaustu. Ideální ukázkou je například skladba Auschwitz – Birkenau od Johna Williamse. Studenti dostanou za úkol během poslechu zaznamenat své odpovědi na následující otázky:

- Jaké pocity v tobě hudba vyvolává?
- Sugeruje ti hudba nějaký děj? Pokud ano, jaký a kde se odehrává?
- Vystupují dle tebe v ukázce nějaké postavy?

Po poslechnutí ukázky dostanou studenti čas na dopsání svých odpovědí. Pedagog zatím vytvoří na tabuli tři sloupce, pro každou otázku. Studenti následně sdělují své odpovědi a pedagog je ve zkrácené formě zaznamenává na tabuli. Ve většině případů se třída dokáže shodnout alespoň na základních interpretačních názorech. Pedagog následně pustí studentům sekvenci s touto hudbou z filmu Schindlerův seznam (Schindler's List) pro ověření odpovědí. Tato aktivita nejen motivuje studenty pro další práci v hodině, ale také je vhodná jako důkaz existence minimální interpretace.

Vybrané ukázky

Ukázka 1

Sice jsem tehdy nepatřil k těm, kteří museli vytahovat mrtvoly z plynové komory, ale později jsem to často dělával. Lidi přidělení k téhle práci nejdříve mrtvoly tahali rukama, ale během několika minut je měli špinavé a kluzké. Aby se těl nemuseli dotýkat přímo, brali si kus látky, ale samozřejmě i ten byl za chvíli špinavý a mokrý. Takže se muselo vymyslet něco jiného. Někteří zkoušeli těla smýkat pomocí pásku, ale tím se ve skutečnosti práce ještě ztěžovala, protože ho bylo potřeba rozepínat a zapínat. Nejjednodušší nakonec bylo brát mrtvoly holí pod bradou. Se všemi těmi starými lidmi, které posílali na smrt, nebyla o hole nouze. Člověk aspoň nemusel tahat mrtvoly rukama. A to pro nás bylo strašně důležité. Ani ne tak proto, že se jednalo o mrtvoly, budiž ... ale jejich smrt byla všechno, jenom ne lehká. Byla to hnusná, špinavá smrt. Násilná smrt – pro každého jiná, a pro všechny těžká.

Až doteď jsem to nikomu nevyprávěl. Je to tak tíživé a smutné, že mluvit o tom, co jsem viděl v plynové komoře, mi dělá potíže. Byli tam lidé, u kterých organismus vyvinul takové úsilí, že jim vyhrězly oči z důlků. Jiní odevšad krváceli, anebo měli všude výkaly, vlastní i cizí. Strach a plyn způsobovaly, že oběti často vypouštěly všechno, co měly v sobě. Některá těla byla celá červená, jiná strašně bleďá, každý reagoval jinak. Ale všichni při

umírání trpěli. Lidi si často myslí, že tam ten plyn prostě nahnali a všichni jen tak pomřeli. Ale jakou smrtí! ... Nacházeli jsme těla navzájem propletená, každý se zoufale snažil získat trochu vzduchu. Plyn nasycený na zem vylučoval kyselinu odspoda, takže se všichni snažili dostat ke vzduchu, i když kvůli tomu museli lézt jeden po druhém, dokud nezemřel i ten poslední. Podle mě – i když jistý si tím být nemůžu – umírala spousta lidí ještě předtím, než tam ten plyn vůbec nasypali. Byli na sebe natlačeni tak těsně, že ti nejmenší, ti nejslabší, se museli zákonitě udusit. V určité chvíli – pod tímhle tlakem, v téhle úzkosti – se z člověka stává sobec a usiluje jenom o jedno: zachránit se. Právě takhle plyn působil. Obraz, který jsme vidávali po otevření dveří, byl hrůzostrašný, člověk si ani nedokáže představit, jak to tam vypadalo.

První dny jsem se skoro ani nemohl dotknout toho kousku chleba, který jsme dostávali, i když mě mučil hlad. Pach vám ulpíval na ruku, připadal jsem si tou smrtí celý pošpiněný. Postupně si člověk musel zvyknout úplně na všechno. Stala se z toho jakoby rutina, na kterou se nesmělo myslet. (S. 74 – 75)

Ukázka 2

Když se mrtvolám ostříhaly vlasy a vytrhaly zlaté zuby, začali je dva lidi odnášet na plošinu nákladního výtahu, kterým se posílaly do přízemí ke kremačním pecím. Zbytek – svlékárny a plynová komora – se nacházel v suterénu. Podle toho, jestli se jednalo o velké, malé, tlusté nebo hubené lidi, se na plošinu vešlo sedm až deset těl. Nahoře si je přebírali další dva muži a posílali výtah zpátky dolů. Výtah neměl dveře, jednu stranu blokovala zeď, ale když přijel nahoru, vykládaly se mrtvoly druhou stranou. Pak se těla tahala k pecím a po dvojicích se před nimi skládala. Před každou pecí stáli tři muži a strkali mrtvoly dovnitř. Těla se kladla na jakási nosítka, přičemž jeden mrtvý měl vždycky hlavu u nohou toho druhého. Na každé straně nosítek stál jeden člověk a zdvíhal je pomocí dlouhého kusu dřeva, jimiž byly podloženy. Třetí muž stál čelem k peci a držel nosítka za rukojeti, kterými je strkal dovnitř. Musel se snažit, aby těla rychle sklouzla dolů a on mohl vytáhnout nosítka dřív, než se železo příliš rozžhaví. Lidi ze sonderkommanda si zvykli lít na nosítka vodu a až potom na ně skládat těla, protože jinak se mrtvoly na žhavý kov přilepily. Práce se pak citelně ztížila, protože bylo potřeba sundávat těla vidlemi a na nosítkách zůstávaly kusy kůže. Pokud se něco podobného stalo, celá procedura se zpomalila a Němci nás mohli obvinít ze sabotáže. Člověk tudíž musel pracovat rychle a být zručný. (S. 79 – 80)

Ukázka 3

Pak už jsem nikdy nežil normálně. Nikdy jsem se nemohl tvářit, že je všechno v pořádku, a jít si jako ostatní bezstarostně zatancovat, za zábavou. Všechno mě vrací zpátky do tábora. Cokoliv dělám, cokoliv vidím, v mysli jsem pořád na tom samém místě. Jako by mi ta „práce“, kterou jsem tam musel dělat, nikdy nevyšla z hlavy celá... (S. 167)

PRACOVNÍ LIST – V PEKLE PLYNOVÝCH KOMOR

Upozornění pro pedagogy

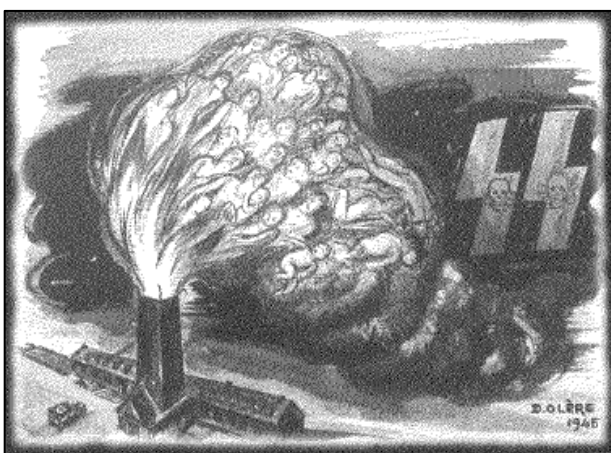
Kniha *V pekle plynových komor* otevřeně popisuje nejděsivější stránku holocaustu, tedy samotné zabíjení vězňů v plynových komorách. Pedagog by měl dobře zvážit, zda jsou studenti připraveni s příloženými ukázkami pracovat. Celý pracovní list je zaměřen převážně na diskuzi studentů, jejich názory a postřehy. Uvedené náměty k diskuzi slouží pouze jako ukázka otázek, kterým se může pedagog se studenty věnovat. Diskuze nad takovým tématem je vhodná pouze ve třídě, ve které mají studenti hlubší zájem o období holocaustu a pedagog si je jistý, že diskuze bude přínosná, třebaže zřejmě pesimistická či dokonce depresivní. Z tohoto důvodu je vhodné uzpůsobit organizační formu výuky tak, aby měli studenti možnost vést diskuzi, vzájemně se doplňovat a společně se zamyslet nad jednou z nejmutnějších etap světových dějin.

Náměty k diskuzi:

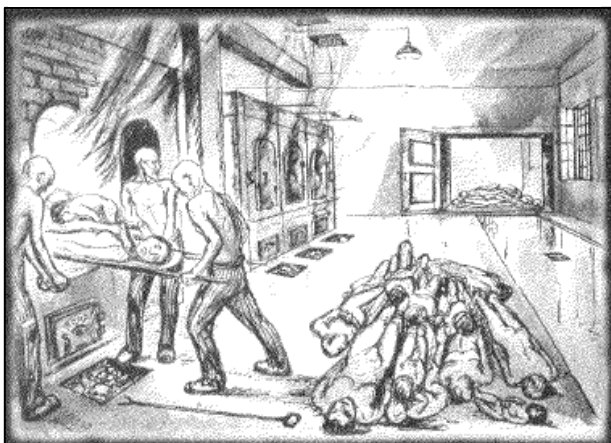
- Co to bylo sonderkommando (zvláštní oddíl)?
- Proč nacisté zvláštní oddíly vytvořili?
- Co bylo náplní práce zvláštního oddílu?
- Čím si vysvětluješ, že členové zvláštních oddílů zvládli dělat tak děsivou práci?
- Dá se činnost členů zvláštního oddílu považovat za kolaboraci s nacisty?
- Jaký život vedli členové zvláštního oddílu v porovnání s ostatními vězni?
- Jak si myslíš, že na členy zvláštního oddílu pohlíželi ostatní vězni?
- Měli členové zvláštního oddílu možnost práci odmítnout?
- Shlomo Venezia uvádí, že si nakonec na děsivou práci zvykl. Je dle tebe možné si na něco takového zvyknout?
- Myslíš si, že členové zvláštních oddílů věřili, že věznění přežijí?
- Na vraždění v plynových komorách dohlíželi nacističtí dozorcí. Jak oni pohlíželi na tyto děsivé praktiky? Jak je možné, že se v lidech brala taková nenávisť?
- Jak práce v krematoriu ovlivnila autora knihy v jeho dalším životě?
- Mohli členové zvláštních oddílů nějak povstat proti svým věznitelům?
- Jaký je tvůj názor na lidi, kteří pracovali ve zvláštních oddílech? Pokus se vžít do jejich situace.

Ilustrace knihy

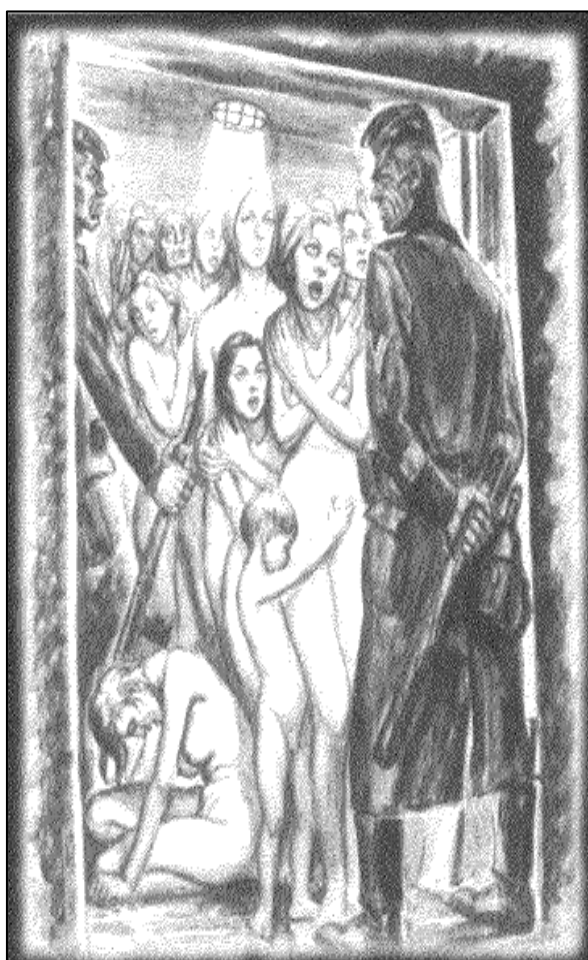
Jedním z mála přeživších členů osvětivského sonderkommanda byl francouzský malíř polského původu David Olère. Kresby, které vytvořil po druhé světové válce, podávají svědectví o prožitých hrůzách a otřesných zážitcích z vyhlazovacího tábora.⁹⁹ Kniha *V pekle plynových komor* je doplněna o část těchto obrazů, které dokreslují nepředstavitelnou krutost nacistické válečné mašinérie. Studenti si následující kresby prohlédnou, společně o nich diskutují a porovnávají je s předchozími ukázkami Shloma Venezii.

Obrázek 30: David Olère: „Jediná cesta ven“

Obrázek 31: David Olère: „U peci“

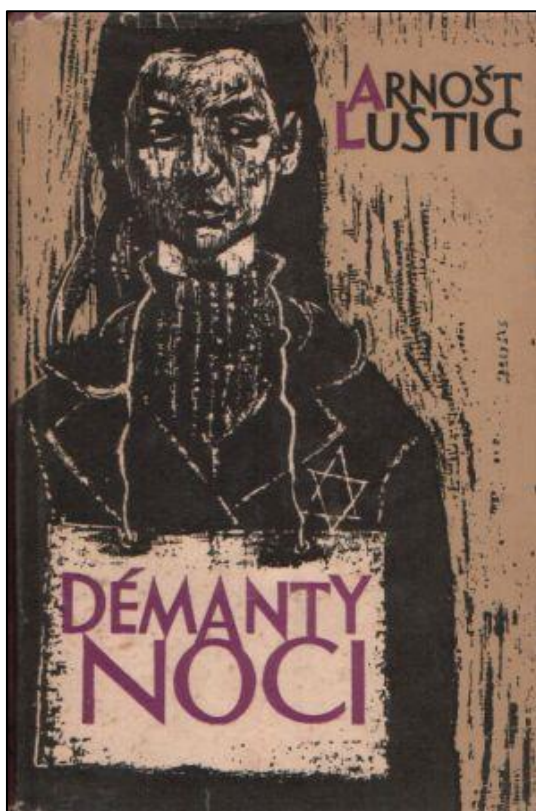
Obrázek 32: David Olère: „V plynové komoře“

⁹⁹ Všechna díla Davida Olèra byla souhrnně vydána v knize jeho syna Alexandra Olèra *Un génocide en héritage* z roku 1998.

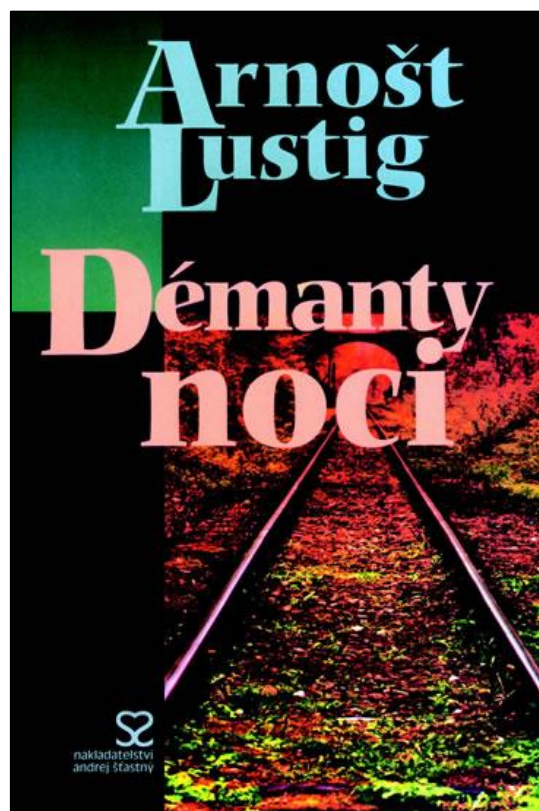
Arnošt Lustig – Démanty noci

Sbírka povídek *Démanty noci* patří k vrcholům tvorby spisovatele židovského původu Arnošta Lustiga. Soubor původně devíti povídek, později doplněný o další dvě, vypráví příběhy Židů v koncentračních táborech, transportech smrti i během květnového povstání. Autor se ve svých povídkách soustředí převážně na děti a starce, kteří si i v krutých časech války zachovávají svou důstojnost, a to zejména v krizových životních situacích. Lustigovy postavy jsou silně poznamenány válkou, jsou hladové, nemocné a vyčerpané, často balancují na tenké hranici mezi životem a smrtí. I přesto se však dokáží zachovat lidsky, pomoci druhému a být si navzájem oporou. Životní příběhy mladých hrdinů tak jsou blýskavými démanty v beznadějně a hluboké temnotě války.

Povídkový soubor napsal Arnošt Lustig na základě vlastních zážitků z terezínského ghetta, koncentračních táborů Buchenwald a Osvětim, i z transportu smrti, ze kterého se mu podařilo uprchnout. Povídková kniha *Démanty noci* vyšla poprvé v nakladatelství Mladá fronta již v roce 1958 a od té doby se dočkala mnoha dalších vydání i překladů do cizích jazyků. V roce 1964 natočil režisér Jan Němec na motivy knihy stejnojmenný film. Zcela právem se tato kniha zapsala do zlatého fondu české poválečné literatury.

Obrázek 33: Démanty noci – obálka knihy, vydání z roku 1958

Obrázek 34: Démanty noci – obálka knihy, vydání z roku 2002

METODICKÝ LIST

Zastřešující téma: Druhá světová válka, holocaust.
Téma: Démanty noci – soubor povídek.
Vzdělávací cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ se seznámí s životem a tvorbou Arnošta Lustiga.
➤ si připomene základní znaky autobiografické literatury.
➤ vyjmenuje židovské zvyky a tradice.
➤ vyhledá v textu vnitřní monology postav.
➤ transformuje polopřímou řeč do řeči přímé.
➤ porovná dvě ukázky a nalezne společné jevy.
Výchovný cíl: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ si uvědomí, jaké hrozné věci museli lidé za války praktikovat, aby přežili.
➤ docení svůj život v míru a dostatku.
➤ se dokáže vcítit do životní situace druhé osoby.
➤ se na základě četby seznámí s příběhy osob, které si zachovaly svou lidskost, solidaritu a soucit i uprostřed válečných hrůz.
➤ si připomene, jaký dopad měla válka na děti mládež.
Motivace: Pětilístek.
Metody: Práce s textem, diskuze, vysvětlování, rozhovor, práce ve dvojici, samostatná práce, prezentace.
Pomůcky: Kniha Démanty noci, vytištěné ukázky, pracovní list, aktuální noviny,
Mezipředmětové vztahy: Dějepis, občanská výchova.
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, multikulturní výchova, výchova demokratického občana.
Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost.
Klíčové kompetence: Kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.
Výstupy RVP: Student: <ul style="list-style-type: none">
➤ posoudí a interpretuje komunikační účinky textu.
➤ rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy).
➤ rozezná typy promluv a vyprávěcí způsoby a posoudí jejich funkci v konkrétním textu.
Ukázky citovány z: LUSTIG, A. <i>Noc a naděje; Démanty noci; Dita Saxová</i> . 1. vyd. souborné. Praha: ČS, 1966.

Motivace

Úvodní motivací je spojení metody *pětilístku* a následné společné diskuze nad stěžejním pojmem vyučovací hodiny. Pětilístek je vyučovací metoda, při níž studenti vymýšlejí dle určeného schématu vlastní pojmy k zadanému heslu.

Schéma pětilístku

1. řádek – jedno slovo; **podstatné jméno**, které je stěžejním pojmem vyučovací hodiny
2. řádek – dvě slova; **přídavná jména**, která popisují a rozvíjejí slovo z prvního řádku
3. řádek – tři slova; **slovesa**, která vyjadřují, co slovo z prvního řádku dělá
4. řádek – čtyři slova; **věta**, která se vztahuje ke slovu z prvního řádku
5. řádek – jedno slovo, které vyjadřuje osobní pohled pisatele ke slovu z prvního řádku

Pedagog napíše na tabuli stěžejní pojem vyučovací hodiny, kterým je podstatné jméno *hlad*. Studenti mají za úkol vytvořit svůj pětilístek, který následně prezentují zbytku třídy. Následuje společná diskuze nad zadaným pojmem a vytvořenými pětilístky.

Pro umocnění motivační části může pedagog využít názorné ukázky. Po prezentaci pětilístků vede pedagog se studenty krátkou diskuzi o jejich stravovacích návycích, například zda snídají, kdy dnes naposledy jedli, jejich nejoblíbenější pokrm atd. Následně ukáže pedagog tříďe krajíc chleba a vyzve je, aby si představili, že je to jediné jídlo, které dnes dostanou. Cílem této aktivity je, aby si studenti uvědomili, jak nedostačující byly přiděly v koncentračních táborech a jak hrozný hlad vězni zažívali.

Vybrané ukázky

Ukázka 1

Následující ukázka je z povídky *Druhé kolo*. Transport smrti, směřující do vyhlazovacího tábora, se zastavil a vězni mají povoleno vyjít z vagonů, aby se mohli napít z kaluží po včerejším dešti. Tři muži – Markýz, maličký a vysoký – se rozhodnou ukrást bochník chleba z proviantního vozu. O tom, kdo se tento zoufalý čin pokusí provést, rozhodne los. Markýz, který si vytáhl nejkratší dřívko, se úspěšně dostane na druhý konec vlakové soupravy a snaží se vytáhnout chléb zpoza plachty zásobovacího vozu. To se mu po velkých problémech nakonec povede, přestože si při svém počínání zlomí ruku, a se svou kořistí se rychle vrací ke svým dvěma společníkům. Během návratu je však zpozorován německým hlídajícím důstojníkem.

„Stůj, neposlušná kryso,“ zvolal scharführer už zblízka.

Ani teď mu neodpověděl, ačkoli v něm už dozněly ponoukající hlasy těch dvou, kteří kus před ním pokorně klopili hlavy a stáli mlčenlivě celou tu dobu, co za ním scharführer běžel. Poslední dva kroky, které ho dělily od nich, zkrátil jediným velkým skokem, do něhož vložil všechnu svou vyčpělou pružnost. Nebylo toho příliš, ale dotkl se přece jen špičkami nohou trávy až za narudlou stěnu vagónu; hodil veku před sebe, jako oheň i dar, někam za maličkého a vysokého, a tam také stanul, a pocítil téměř pach jejich zpocených čel a stín jejich bledosti.

„Dej sem tu veku!“ štěkl vzápětí scharführer.

Markýz se udiveně díval; neměl tedy docela žádný náskok, i když tak letěl; a teď zíral němě na scharführerův kropenatý kabát, na skvělé zelenošedé sukno, v kterém muselo být teplo i v noci.

Ještě nedokázal dopovědět. Měl vyschlé hrdlo tím během, vysušené plamenem zevnitř, bodavým ohněm, vše se v něm zpřeházelo, musel to uspořádat. Také ještě prudce vdechoval a snažil se nejdřív spolykat trochu slin, které konečně shromáždil na jazyku.

„Neměl jsem žádnou“, odpověděl konečně.

Opodál stáli tři pejzaty, povšiml si, že jim zůstaly listrové kabáty a liščí čapky. Viděl, jak zalézali pod vagón, kam padl chléb.

„Tak dobrá,“ zahučel scharführer a vytáhl z pouzdra pistoli, „neměl jsi žádnou, počítám do tří.“

Jeden z pejzatých nořil obřadně do veky nůž vyrobený z kousku plechu. Udělal to spěšně a ostatní dva v lišcích čepicích mu rvali z prstů své díly. Cpali si kusy střídy do úst a vylézaly jim oči z důlků. Viděl maličkého, jak na ně valil své ztracené zelené zornice, ale jak jim nebyl s to říci, aby toho nechali. Pootočil zraky jinam, aby na to nekoukal. (...)

„Jedna,“ začal odpočítávat scharführer.

Takhle to začíná, pomyslel si Markýz. Měl tu ruku prve přece jen ohnout rychleji, a víc, stejně si ji zlomil, a stihl by to alespoň.

Náhle začal uvažovat o tom, co znamenala ta nesrozumitelná čísla vagónu, u něhož byl před chvílí a vlastně tak strašně dávno. Jednička – byla hned na začátku; snad nosnost; možná že také mateřskou příslušnost toho vozu. Anebo to slovo, které teď brunátná tvář vyslovila.

„Dvě,“ řekl muž v uniformě. Snad ho poněkud udivila hlava chlapce, skoro dětská, ale utopil ji v pocitu, který měl od včerejška.

Ti s pejzy, napadlo náhle Markýze, se možná docela zalknou; představa toho, jak se to stane v této nebo příští chvíli, překryla scharführerovo druhé slovo. Kdyby tu nestál, pomyslel si, nakopl by je do zadků. Hltají jejich veku. Domnívají se, že je to pouze chléb, a ona je zatím něčím docela jiným. Kdyby to tušili, třeba by toho nechali. Pejzaty snad nikdy nemysleli na útěk jako oni, protože pro ně to všechno začalo mnohem dříve; tohle z nich dávno vyčpělo. Možná, napadlo ho ještě, že nakonec vždycky přijde tohle odpočítávání, i když to v člověku kvasí.

Díval se nyní nepokrytě do černého ústí hlavně a nespatriil zde nic než temný otvor, vůbec ne hrozivý (...). (S. 194 – 196)

Ukázka 2

Povídka *Sousto* se odehrává v židovském ghettu, ve kterém žije chlapec Ervín se svou matkou a mladší sestrou. Ervínova rodina se nachází ve velmi těžké životní situaci. Otec ráno zemřel, matka nemůže chodit a Ervínova sestra trpí vážnou nemocí způsobenou nedostatkem vitamínů. Ervín se snaží své sestře pomoci, a tak sundá mrtvému otci kalhoty, které hodlá vyměnit se svým přítelem Čikym za citrón pro svou sestru. Za otcovo oblečení však Ervín získá pouze krajíc chleba, o který se rozdělí se svou rodinou. Čiky navrhuje Ervínovi, aby vytrhl mrtvému otci zlatý zub, za který by si snad mohl jeden citrón vyměnit. Ervín s tím nesouhlasí, ovšem po nátlaku své matky a pohledu na umírající sestru se rozhodne zoufalý čin provést.

Hodně to zde páchlo; ztuchlým vlhkem, stářím zvětralých zdí a myšinou. Ne, určitě to nebylo tím, že tu ležel tatínek. Ale musel počkat. Sklonil se po okamžiku váhání.

To přece už není tvůj otec, hučel sám k sobě, to byl jenom do včerejška. Teď už to nikdo není, jen tělo, z kterého nezbylo nic než váha a práce s odnášením. Budeš na něho myslet, umiňoval si, pouze v dobrém, jako kdyby se to nebylo stalo.

Houni odhrnul naráz. Nyní zavřel oči. Ale nemusel by to dělat, přiznal si hned, pro nic to nebylo. Musel je stejně vzápětí rozevřít a poohlédnout se zevrubněji. Ještě chvilku se zdržoval.

Nebude zas moci jíst, říkal si, ale zakřikl to v sobě; musí to rozmetat, aby tu bylo jenom tohle, a ani to. Už si nyní pouze pamatoval, který to byl. Pak to zkoušel. Báł se své dravosti, tlumil ji. Ale začal ho náhle pronásledovat strach, že ti chlapi s neckami a Čiky právě jdou a ještě jiná obava – že ho zde přistihnou zrovna při tom. A někde strašně daleko byl ten citrón. Začal se vzdalovat, už byl na konci chodby, malý a žlutý, a zmizel. Najednou se nemohl rozpomenout, odkud citróny vlastně jsou, zda rostou na stromech anebo jako květiny. Chtěl se na to upamatovat. Ale nikdy to asi nevěděl.

Potom zahlédl ztemnělou hranu kamene. Povšiml si ho až nyní, protože to jinak nešlo. A stále ho opřádal ten lepkavý pocit, jako by kradl. Konečně něco povolilo. Horce vydechl. Odhodil kámen.

Vstal pomalu, jako by jeho tělo a hlava na něm byla proud, někam vytékající. Otřel si ruce do kalhot. Ještě to neviděl, ale věděl, že je to ono a že mu to nesmí vypadnout z rukou. Po chvíli vylezl na světlo kanálem na druhé straně chodby.

Sotva se octl na ulici, spatřil Čikyho tvář. Tak vida, řekl si, přece číhal. Nezlobil se na něho. Nakonec, připustil si, je na tom on přece daleko lépe, protože to vůbec mohl udělat. (S. 183 – 184)

PRACOVNÍ LIST – DÉMANTY NOCI

Ukázka 1

I.

- Charakterizuj autorův vypravěčský styl.
- Charakterizuj jazykovou stránku ukázky.
- Na základě četby ukázky se pokus charakterizovat postavu Markýze.

II.

- Jaká byla hlavní motivace zoufalého Markýzova činu?
- Dohledej v ukázce, co chtěli vězni udělat, pokud by se jim chléb podařilo získat.

III.

- Jakých prostředků využívá autor ke zrychlení děje? Vyhledej příklady v ukázce.
- Jakých prostředků využívá autor ke zpomalení děje? Vyhledej příklady v ukázce.
- Čeho autor u čtenáře dosahuje častým střídáním rychlosti plynutí času?

IV.

- Najdi v textu označení skupinky vězňů, kteří získali ukradený chléb.
- Proč použil autor pro vězně toto pojmenování?
- Co nám toto pojmenování o skupince vězňů říká?
- Kterým slovem se označuje náboženství židovské komunity?
- Jaké další zvyky a tradice tohoto náboženství znáš?

V.

- Najdi v ukázce pasáže, ve kterých autor čtenáře seznamuje s myšlenkovými pochody hrdiny.
- Jaké myšlenky a emoce jsou v těchto pasážích popisovány?
- Čím si vysvětluješ hrdinův klid v tak zoufalé situaci?

VI.

- Arnošt Lustig napsal povídku na základě osobního zážitku. Jak nazýváme literární dílo, které je založeno na vylíčení autorova života, případně některých jeho úseků?

Ukázka 2

I.

- Jaký je hlavní námět povídky?
- Jaký je tvůj názor na Ervínův čin?

II.

- Porovnej obě ukázky. Co mají společného?

III.

- Dohledej v ukázce, jakými slovy autor nahrazuje hrůzné prožitky a smrt.

IV.

- Dohledej v ukázce příklady vnitřního monologu.
- Jakým literárním prostředkem jsou vnitřní monology vyjadřovány?
- Přepiš Ervínovy vnitřní monology do přímé řeči.

Vybrané aktivity

Aktivita 1

Popis transportů, kterými byli vězni dopravováni do koncentračních a vyhlazovacích táborů, se objevuje v literatuře s tematikou holocaustu velice často. Pro naprostou většinu přeživších se jednalo o otřesný zážitek, neboť cesta trvala často i několik dní, které vězni trávili bez jídla a pití surově namačkáni v železničních vagoněch určených pro přepravu dobytka. Vězni navíc neměli téměř žádné vybavení, které by jim alespoň trochu usnadnilo hroznou cestu, protože velikost a váha zavazadel byla výrazně omezena.

Studenti dostanou za úkol vytvořit během 10 minut seznam věcí, které by si s sebou vzali na dlouhou cestu do neznáma. Veškeré vybavení však může mít hmotnost nejvýše 50 kg. Po vytvoření seznamů prezentují studenti své návrhy a společně se snaží vytvořit nejvhodnější seznam, který obsahuje pouze věci nezbytné pro přežití.

Aktivita 2

Tato činnost je zaměřena na aktivní čtení a jejím cílem je vzbudit ve studentech hlubší zájem o literární text. Studenti mají za úkol si pozorně přečíst první ukázkou a následně se pokusit odhadnout, jak bude příběh pokračovat a jak skončí. Důležité je, aby studenti byli schopni své návrhy a argumentace opřít o znalosti z již přečtené části či vlastních znalostí a zkušeností. Po prezentaci je vhodné, aby si studenti celou povídku přečetli a následně porovnali své návrhy se skutečným koncem povídky. Studenti mohou pracovat jednotlivě i ve dvojicích.

Aktivita 3

Cílem této aktivity je dokázat studentům, že téma rasové nesnášenlivosti je bohužel stále velmi aktuální. Studenti si donesou do školy libovolné noviny, které jsou však nejvíce měsíc staré. Ve vyučovací hodině mají studenti za úkol pokusit se v novinách najít článek, který se dané problematiky týká. Téměř ve všech novinách se takové články dají najít. Pedagog vede se studenty řízený rozhovor, ve kterém se zajímá o zkušenosti a názory studentů. Výstupem aktivity může být také krátká esej.

6. Výukové projekty pro střední školy

Již v páté kapitole jsme upozorňovali na to, jak velký přínos má pro studenty středních škol exkurze do bývalých koncentračních táborů. Oproti školní výuce, která je převážně teoretická, je návštěva těchto míst pro studenty silným emotivním zážitkem, což nám dokázaly i výsledky dotazníkového šetření. Právě nenapodobitelná atmosféra bývalých nacistických táborů ve studentech vyvolává skutečný zájem o období holocaustu a jeho oběti. Cílem těchto exkurzí tedy není pouze prohloubit nabyté vědomosti ze školní výuky, ale zejména studenty podnítit k vlastní aktivitě směřující proti jakémukoliv projevu rasové nenávisti.

Je velice důležité, aby vyučující vedl studenty k multikulturní a rasové toleranci, neboť i v dnešní době můžeme sledovat celou řadu extremistických aktivit. V mnoha lidech po celém světě zůstal zakořeněný antisemitismus a xenofobní myšlenky. Celá řada zemí vykazuje nárůst neonacistických hnutí a silící rasově orientované útoky. Výuka o holocaustu je zdrojem cenných zkušeností, ze kterých bychom se měli poučit a nedopustit, aby se něco podobného znovu opakovalo. Z tohoto důvodu nesmí docházet k tabuizaci tohoto tématu, ale naopak k co možná největší informovanosti studentů.

Pedagog může pracovat s tématem holocaustu také formou různých projektů, čímž výrazně zpestří svou výuku. Tyto projekty si může sám připravit, nebo může využít výukových programů, které nabízejí odborné vzdělávací instituce. V této kapitole stručně nastíníme nabídku tří takových institucí, které připravují výukové projekty a programy pro studenty středních škol a jejich pedagogy.

*Židovské muzeum v Praze – Oddělení pro vzdělávání a kulturu*¹⁰⁰ má ve své nabídce celou řadu projektů pro studenty středních škol. Projekty jsou rozděleny na přednášky, dílny a interaktivní projekty. Přednášky jsou zaměřeny převážně na židovskou historii, zvyky a tradice. Ve výtvarně-dramatických dílnách a interaktivních projektech se studenti seznámí s autentickými dokumenty, fotografiemi a příběhy dobových aktérů. Součástí projektu je také diskuze s pamětníky. Židovské muzeum nabízí také vícedenní vzdělávací programy pro pedagogy, ve kterých se učitelé zúčastní odborných přednášek, dílen, prohlídek synagog, promítání filmů či besídky s pamětníky.

---

¹⁰⁰ ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE. Program a vzdělávání. In: *Oddělení pro vzdělávání a kulturu* [online]. 2013. [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vzdelavani/>

*Památník Terezín*¹⁰¹ nabízí pro studenty středních škol jednodenní i vícedenní vzdělávací semináře s mezipředmětovým zaměřením. Součástí každého semináře je prohlídka bývalého židovského ghetta a Malé pevnosti. Celkem má Památník Terezín v nabídce tři projekty. První se jmenuje *Za pomníčky* a úkolem studentů je „zdokumentování současného stavu míst bývalých nacistických táborů a masových hrobů na území dnešní České republiky a zmapování skutečnosti, zda jsou na těchto místech instalovány pomníčky/pamětní desky, které připomínají jejich existenci.“¹⁰² Cílem druhého projektu, který se jmenuje *Školákem v Protektorátu Čechy a Morava*, je přiblížit studentům to, jak vypadalo školní vyučování v době protektorátu. Poslední projekt nese název *Ghetto Terezín, holocaust a dnešek*. Tento projekt je určený učitelům základních a středních škol, kteří obdrží příručku obsahující 12 modelových hodin, metodické materiály a DVD s krátkými filmy a výpověďmi pamětníků.

Internetové stránky *holocaust.cz*¹⁰³ nabízejí celou řadu vzdělávacích projektů pro studenty středních škol. Namátkou vybíráme projekt *Židům vstup zakázán*, který mapuje perzekuční dobová nařízení proti židovské komunitě. Pro pedagogy jsou velmi přínosné tři vzorové hodiny (*Svědectví pamětníků, Holocaust Romů a Hra na etnologa*), které internetové stránky nabízejí. Opět se jedná o projekty s mezipředmětovým zaměřením, ve kterých studenti pracují s rozmanitými dobovými dokumenty.

Vzdělávacích institucí, které nabízejí výukové projekty a programy je celá řada. V této kapitole jsme jen velmi stručně charakterizovali nabídku tří z nich. Další možností pro pedagogy je vytvořit si vlastní projekty. Jako ideální se jeví návštěva bývalého koncentračního tábora, při které studenti vyplní předem připravené pracovní listy. Na vzdělávací exkurzi lze také navázat tematickým dnem či projektovým vyučováním. Pro studenty je také velmi přínosná beseda s dobovými pamětníky. Studenti také mohou využít teoretické poznatky z výuky při badatelských projektech v okolí svého bydliště či školy. Možností, jak přistupovat k výuce holocaustu je celá řada. Pedagog by se měl především vyvarovat situací, kdy se student dostává pouze do pozice pasivního příjemce vzdělávání.

---

¹⁰¹ PAMÁTNÍK TEREZÍN. Informace o vzdělávacím oddělení. In: *památník Terezín* [online]. 12. 3. 2015 [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/informace-o-vzdelavacim-oddeleni>

¹⁰² PAMÁTNÍK TEREZÍN. Projekty. In: *památník Terezín* [online]. 3. 7. 2013 [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/projekty>

¹⁰³ AMBROS, P., BAUER, J., ŠTĚPKOVÁ, T. Vzdělávání o holocaustu. In: *holocaust.cz* [online]. 12. 1. 2016. [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/>

Závěr

V této diplomové práci jsme rámcově zmapovali období druhé světové války, vývoj pronásledování evropských Židů, nacistickou ideologii a stručně jsme popsali podobu nacistických koncentračních táborů. Cílem diplomové práce nebylo podrobně vylíčit dějinné události, ale spíše podat ucelený přehled o holocaustu, jeho vývoji a hlavních aktérech. Součástí práce byl kvantitativní výzkum provedený mezi studenty středních škol v Libereckém kraji, který byl zaměřen na průzkum znalostí studentů o holocaustu.

Vyučování tématu holocaustu považujeme na středních školách za velmi důležité. Je vhodné, aby tato problematika nebyla probírána pouze v hodinách dějepisu, ale také v dalších předmětech, zejména potom v hodinách českého jazyka a literární výchovy. Velké množství literatury zabývající se touto tematikou je ideálním prostředkem k hlubšímu porozumění historickým událostem. Výuka o holocaustu by měla především zvýšit povědomí studentů o hrůzných událostech druhé světové války a vést studenty k aktivnímu jednání proti narůstajícím projevům rasové či náboženské nenávisti.

Je důležité, aby se učitelé při výuce o holocaustu nespolehali pouze na teoretický výklad učebnic, ale naopak se snažili využívat co nejvíce dalších materiálů. V nabídce je celá řada pracovních sešitů a čítanek, které nabízejí pestrý výběr ukázek a různorodých úkolů pro studenty. Vhodnou variantou výuky jsou také výukové programy, které nabízejí různé vzdělávací instituce. Výhodou těchto projektů je tvůrčí činnost studentů a mezipředmětové propojení. Velmi přínosná je pro studenty také návštěva některého z bývalých koncentračních táborů či beseda s pamětníkem. Tyto aktivity vzbuzují ve studentech zájem o další vzdělávání a určitě doporučujeme pedagogům, aby je zařazovali do své výuky.

Pracovní listy, které jsou součástí této práce, pomohou učitelům středních škol přiblížit studentům jednu z nejtemnějších etap světových dějin. Každý pracovní list obsahuje řadu úkolů a námětů vhodných pro práci v hodinách literární výchovy. Úlohy nutí studenty k přemýšlení a vytváření vlastního názoru. Pedagog může výuku libovolně doplňovat o vlastní aktivity, nebo si vytvořit vlastní pracovní listy zaměřené na knihy z doporučeného seznamu literatury.

Seznam použité literatury

- ARON, R. *Historie XX. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0778-4.
- BAXTER, I. *Velitel Osvětimi*. Líbeznice: Víkend, 2011. ISBN 978-80-7222-791-4.
- BEDŮRFTIG, F. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, ISBN 80-7260-109-1.
- BOYNE, J. *Chlapec v pruhovaném pyžamu*. 1. vyd. Praha: BB art, 2008. ISBN 978-80-7381-265-2.
- BUBENÍČKOVÁ, R., MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969.
- CANWELL, D., SUTHERLAND, J. *Druhá světová válka v kostce*. 1. vyd. Čestlice: Rebo, 2005. ISBN 80-7234-473-0.
- ČEJKA, E. *Druhá světová válka (1939 – 1945)*. 1. vyd. Praha: FÚV Československého svazu protifašistických bojovníků, 1983.
- DURĐÁK, Z. *Holocaust-zločin proti lidskosti: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra občanské výchovy, 2012.
- FRANK, A. *Deník*. Vyd. v nakl. Triáda 2., upr. Praha: Triáda, 2006. ISBN 80-86138-81-X.
- FRANKOVÁ, A., POVOLNÁ, H. *Motýla jsem tu neviděl: Dětské kresby a básně z Terezína*. 1. vyd. Praha: Reag, 1993. ISBN 80-85608-06-5.
- GILBER, M. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Praha: BB art, 2006. ISBN 80-7341-933-5. S. 19.
- GOLDHAGEN, D., J. *Hitlerovi ochotní katani: obyčejní Němci a holokaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-206-5.
- HITLER, A. *Můj boj: dva svazky v jednom*. Nezkrácené vyd. Praha: Otakar II., c2000. ISBN 80-86355-26-8.
- HÖß, R. *Velitelem v Osvětimi: autobiografické zápisky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1471-3.
- HUGHES, M., MANN, CH. *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*. Praha: Columbus, 2002. ISBN 80-7249-123-7.
- CHLÁDKOVÁ, L. *Terezínské ghetto*. 1. vyd. Praha: V RÁJI, 2005. ISBN: 80-86758-18-4.
- JÄCKEL, E. *Hitlerův světový názor: (projekt jedné vlády)*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999, ISBN 80-7185-254-6.
- JACOBSON, S. *Anne Franková: komiksový životopis*. Vyd. 1. Ilustroval COLÓN, E. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-289-1.
- KEEGAN, J. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Praha: Beta, 1996. ISBN 80-86029-08-5.
- KERSHAW, I. *Hitler*. 1. vyd. Praha: ARGO, 2004. ISBN 80-7203-581-9.
- KRAUS, M. *Deník 1942-1945: zápisky patnáctiletého Míši Krause, který přežil holocaust*. Vyd. 1. Kroměříž: Kvartus Media, 2012. ISBN 978-80-904916-2-5.
- KRYL, M. *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941-1944*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999. ISBN 80-7239-042-2.
- KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2.
- LAGUS, K., POLÁK, J. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964.

- LEVI, P. *Potopení a záchranění*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0406-6.
- LUSTIG, A. *Noc a naděje; Démanty noci; Dita Saxová*. 1. vyd. souborné. Praha: ČS, 1966.
- MERLE, R. *Smrt je mým řemeslem*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1990. ISBN: 80-7023-037-1.
- MORAVCOVÁ, D. *Výmarská republika problémy demokracie v Německu 1918-1932*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1176-7.
- OLŠANSKÁ, V. a kol. *Cesta k osvobození, díl II. druhá světová válka (1939-1945)*. 1. vyd. Praha: Městská knihovna, 1974.
- Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu a proti fašismu, 1999.
- SAX, B. *Zvířata ve Třetí říši: domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Praha: Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-49-7. S. 80-87.
- SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4.
- ŠNEJDÁREK, A. *Druhá světová válka*. 1. vyd. Brno: Orbis, 1969.
- TAGG, M., C. *Svět ve válce: historie druhé světové války: 1939 - 1945*. 2. Vyd. Praha: Nakladatelství Vašut, 1998. ISBN 80-7236-072-8.
- Téma: Holocaust: informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách*. Praha: Tauris, 2000. ISBN 80-211-0364-7.
- VACULÍK, J. *Přehled světových dějin v letech 1917-1945*. 1. vyd. Brno: MU, 2002. ISBN 80-210-2772-X.
- VENEZIA, S. *V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkomanda*. Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0.

Sekundární literatura

- BETTELHEIM, B., SCHROEDER, H., HORSTRUP, P. *Aufstand gegen die Masse: die Chance des Individuums in der modernen Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1989. ISBN 3-596-42217-5.
- DRDA, A. *Zvláštní zacházení: rodinný tábor terezínských Židů v Auschwitz II. - Birkenau*. Vyd. 1. Praha: Revolver Revue, 2014. ISBN 978-80-87037-65-2.
- FRANKL, V., E. *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*. 2. opr. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-848-8.
- HOLLANDER-LAFON, M. *Čtyři kousky chleba: svědectví z Osvětimi*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2013. ISBN 978-80-249-2285-0.
- KOGON, E. *Der SS-Staat*. Stockholm: Bermann-Fischer, 1947.
- KOCH, P., F. *Pokusy na lidech: smrtelné experimenty německých lékařů*. 1. vyd. Vsetín: Trango, 1997. ISBN 80-86053-20-2.
- KRAUSOVÁ, T. *Stratifikace společnosti v koncentračních táborech*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009.
- KUNA, M. *Hudba vzdoru a naděje: Terezín 1941-1945: o činnosti a tvorbě hudebníků v koncentračním táboře Terezín*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter, 2000. ISBN 80-86385-02-7.
- LEVI, P. *Je-li toto člověk*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1995, 205 s. ISBN 80-85924-03-X.
- NAUJOKS, H. *Mein Leben im KZ Sachsenhausen 1936 – 1942*. Broschiert, 1989. ISBN: 3320013149.

NYISZLI, M. *Byl jsem Mengeleho asistentem*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1757-4.

POZNER, V. *Abstieg in die Hölle - Zeugnisse über Auschwitz*. Vyd. 2. Berlín: Volk und Welt, 1985.

RICHARDI, H., G. *Schule der Gewalt: Die Anfänge des Konzentrationslagers Dachau 1933-1934: Ein dokumentarischer Bericht*. C. H. Beck: 1983. ISBN: 3406091423.

WEIL, J. *Na střeše je Mendelssohn*. 4. vyd. Praha: Garamond, 2013. ISBN 978-80-7407-157-7.

ŽYWULSKA, K. *Přežila jsem Osvětim*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1957.

Internetové zdroje

AMBROS, P., BAUER, J., ŠTĚPKOVÁ, T. Vzdělávání o holocaustu. In: *holocaust.cz* [online]. 12. 1. 2016. [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/>

AUSCHWITZ-BIRKENAU MEMORIAL AND MUSEUM. The number of victims. In: *auschwitz.org* [online]. 2015 [cit. 24. 1. 2016]. Dostupné z: <http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-and-shoah/the-number-of-victims/>

BEDNAŘÍK, P., BRÖSSLEROVÁ, R., ŠTĚPKOVÁ, T. Osvětim. In: *holocaust.cz* [online]. 26. 7. 2013 [cit. 2. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/osvetim/>

BLODIG, V. Propagandistická funkce Terezína. In: *holocaust.cz* [online]. 26. 9. 2011 [cit. 27. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/>

HOLOCAUST.CZ. Nacistická ideologie. In: *holocaust.cz* [online]. 26. 9. 2011 [cit. 16. 8. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/nacisticka-ideologie/>

HOLOCAUST.CZ. Norimberské zákony. In: *holocaust.cz* [online]. 26. 9. 2011 [cit. 28. 8. 2015]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/norimberske-zakony-1935/>

PAMÁTNÍK TEREZÍN. Informace o vzdělávacím oddělení. In: *památník Terezín* [online]. 12. 3. 2015 [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/informace-o-vzdelavacim-oddeleni>

PAMÁTNÍK TEREZÍN. Projekty. In: *památník Terezín* [online]. 3. 7. 2013 [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/vzdelavani/projekty>

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA. In: *Výzkumný ústav pedagogický v Praze* [online] 2007. [cit. 21. 3. 2016]. ISBN 978-80-87000-11-3. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf

THE SECRET ANNEX OF ANNE FRANK IN 3D. In: *annefrank.org*. [online]. 2010 [cit. 30. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.annefrank.org/en/Subsites/Home/Enter-the-3D-house/#/house/start/>

ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE. Program a vzdělávání. In: *Oddělení pro vzdělávání a kulturu* [online]. 2013. [cit. 9. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vzdelavani/>

Zdroje obrázků

Obrázek 1: Nacistický předvolební plakát z roku 1920

Zdroj: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/nacisticka-ideologie/>

Obrázek 2: Nejvýznamnější nacistické koncentrační tábory a ghetta

<http://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/>

Obrázek 3: Nacistický systém klasifikací

Zdroj: SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-818-4.

Obrázek 4: Zájem o období druhé světové války

Zdroj: Autor

Obrázek 5: Znalosti problematiky holocaustu

Zdroj: Autor

Obrázek 6: Zdroje informací

Zdroj: Autor

Obrázek 7: Chlapec v pruhovaném pyžamu – obálka knihy v českém překladu

Zdroj: http://www.bbart.cz/images/kniha/obrtisk_1874.jpg

Obrázek 8: Chlapec v pruhovaném pyžamu – obálka knihy v originálním vydání

Zdroj: <http://www.inismagazine.ie/files/cache/c1a914702f13b74ccb34b246dd3cb1ecb74c4fad.png>

Obrázek 9: Plakát k filmu Chlapec v pruhovaném pyžamu

Zdroj: <http://www.bbfc.co.uk/sites/default/files/styles/hero/public/hero/the-boy-in-the-striped-pyjamas.jpg?itok=8bAKsl5r>

Obrázek 10: Karikatura zobrazující vyhnání židovských žáků a učitelů ze škol

Zdroj: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/ea/ed/0d/eaed0d016f57c0f1119eb20041b4dcdf.jpg>

Obrázek 11: Smrt je mým řemeslem – obálka knihy v českém překladu

Zdroj: http://knihy.abz.cz/imgs/products/img_179005_orig.jpg

Obrázek 12: Smrt je mým řemeslem – obálka knihy v originálním vydání

Zdroj: [http://upload.questmachine.org/picture/8ecdf96642a08eedb0dc9110.L\[1\]1285584523.jpg](http://upload.questmachine.org/picture/8ecdf96642a08eedb0dc9110.L[1]1285584523.jpg)

Obrázek 13: A. Eichmann

Zdroj: <https://krusty1960historysstory.files.wordpress.com/2013/12/adolf-eichmann.jpg>

Obrázek 14: H. Himmler

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/79/Bundesarchiv_Bild_183-S72707%2C_Heinrich_Himmler.jpg

Obrázek 15: R. Heydrich

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a5/Bundesarchiv_Bild_146-1969-054-16%2C_Reinhard_Heydrich.jpg

Obrázek 16: J. Goebbels

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Bundesarchiv_Bild_146-1968-101-20A%2C_Joseph_Goebbels.jpg

Obrázek 17: Slepá mapa střední Evropy

Zdroj: http://cdn.i0.cz/publicdata/c4/0d/f8eeb5433a479f880716d9b41497_w486_h394_gi:photo:250872.jpg?hash=73d33d216f09b73b60febe078b6a4eb2

Obrázek 18: Obálka knihy Deník 1942 – 1945

Zdroj: <http://www.navrat.cz/fotocache/bigorig/KZ1.jpg>

Obrázek 19: Ukázka autentické kresby Michala Krause

Zdroj: KRAUS, M. *Deník 1942-1945: zápisky patnáctiletého Miši Krause, který přežil holocaust*. Vyd. 1. Kroměříž: Kvartus Media, 2012. ISBN 978-80-904916-2-5. S. 23.

Obrázek 20: Ukázka myšlenkové mapy

Zdroj: Autor.

Obrázek 21: Anne Franková: Deník – obálka knihy v českém vydání

Zdroj: <http://www.i-triada.net/obalky/annefrank.jpg>

Obrázek 22: Anne Franková: Deník – obálka knihy v originálním vydání

Zdroj: <https://s.s-bol.com/imgbase0/imagebase/large/FC/3/6/7/0/1001004007630763.jpg>

Obrázek 23: Komiksově zpracování – rozhovor Anne Frankové s Hanou Goslarovou

Zdroj: JACOBSON, S. *Anne Franková: komiksový životopis*. Vyd. 1. Ilustroval Ernie COLÓN. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-289-1.

Obrázek 24: Pochod smrti

Zdroj: JACOBSON, S. *Anne Franková: komiksový životopis*. Vyd. 1. Ilustroval Ernie COLÓN. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-289-1. S. 130.

Obrázek 25: Osvobození Osvětimi sovětskou armádou

Zdroj: JACOBSON, S. *Anne Franková: komiksový životopis*. Vyd. 1. Ilustroval Ernie COLÓN. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-289-1. S. 130.

Obrázek 26: Anne Franková v koncentračním táboře Bergen – Belsen

Zdroj: JACOBSON, S. *Anne Franková: komiksový životopis*. Vyd. 1. Ilustroval Ernie COLÓN. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-289-1. S. 130.

Obrázek 27: Vězni ošetřovaní sovětskou armádou

Zdroj: JACOBSON, S. *Anne Franková: komiksový životopis*. Vyd. 1. Ilustroval Ernie COLÓN. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-289-1. S. 130.

Obrázek 28: V pekle plynových komor – obálka knihy v českém překladu

Zdroj: http://veruce.cz/obrazky/clanky/knihy/venezia_v-pekle-plynovych-komor.jpg

Obrázek 29: V pekle plynových komor – obálka knihy v originálním vydání

Zdroj: <http://is5.mzstatic.com/image/thumb/Publication2/v4/77/5b/e6/775be698-d8b6-b171-98f8-c2add09a676a/source/1400x2171sr.jpg>

Obrázek 30: David Olère: „Jediná cesta ven“

Zdroj: VENEZIA, S. *V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkomanda*. Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0. S. 122.

Obrázek 31: David Olère: „U pecí“

Zdroj: VENEZIA, S. *V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkomanda*. Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0. S. 106.

Obrázek 32: David Olère: „V plynové komoře“

Zdroj: VENEZIA, S. *V pekle plynových komor: svědectví přeživšího člena osvětimského sonderkomanda*. Praha: Rybka publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-68-0. S. 96.

Obrázek 33: Démanty noci – obálka knihy, vydání z roku 1958

Zdroj: <http://www.antikopava.cz/upload/2d99caha.jpg>

Obrázek 34: Démanty noci – obálka knihy, vydání z roku 2002

Zdroj: <http://data.bux.cz/book/007/846/0078461/large.jpg>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník k diplomové práci Holocaust v literární výchově

Příloha č. 2: Vybrané odpovědi studentů na otevřené otázky

Příloha č. 2: Seznam literatury a filmů s tematikou holocaustu

Příloha č. 1

Holocaust v literární výchově – dotazník k diplomové práci

Vážené studentky, vážení studenti,

jmenuji se Petr Čadek a jsem studentem čtvrtého ročníku Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické na Technické univerzitě v Liberci. Rád bych Vás poprosil o vyplnění tohoto dotazníku, který slouží jako podklad pro mou diplomovou práci *Holocaust v literární výchově*. Tento dotazník je anonymní, cílem je získat všeobecný přehled o vědomostech a zájmu o holocaust u studentů na středních školách. U otázek 1 - 15 zakroužkujte vhodnou odpověď, u otázek 16 a 17 stručně odpovězte. Upozorňuji, že dotazník má dvě strany.

Za pravdivé vyplnění dotazníku a Váš čas Vám předem velice děkuji.

Pohlaví:

- muž
- žena

Ročník:

- 1. ročník
- 2. ročník
- 3. ročník
- 4. ročník

Typ školy:

- Gymnázium
- Střední odborná škola
- Obchodní akademie
- Střední odborné učiliště

1) O období druhé světové války jeví:

- velký zájem
- občasný zájem
- malý zájem
- nezájem

2) O svých znalostech v problematice holocaustu soudím, že jsou:

- velmi dobré
- dostačující
- částečné
- minimální
- žádné

3) Uveď, z jakého zdroje získáváš své znalosti o holocaustu (možno zakroužkovat více možností):

- škola
- televize
- internet
- tisk
- rádio
- filmy
- rodina
- odborná lit.
- jiné: _____

4) Četl(a) jsi někdy knihu s tematikou druhé světové války a holocaustu (pokud ano, uveď jakou):

- ano _____
  - ne
- _____
- _____

5) Navštívil(a) jsi některý z koncentračních či vyhlazovacích táborů:

- ano
- ne

6) Je podle tebe důležité připomínat si holocaust a jeho oběti, budovat památníky, pořádat konference:

- ano
- ne

7) Uvítal(a) bys více informací o holocaustu ve školní výuce?

- ano
- ne

8) Setkal(a) ses s informací o existenci židovského ghetta v Terezíně?

- ano
- ne

9) Víš, že v Terezíně probíhala za války řada kulturních činností (časopisy, divadlo, hudba atd.)?

- ano
- ne

10) Je ti známo, že v Terezíně zahynulo mnoho lidí?

- ano
- ne

11) Je ti známo, že byl Terezín prohlášen za národní kulturní památku?

- ano
- ne

12) Víš, že největší nacistický vyhlazovací tábor se nacházel v Osvětimi?

- ano
- ne

13) Je ti známo, že v Osvětimi probíhalo hromadné vraždění v plynových komorách?

- ano
- ne

14) Víš, co to bylo Sonderkommando (zvláštní komando)?

- Ano
- ne

15) Víš, že v Osvětimi zahynulo téměř 1.5 milionu lidí?

- ano
- ne

16) Stručně vysvětli, co chápeš pod pojmem holocaust.

---

17) Pokud jsi navštívil(a) nějaký koncentrační tábor, jak na tebe toto místa působilo? Jaké dojmy v tobě návštěva zanechala?

Příloha č. 2

Vybrané odpovědi studentů na otevřené otázky.

Otázka 16: Stručně vysvětli, co chápeš pod pojmem holocaust

1. Hromadné vraždění a odvázení Židů do koncentračních táborů a zabírání jejich majetku.
2. Snaha o vyhlazení lidských ras, které byly nečisté pro nacisty.
3. Hromadné masivní vyvražďování určité skupiny lidí.
4. Hromadné vraždění Židů a cikánů, zabavování jejich majetku a obohacování se.
5. Masové vyvražďování Židů – konečné řešení. Zbavení světa „nečistých“ ras.
6. Vyhlazování Židů v nacistickém Německu za druhé světové války.
7. Vyhlazení určité skupiny nebo rasy lidí, která byla nepohodlná režimu dané země.
8. Genocida, vyvražďování, omezování práv lidí. Nadřazování nad jiné, že jsou méněcenní.
9. Průmyslové vraždění vyřazování lidí ze společnosti.
10. Státem organizované vyřazování Židů ze společnosti ostatních lidí.
11. Vyvražďování ostatních lidí jen kvůli pocitu nadřazenosti.
12. Organizované chladnokrevné vyhlazování určité etnické či národnostní skupiny.

Otázka 17: Pokud jsi navštívil(a) nějaký koncentrační tábor, jak na tebe toto místo působilo? Jaké dojmy v tobě návštěva zanechala?

1. Bezmoc a hrůzu z vyvraždění tolika nevinných lidí.
2. Bylo zvláštní stát na místech, kde umřelo tolik lidí. Nechápu, že většina turistů se jen tak procházela s úsměvem na tváři a dobrou náladou.
3. Měla jsem z toho špatný pocit. Tímhle by si neměl projít žádný člověk. Opravdu nechápu, jak tohle mohl někdo dovolit. Už jen z pouhé návštěvy mi bylo hrozně.
4. Měla jsem velmi zvláštní, pokleslou náladu.
5. Návštěva na mě velmi silně zapůsobila. Byl to zvláštní, velmi smutný zážitek.
6. Děšivé, tajemné místo, ze kterého mi šel mráz po zádech.
7. Cítil jsem smutek, chlad a stísněnost. Byl to velmi silný zážitek.
8. Velmi depresivní místo, měla jsem velmi stísněný dojem.
9. Mrazení v zádech a deprese z toho, co se na těchto místech stalo.
10. Když pomyslím, co se v těchto místech dělo, zdá se mi to až neskutečné.
11. Zděšení, co může jeden člověk udělat druhému a ještě se v tom vyžívat.
12. Bylo to hrozně frustrující a deprimující. Ani jsem si nedokázal představit, čím ti lidé museli projít. Nechápu dnešní hlupáky, kteří ze sebe dělají nacisty a bojují za čistou rasu.
13. Místo plné utrpení a smrti. Nikdy bych se sem nechtěl dostat jako vězeň.
14. Nepocíťoval jsem žádný výraznější pocity. Já a moje generace nezažila válku a již příliš vzdálené tomuto období. Ale uvědomuji si, že tento akt má vliv i na dnešní události.
15. Navštívila jsem koncentrační tábor v Terezíně. Mé dojmy jsou takové, že to byla hrozná doba a určitě nikdo z nás by to nechtěl zažít.
16. Bylo to zajímavé, ale cítila jsem se hrozně a už bych to nechtěla zažít znovu.
17. Měla jsem husí kůži a chtělo se mi brečet.
18. Byl to pocit strachu, odporu a nejistoty. Cítila jsem respekt a úctu ke všem obětem.
19. Osobně mě 2. světová válka velice zajímá a proto návštěvu těchto míst velmi prožívám. Je neuvěřitelné, jaké to tenkrát doopravdy bylo a jak tam lidé museli trpět.
20. Silný zážitek. Tábor vyjadřoval smutek, ale bylo to i velmi zajímavé a poučné.

Příloha č. 3

Seznam literatury a filmů s tematikou holocaustu

Výběr šesti knih, které slouží jako podklady pro pracovní listy, byl velmi složitý, neboť literatury reflektující období holocaustu je velké množství. Vybrané knihy tak tvoří nereprezentativní vzorek literatury reflektující tematiku holocaustu a druhé světové války. Z tohoto důvodu jsme pro pedagogy sestavili tento seznam doporučené literatury, který obsahuje další díla vhodná pro práci v hodinách literární výchovy na středních školách. Uvádíme také seznam doporučených filmových zpracování, které může pedagog využít ve výuce o holocaustu.

Literatura

ARENDR, H., PALOUŠ, M. *Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0549-6.

BARTEL, J., S. *Holocaust: ztracená slova*. Pardubice: Mayday, 2006. ISBN 80-86986-05-5.

BAXTER, I. *Velitel Osvětlemi*. Líbeznice: Víkend, 2011. ISBN 978-80-7222-791-4.

BEZDĚKOVÁ, Z. *Říkali mi Leni*. 8. vyd. České Budějovice: Jih, 1997. ISBN 80-901921-6-5.

BEZDÍČKOVÁ, E. *Moje dlouhé mlčení: život a holocaust*. 2. rozš. vyd. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-86953-77-9.

BUERGENTHAL, T. *Bez štěstí nepřezijíš: unikátní svědectví chlapce, který přežil šílenství holocaustu*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2008. ISBN 978-80-7217-549-9.

COSTER, T. *Všichni jsme nosili hvězdu: vzpomínky spolužáků Anny Frankové*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2012. ISBN 978-80-249-1834-1.

DAUVILLIER, L., LIZANO, M. *Dítě s hvězdičkou*. 1. vyd. Ilustroval Greg SALSEDO, přeložila Dana MELANOVÁ. V Praze: Albatros, 2012. ISBN 978-80-00-03038-8.

Divadelní texty z terezínského ghetta 1941-1945. 1. vyd. Editor Lisa PESCHEL. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-82-8.

DRDA, A. *Zvláštní zacházení: rodinný tábor terezínských Židů v Auschwitz II. - Birkenau*. Vyd. 1. Praha: Revolver Revue, 2014. ISBN 978-80-87037-65-2.

EMMERT, F. *Holocaust*. 1 brož. Překlady dobových dokumentů. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-1204-7.

ERBENOVÁ, E. *Životy Evy L.: příběh dívky, co přežila šoa a knihy, co nikdy nekončila*. Vyd. 1. Editor Markéta MALIŠOVÁ. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2013. ISBN 978-80-86911-39-7.

FANTLOVÁ, Z. *Klid je síla, řek' tatínek*. Praha: Primus, 1996. ISBN 80-85625-71-7.

FRENCH, J. *Hitlerova dcera*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-1899-9.

FRÝD, N. *Krabice živých*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1956.

FUKS, L. *Pan Theodor Mundstock*. Vyd. 4. V Praze: Odeon, 2005. ISBN 80-207-1182-1.

- FUKS, L. *Spalovač mrtvol.* Vyd. 5., V nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1516-7.
- GLASER, P. *Tanec s nepřítelem: válečné tajemství mojí rodiny.* 1. vyd. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-751-4.
- GROSMAN, L. *Obchod na korze.* 3. vyd., v nakl. Volvox Globator 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1994. ISBN 80-85769-17-4.
- HES, M. *Čekání na smrt: rodinný tábor českých Židů v Osvětimi.* 1. vyd. Praha: Pražská vydavatelská společnost, c2012. ISBN 978-80-7250-617-0.
- HOLLANDER-LAFON, M. *Čtyři kousky chleba: svědectví z Osvětimi.* Vyd. 1. Praha: Ikar, 2013. ISBN 978-80-249-2285-0.
- HOLÝ, J. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti.* 1. vyd. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1.
- HÖB, R., KLÍMA, I., KREJČOVÁ H. *Velitelem v Osvětimi: autobiografické zápisky.* Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1471-3.
- HRABAL, B. *Obsluhoval jsem anglického krále.* V Mladé frontě 3. vyd. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2801-1.
- CHERISH, B., U. *Můj táta, velitel Osvětimi: skutečný příběh dívky, která vyrůstala jako dcera velitele Osvětimi.* Líbeznice: Vikend, 2010. ISBN 978-80-7222-706-8.
- JELÍNEK, J. *A kde byl Bůh, když Židé umírali v Osvětimi? Sedmatřicet svědectví přeživších holocaust.* 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2015. ISBN 978-80-7485-045-5.
- KANTOR, A. *Svědectví: Terezín - Osvětim - Schwarzheide: prosinec 1941 - květen 1945.* Vyd. 1. Přeložil Pavel OLIVA. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2007. ISBN 978-80-903873-2-4.
- KENEALLY, T., ZBAVITELOVÁ, G. *Schindlerův seznam.* Praha: Mht, 1994. ISBN 80-85861-05-4.
- KERTÉSZ, I. *Člověk bez osudu.* Vyd. 1. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-1063-7.
- KOHNNOVÁ, V. *Deník Věry Kohnové: The diary of Věra Kohnová = Das Tagebuch der Věra Kohnová.* 1. trojjazyčné vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006. ISBN 80-86057-40-2.
- KRAUS, O., KULKA, E. *Továrna na smrt: dokument o Osvětimi-Birkenau.* 7. vyd., v NV 3. rozšíř. Praha: NV, 1964.
- KUBEŠOVÁ, B. *Kapky štěstí a naděje.* Vydání první. Praha: Nakladatelství Brána, 2015. ISBN 978-80-7243-767-2.
- LASKIER, R., PAVLÁT, L. *Deník: leden - duben 1943.* Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1706-2.
- LEVI, P. *Je-li toto člověk.* 1. vyd. Přeložil Drahoslava JANDEROVÁ. Praha: Sefer, 1995. ISBN 80-85924-03-X.
- LEVI, P. *Potopení a záchránění.* 1. vyd. Přeložil Drahoslava JANDEROVÁ. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0406-6.
- LEVINE, K. *Hanin kufřík: příběh dívky, která se nevrátila.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-796-5.
- LEYSON, L., HARRAN, J., M., LEYSON, B., E. *Chlapec na dřevěné bedně: jak se nemožné stalo možným na Schindlerově seznamu.* 1. vyd. Praha: Fortuna Libri, 2013. ISBN 978-80-7321-734-1.
- LUSTIG, A. *Colette: dívka z Antverp.* 1. vyd. Praha: Kvarta, 1992. ISBN 80-85570-09-2.

- LUSTIG, A. *Dita Saxová*. Praha: Andrej Šťastný, 2002. ISBN 80-903116-2-8.
- LUSTIG, A. *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2399-3.
- LUSTIG, A. *Noc a naděje*. 5. vyd. Praha: ČS, 1992. ISBN 80-202-0343-5.
- MOLLER, S., TSCHUGGNALL, K., WELZER, H. "*Můj děda nebyl nácek*": *nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0228-4.
- NAŁKOWSKA, Z. *Medailony*. Vyd. 1. u nakl. Tomáš Bruckner, V českém překladu vyd. 3. Řepín: Tomáš Bruckner, 2011. ISBN 978-80-904661-2-8.
- NYISZLI, M. *Byl jsem Mengeleho asistentem*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1757-4.
- ORLEV, U. *Běž, chlapče, běž*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Práh, 2014. ISBN 978-80-7252-537-9.
- OSTAŁOWSKA, L. *Akvarely pro Mengeleho*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství P3K, 2014. ISBN 978-80-87343-38-8.
- OTČENÁŠEK, J. *Romeo, Julie a tma*. Praha: Dobrovský, 2014. ISBN 978-80-7390-133-2.
- PAVEL, O. *Smrt krásných srnců*. V nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1515-0.
- POGOŽEV, A. *Útěk z Osvětimi: šokující skutečný příběh člověka, jenž unikl z pekla Osvětimi*. Líbeznice: Víkend, 2009. ISBN 978-80-7222-606-1.
- PRESSBURGER, CH., GINZ, P. *Deník mého bratra: zápisky Petra Ginze z let 1941-1942*. Vyd. 1. V Praze: Trigon, 2004. ISBN 80-86159-54-X.
- RADVANSKÝ, A. *A přece jsem přežil: vyprávění člověka, který si zachoval lásku k lidem*. 1. vyd. České Budějovice: Studio Gabreta, 2008. ISBN 978-80-86610-31-3.
- RODENOVÁ, E. *Bylo mi patnáct: deník z let 1939-1940*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2009. ISBN 978-80-7260-222-3.
- SCHREIBER, B. *Život si nikdo nevybere*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-285-6.
- SPIEGELMAN, A. *Maus: příběh očitého svědka*. Vyd. v tomto souboru 1. Praha: Torst, 2012. ISBN 978-80-7215-441-8.
- STYRON, W. *Sophiina volba*. Vyd. 8., V Knižním klubu 2. V Praze: Knižní klub, 2009. ISBN 978-80-242-2473-2.
- SZPILMAN, W. *Pianista*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1118-8.
- ŠKVORECKÝ, J. *Sedmiramenný svícen*. 2. vyd. Ilustroval František HUDEČEK. Praha: Naše vojsko, 1965.
- TICHÝ, F., PRESSBURGER, Ch. *Princ se žlutou hvězdou: život a podivuhodná putování Petra Ginze*. 1. vyd. Semily: Geum, 2014. ISBN 978-80-87969-05-2.
- URIS, L. *Exodus*. 2. rev. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-931-9.
- WEIL, J. *Na střeše je Mendelssohn*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1965.
- WEIL, J. *Život s hvězdou*. 3. vyd., 1. vyd. v Odeonu. Praha: Odeon, 1967.
- WEISSOVÁ, H. *Deník 1938-1945: příběh dívky, která přežila holocaust*. 1. vyd. V Brně: Jota, 2012. ISBN 978-80-7217-965-7.

WIESEL, E. *Návrat do Sighetu*. 1. vyd. Přeložil Josef MLEJNEK. Praha: Erm, 1994. ISBN 80-901477-4-7.

WOLF, O. *Deník Otty Wolfa: 1942-1945*. Praha: Sefer, 1997. ISBN 80-85924-15-3.

ZINN-COLLIS, Z., MCAULEY, A. *Přežil jsem peklo Bergen-Belsen*. Líbeznice: Víkend, 2010. ISBN 978-80-7222-668-9.

ZUSAK, M. *Zlodějka knih*. Vyd. 2. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-0863-7.

Filmová zpracování

Amen. (Der Stellvertreter), režie Costa-Gavras, 2002.

Apokalypsa: 2. světová válka (Apocalypse - La 2ème Guerre Mondiale) – scénář Isabelle Clarke, Daniel Costelle, Jean-Louis Guillaud, Henri de Turenne, 2009.

Colette – režie Milan Cieslar, 2013.

Člověk bez osudu (Sorstalanság) – režie Lajos Koltai, 2005.

Daleká cesta – režie Alfréd Radok, 1948.

Démanty noci – režie Jan Němec, 1964.

Đáblova dílna (Die Fälscher) – režie Stefan Ruzowitzky, 2007.

Habermannův mlýn (Habermanns Mühle) – režie Juraj Herz, 2010.

Hitler: Vzestup zla (Hitler: The Rise of Evil) – režie Christian Duguay, 2003.

Holocaust (Holocaust) – režie Marvin J. Chomsky, 1978.

Chlapec v pruhovaném pyžamu (The Boy in the Striped Pyjamas) – režie Mark Herman, 2008.

Lidice – režie Petr Nikolaev, 2011.

Obchod na korze – režie Elmar Klos, Ján Kadár, 1965.

Obsluhoval jsem anglického krále – režie Jiří Menzel, 2006.

Pád Třetí říše (Der Untergang) – režie Oliver Hirschbiegel, 2004.

Pianista (The Pianist) – režie Roman Polanski, 2002.

Poslední cyklista – režie Jiří Svoboda, 2014.

Poslední vlak (Der Letzte Zug) – režie Dana Vávrová, Joseph Vilsmaier, 2006.

Předčítač (The Reader) – režie Stephen Daldry, 2008.

Romeo, Julie a tma - Jiří Weiss, 1959.

Schindlerův seznam (Schindler's List) – režie Steven Spielberg, 1993.

Síla lidskosti - Nicholas Winton (The Power of Good: Nicholas Winton) – režie Matej Mináč, 2002.

Smrt krásných srnců – režie Karel Kachyňa, 1986.

Sophiina volba (Sophie's Choice) – režie Alan J. Pakula, 1982.

Šedá zóna (The Grey Zone) – režie Tim Blake Nelson, 2001.

Šoa (Shoah) – režie Claude Lanzmann, 1985.

Transport z ráje – režie Zbyněk Brynych, 1962.

Všichni moji blízcí (Wszyscy moi bliscy) – režie Matej Mináč, 1999.

Vyšší princip – režie Jiří Krejčík, 1960.

Vzpouora (Uprising), režie Jon Avnet, 2001.

Zlodějka knih (The Book Thief) – režie Brian Percival, 2013.

Život je krásný (La Vita è bella) – režie Roberto Benigni, 1997.